

મરનાવના

આ પરમાણુખંડ પદ ત્રિશિકા, પુરુષ પદ ત્રિશિકા તેમજ નિગેદ પદ ત્રિશિકા નામના મૂળ ગ્રંથના કર્તા પ્રાચીન પૂર્વાચાર્ય મહારાજ છે. તેમજ આ ગ્રંથે ગ્રંથની દીક્ષાના કર્તા શ્રીમાન રત્નસિંહસૂરિ મહારાજ છે, આ બંને મહાત્માઓ કયા સૈદ્ધાંતમાં યથા તે જાગતનો પ્રગટ લેખ લેવામાં ન આવેલ દેવાથી તે સંબંધી અત્રે વિવેચન કહેવું નથી. આ ગ્રંથ પ્રથમ પેઢીનો પ્રથમ ગ્રંથ ભગવતી સૂત્રના પાંચમા ચતુરના સાતમા ઉદેશમાં, બીજો ગ્રંથ આઠમા ઉદેશમાં અને ત્રીજો ગ્રંથ અગ્નીચારમા ચતુરના દસમા ઉદેશમાં વિસ્તારથી પ્રતિપાદન શ્રીમાન નવાંગી દીક્ષકાર શ્રીઅમલદેવસૂરિ મહારાજે કરેલ છે, છતાં બાકી જીવોના દ્વિતી ખાતર શ્રીમાન રત્નસિંહસૂરિ મહારાજે ભગવતી સૂત્રમાં નો વાત પરમાણુ, પુરુષ, તેમજ નિગેદ સંબંધી દર્શાવેલ છે તેજ વાતને જરા વિસ્તારથી પ્રાચીન આચાર્ય મહારાજે કરેલ મૂળ ગ્રંથના વિવરણરૂપે અહીં બતાવેલ છે. જૈન શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના અનુયોગ કહેલ છે. ચરણકરણાનુયોગ ૧, દ્રવ્યાનુયોગ ૨, ધર્મકથાનુયોગ ૩, ગણિતાનુયોગ ૪ આ ચાર અનુયોગમાં આ ગ્રંથ દ્રવ્યાનુયોગમાં ગણેલ છે, કારણ કે તેમાં જીવ તથા અજીવ એ બે દ્રવ્યોની વાત આવે છે. ચરણકરણાદિ અનુયોગે સદેવાધથી સમગ્રજ તેવા છે, પણ દ્રવ્યાનુયોગ સદેવાધથી સમગ્રજ તેવો નથી. આ હેતુથી જ પૂર્વાચાર્યોએ નાનાં પ્રકરણો કરી દ્રવ્યાનુયોગ સમગ્રજવા માટે આપણા ઉપર કાંઈ એકાદ ઉપકાર કર્યો નથી. આ ગ્રંથ પ્રકરણ પૈરી પ્રથમ પ્રકરણમાં પુરુષ સંબંધી, દ્વેષ ત્રિશિકાજ, અન્યાદના ત્રિશિકાજ, દ્રવ્ય ત્રિશિકાજ અને ભાવ ત્રિશિકાજ, આ ચાર વસ્તુ સંબંધી અપખનકુન્વનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને બીજા પ્રકરણમાં પુરુષ સંબંધીજ દ્રવ્ય, દ્વેષ, કાંત અને ભાવ આચારને આગ્રિ અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશ પુરુષોત્તમ અપખનકુન્વન બતાવવામાં આવ્યું છે, અને ત્રીજા પ્રકરણમાં નિગેદના જીવ મંત્રથી ગૌતમરાશીનો પ્રથમ મહાવીરેવ પ્રતે કરણમાં આવ્યો છે, જેમકે જ્ય-પપ્ત એક જીવના જટલા

પ્રોત્સાહન છે ? ઉત્કૃષ્ટપદે કેટલાએક છપ્પના પ્રોત્સાહન છે ? સમજાવો કેટલા
 છે ? તેમજ આ મણે પરમ્પર એકબીજાથી ડાહ્ય વધુ એકાએક છે ? તથા ન્યૂનપદ
 તથા ઉત્કૃષ્ટપદ એને કોઈવામાં આવે છે, તથા એક આકાશપ્રોત્સાહન ઉપર એક છપ્પના,
 નિગ્રહ સંબંધી છપ્પના તથા એકા સંબંધી છપ્પના કેટલા પ્રોત્સાહન અવમાણ
 છે ? તથા એક છપ્પની નિગ્રહની તથા એકાની કેટલી અવમાણ છે ? એકા
 કેવી રીતે જાય છે ? ન્યૂનપદ તથા ઉત્કૃષ્ટપદ કયા સ્થાને જાય છે, એકા કેટલા
 છે ? એક એકામાં કેટલી નિગ્રહ છે ? એક નિગ્રહમાં છપ્પ કેટલા છે ? આ
 વગેરે પ્રશ્નોના ઉત્તર વિસ્તારથી આ મંથમાં આપવામાં આવ્યા છે સાથે આ
 વાતને કાષ્ઠનિક દર્શાવતી પણ મનોદરે સમજે તેવી રીતે જતાવવા-
 માં આવેલ છે. એકંદરે દબ્યનુચેત સમજવો કઠિન છે તે આ પ્રશ્નો-
 થી સાબીત થાય છે, છતાં અપસ્થ દિતરી ખાતર આ મણે પ્રશ્નોનું
 સ્વસ્થ પ્રશ્નને અતિ સ્વાસ્થ તરીકે અલગ અલગ છે, આથી દબ્યનુ-
 ચેતને તદન અનન્ય માણસ પણ તેમાં પ્રવેશ કરી શકવા અશક્યતા જાય
 છે. એકંદરે આ મણે પ્રશ્નોનું આર્થાતર મુજ તથા રીઝનું અસરકારક કરી ઉપર
 સ્પર્શક આપી આ મંથને જનની મદને વાચકને પ્રિય થઈ પડે તેનો જનાઓ
 છે, છતાં દર્શિદોષથી તથા મંથ લખનારે પ્રારંભ આ મારે પ્રથમ દોષથી તેમ-
 જ મુજરાતી આપનું જ્ઞાન એવું જેટલું તેનું ન દોષથી જે કાંઈ પણ આપી આ
 મંથમાં રહેવા પડી દોષ તે આપીએ જે વિદ્યાર્થીને જજાવશે તે ઉપર સાથે
 તે જાનના સુધારો કરવામાં આવશે. આ પ્રશ્નો સં. ૧૯૭૧ ના આથી
 થામની એકીના વખતે પાટણની પ્રથમ આશ્રમ વચનામાં વિદ્યાર્થી
 પં. મા. શ્રી જ્ઞાનદાસચરણ મદારાને વચિલા દના અને તે વખતે આ પ્રશ્નો-
 નું જે આર્થાતર થયે તે સ્વપરને ધણે કાપશે થાય, આવી છતાં મને
 ઉત્પન્ન થઈ. તેમજ સાચરણ મદારાજશ્રીએ પણ આર્થાતર કરવા મુચના કરી
 આથી પ્રજા સ્વચ્છ થઈ અને આખરે આ મણે પ્રશ્નોનું આર્થાતર કરી તેઓ
 શીને તથા તેમના વિદ્યાન સિધ્ધરત્ર માણે સાચરણને જનાજનું. તેઓશ્રીએ
 કેટલુંક ઉપગ્રી જેવું અને જ્યાં જ્યાં સુધારો વધારો કરવાને હોય તે પણ
 કર્યો છે, તેમજ આર્થાતરના કાષ્ઠ જ્ઞાનમાં સુધારો વધારો કરવા તેમજ મંથની
 શુદ્ધતા કરવા માટે તપસ્વી મદારાજશ્રી આત્મિકિયક દાદના વિદ્યાન સિધ્ધરત્ર
 મદારાજશ્રી મે.દનવિજ્ઞાનને જનનો પ્રજાસ કર્યો છે જેથી ઉપર જનાવેલ
 મદારાજશ્રીના આ ન્યૂને જ ત કરજી પૂર્વક આશ્રમ માનસમાં આવે છે

અન્યાયના.

આ પરમાણુખંડ વદ ત્રિશિકા, પુરુષ વદ ત્રિશિકા તેમજ નિગોદ વદ ત્રિશિકા નામના મૂળ મંથના કર્તા પ્રાચીન પૂર્વાચાર્ય મહારાજ છે. તેમજ આ ત્રણે મંથની દીકરાના કર્તા ઓમાન્ રત્નસિંહસુરિ મહારાજ છે, આ બંને મહાત્માઓ કયા સૈકામાં યયા તે જાતનનો પ્રગટ લેખ જોવામાં ન આવેલ હોવાથી તે સંજોગી અત્રે વિવેચન કરેલ નથી. આ ત્રણ મંથ પૈકીનો પ્રથમ મંથ ભગવતી સૂત્રના પાંચમા ચતુકના સાતમા ઉદ્દેશમાં, બીજો મંથ આઠમા ઉદ્દેશમાં અને ત્રીજો મંથ અખીઆરમા ચતુકના દશમા ઉદ્દેશમાં વિસ્તારથી પ્રતિપાદન થીમાન્ નવાંગી દીકાર ઓઅમયદેવસુરિ મહારાજે કરેલ છે, છતાં જાણ છવોના કિતની ખાતર ઓમાન્ રત્નસિંહસુરિ મહારાજે ભગવતી સૂત્રમાં જે વાત પરમાણુ, પુરુષ, તેમજ નિગોદ સંજોગી દર્શાવેલ છે તેજ વાતને જરા વિસ્તારથી પ્રાચીન આચાર્ય મહારાજે કરેલ મૂળ ગ્રાધાના વિવરણરૂપે અહીં જતાવેલ છે. જેને શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના અનુયોગ કહેલ છે. ચરણકરણાનુયોગ ૧, દબ્યાનુયોગ ૨, ધર્મકયાનુયોગ ૩, મણિયાનુયોગ ૪ આ ચાર અનુયોગમાં આ મંથ દબ્યાનુયોગમાં ગણેલ છે, કારણ કે તેમાં છત્ર તથા અછત્ર એ બે દબ્યોની વાત આવે છે. ચરણકરણાદિ અનુયોગો સદેશાધી સમજાવ તેમ છે, પણ દબ્યાનુયોગ સદેશાધી સમજાવ તેમ નથી. આ હેતુથી જ પૂર્વાચાર્યોએ નાનાં પ્રકરણો કરી દબ્યાનુયોગ સમજાવવા માટે આજણ ઉપર કાંઈ એવો ઉપકાર કર્યો નથી. આ ત્રણ પ્રકરણ પૈકી પ્રથમ પ્રકરણમાં પુરુષ સંજોગી, દેવ ત્રિશિકા, અત્યાદના મિત્રિશાલ, દબ્ય રિશ્નિશાલ અને જ્યાર રિશ્નિશાલ, આ ચાર વસ્તુ સંજોગી આજનદુત્તનો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે અને બીજા પ્રકરણમાં પુરુષ સંજોગીજ દબ્ય, દેવ, કાવ અને જ્યાર આચાર્યને અધિ અધેષ્ઠ તથા સમ્પ્રેતપુરુષને જ આજનદુત્તવર્ણનવાચકમાં આવ્યું છે, અને ત્રીજા પ્રકરણમાં નિચેલના છત્રે મંજોગી ચૌનમરદાનને પ્રથમ મહાત્માને પ્રેર કરવામાં આવ્યો છે. જેનો અર્થ-૧૫? એક છત્રના યેશ

પ્રેરણા રહે છે. ઉપરથી જોવાએ. જનના પ્રેરણા રહે છે. સમય એવો કેટલા
 છે. તેમજ આ બધું પાસપર એકબીજાથી જોવા વધુ જોવા છે. તથા જન-જનપદ
 તથા ઉપરથી જોને કહેવામાં આવે છે, તથા એક બાકાતપ્રેરણ ઉપર એક જનના,
 નિગેર સંનથી જોવા તથા એવા સંનથી જોવાના કેટલા પ્રેરણા જનનાથી
 છે. તથા એક જનની નિગેરની તથા જોવાની કેટલી જનનાથી છે. એવા કેટલા
 કેટલી રીતે અને કે. જન-જનપદ તથા ઉપરથી કયા રથને અને છે, એવા કેટલા
 છે. એક જોવામાં કેટલી નિગેર છે. એક નિગેરમાં એવો કેટલા છે. આ
 વગેરે પ્રકારના ઉપર વિચારથી આ અંધમાં આપવામાં આવ્યા છે સાથે આ
 જાતને કાપનિક દર્શનથી પણ નિગેર દેશ સમજે તેની રીતે જાતના-
 માં આવેલ છે. એકદરે ક્યાનુભવ સમજવો કવિન છે તે આ પ્રાર્થના-
 થી મળીત થાય છે, જ્યાં મરણના દિનની ખાતર આ બધું પ્રાર્થના-
 સ્વભવ પ્રાર્થનાને અને સારાત તરફ જનમ આવેલ છે, આથી ક્યાનુ-
 ભવનો તરફ જનજન માનુસ પણ તેમાં પ્રવેશ કરી કયા જાતનાથી અને
 છે, એકદર આ બધું પ્રાર્થના-જાતનાર મુખ તથા રીતનું અસરકારકી ઉપર
 સ્વાર્થ આથી આ અંધને જનની મદને રથકને પ્રિય થઈ પડે તેનો જનનાથી
 છે, જ્યાં દરિદ્રીથી તથા અંધ જનનાર પ્રાર્થના આ મારો પ્રથમ દેશથી તેમ-
 જ જનનાથી જાતનું જાન જેનું જેનું દેશથી ને કાંઈ પણ આથી આ
 અંધમાં રહેવા પછી દેશ તે આથી એ વિદ્યાર્થી જનનાથી તે ઉપર સાથે
 તે જાનના સુધારો કરવામાં આવે, આ પ્રાર્થના સં. ૧૬૭૧ ના આથી
 જામની જોવાના વખતે પાટળની પ્રથમ જામમ જામના વિદ્યાર્થી
 પં. મા. થી જાનના સુધારણ મદારને વધેલા દેશ અને તે વખતે આ પ્રાર્થ-
 નાનું જે જાતનાર થાય છે સ્વપરને બધો કામરો થાય, આથી જોવા અને
 ઉપરથી જન. તેમજ સારક મદારને વધેલા દેશ અને તે વખતે આ પ્રાર્થ-
 નાથી પ્રથમ મદાર થઈ અને આખરે આ બધું પ્રાર્થના-જાતનાર કરી તેઓ
 થીને તથા તેમના વિદ્યાન સિખરલ માણેકસારકને જાતનું. તેઓથી
 કેટલુંક ઉપરથી જેનું અને જ્યાં જ્યાં સુધારો વધારો કરવાનો હોય તે પણ
 થઈ છે, તેમજ જાતનારના જાતના જાતના સુધારો વધારો કરવા તેમજ અંધની
 સુધારા કરવા માટે તપમ્ની મદારકથી ખાતિવિજ્ઞાન દાદાના વિદ્યાન સિખરલ
 મદારકથી જોવાનિજ્ઞાનને જનના પ્રથમ થઈ છે. જેથી ઉપર જાતનાર
 જાતના આ રથને જાત કરવું પૂર્વક જાતના જાતના આવે છે.

તેમજ ગુરુપદ પં. માહારાજ શ્રીકમલવિજયજી ગણિતમદ્યગ્રંથ તથા વડિલ બંધુ ગુરુભાઈ પં. માહારાજશ્રી કેશવવિજયજી મણિજનો આ રસે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. કે જેઓશ્રીએ મારા દાન દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણોમાં જદ્દિ કરવા મને અનેકગુણઃ અવસરે અવસરે મૂલ્ય કરી જે મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે તેથી આકર્ષાઈ આ લઘુ પુસ્તક તેઓશ્રીના નાણામાંથી મુક્ત થવા બદલ તેઓશ્રીનેજ સમર્પણ કરી આનંદ પામું છું.

સં. ૧૯૭૩ પોસ્ટ ગ્રુદ પૂર્ણિમા સોમવાર. } લી. મુનિ દેવવિજયજી.

મુચના.

આવી રીતે પ્રથમ અમેએ પ્રકરણ પુષ્પમાળાના પ્રથમ પુષ્પ તરીકે કાવ્ય સ્થિતિ, વિચાર સિત્તરી, વિચાર પંચાસિકા, મૂળ અને ભાષાંતર સાથે પ્રસિદ્ધ કરેલ હતી, તેવીજ રીતે આ ત્રણે પ્રથમ મૂળ તથા દીક્ષ સાથે અમારા તરફથી પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થયેલ હતા છતાં આવા પ્રકરણોના અભ્યાસી મહારાષ્ટ્રોની મુખ-મતા ખાતર આ ત્રણે પ્રથમ મૂળ દીક્ષ અને ભાષાંતર સાથે અમેએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આ પ્રંથ તેમજ શ્રી અનુષોત્તદાર મૂલ સારાંશ બંને પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે અમદાવાદ નિવાસી શ્રી મોહનલાલભાઈ દેમચંદ કે જેઓ ખરેખરા એક ધર્મચુસ્ત અને ઉદાર નરગ્નજ્ઞેરી છે, તેઓશ્રીએ પોતાના પ્રિયપુત્ર ચીમનલાલ કે જેઓ નાની ઉંમર છતાં જ્ઞેરીના ધંધામાં એક કુશળ નર અને ધર્મ પ્રેમી પુરુષ છે, તેમની વતી રૂ.૩૦૦) ની રકમ સદાય માટે આપી છે.

આવા દાન દાન જેવા ઉત્તમ કાર્યો તેઓશ્રીના દ્વારે દગ્દમેશ ધર્મી યનાં દોવાથી તેઓશ્રીના આ ઉત્તમ કાર્ય માટે તેઓશ્રીની અનુમોદના કરવા સાથે ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પ્રસિદ્ધકર્તા

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

श्रीमद्रक्सिंहसूरिविरचितवृत्तिसंहिता

परमाणुखण्डरूपट्रिंशिका ।

—०००—

यथास्थितानुमीनादिपदार्थगणदेशकम् ।

सर्वत्र त्रिंशत्स्तुरपं, नत्वा धारं जिनेश्वरम् ॥१॥

पुद्गलानां निगोदानां, गत (च) स्वपतिपादिकाः ।

गाथाः किञ्चिद्विचिन्त्यन्ते, भगवत्पद्मवृत्तिः ॥२॥

यथास्थितं परमाणु तथा अणुदि पदार्थानां समुदायने कथन
रुनार तथा सर्व पदार्थने अणुनार तेभ्य देवोमी स्तुति कश्चिदा
मेवा पीर अनेश्वरने भगवत्कार करीने (१) पुद्गलां तेभ्य निगोदना
स्वपने प्रतिपादन करनार उटलीक गाथायां भगवती सूत्रमी टीका
धरी तर्हि अर्हो विवरण करवाभां आये ते. (२)

विवाहपक्षपात्यपक्षपाद्भय विवरणे पञ्चमसते सप्तमोरे-
शके पुद्गलवचनप्रस्तावे सूत्रोक्तार्थविवरणरूपा गाथा नवाट्टति-
कृत्तिः पूज्यधीमदभयदेवसूरिभिर्विरचिताः किञ्चिद्वृत्तयः, तासां
संप्रदायगम्यो गुरूपदेनास्तकधिदर्शयसो पितृपते । ताथेहाः-

विवाह, प्रतापी न मन भवम् अ-ना भवम् हा १३मा रा.

તમા ઉદ્દેશાના નિર્ણયમાં પુરુષગતના અગ્રણ્યને કહેવાના પ્રયત્નને
સૂત્રોમાં કરેલ અર્થના નિર્ણયરૂપ ગાથાઓ નવઅંગની દૃષ્ટિ
પૂર્ણ શ્રીમાન્ અભયકંઠમુદિ મહારાજે તથેવ છે. તેમજ તે
કાંઈક વિસ્તાર પણ કર્યો છે. તેજ ગાથાઓના અર્થ કાંઈક સૂચવ
યદી અને કાંઈક ગુરૂના ઉપદેશ થયેલ ગ્રંથકર્તા શ્રીમાન્ રત્નસિંહજી
મહારાજ અર્ધી બનાવે છે.

ચિંતોગાહણદબ્ધે, ભાવદ્વાળાઽ અલ્પવદ્વૃત્તે ।

યોવા અસંસ્વગુણિયા, તિન્નિ અ સેસા કહં નેયા ? ॥૧૧॥

મૂલાર્થ—પુરુષગત સંબંધિ ક્ષેત્ર, અવગાહના, દ્રવ્ય,
તેમજ ભાવસ્થિતિ કાલને આશ્રિ, અલ્પઅદુત્ત્વની વિચાર-
ણાને અંગે, સર્વથી અલ્પ, ક્ષેત્રસ્થિતિ કાલ છે. તેના કર-
તાં શેષ ત્રણે અસંખ્યાન ગુણ છે. તે કેવી રીતે બાળુવા ? (૧)

इह पुरुषलानां क्षेत्रे, अवगाहनायां, द्रव्ये, भावे च स्थितिका-
लमाश्रित्य अल्पवद्वृत्तविवारे क्षेत्रस्थितिरल्पा । अवगाहनादीनां
स्थितयः शेषास्तिस्रोऽपि प्रत्येकं क्रमेणाऽसंख्यगुणिताः कथं त्रेयाः ?
इति संक्षेपार्थः ॥ विस्तरार्थस्तु—स्थानापुरिति पदं क्षेत्रादीनां प्रत्ये-
कमाभिसंबध्यते । तत्र क्षेत्रस्थानायाः, अवगाहनास्थानायाः, द्रव्यस्था-
नायाः, भावस्थानायाश्च । तत्र क्षेत्रस्थानायाः क्षेत्रे एरुमदेगादौ स्थाने
यत्पुरुषलानामवस्थानं तद्रूपमायुः क्षेत्रस्थानायाः, पुरुषलानामेकक्षेत्रे-
ज्वस्थानमित्यर्थः १ । अवगाहनाया नियतपरिमाणनमःप्रदेशव्यापि-

૧ ' ચિંતો ' इत्यपि । एवमप्येऽपि यत्र यत्र ' हुंनि-होति, मित-मेत,
युच्छं-बोच्छं, पुगलं-पोगलं, इतो-एतो, अ-य, इहं-एहं, विअ-विय, शक्ति-
-एवेके, संकोय-संकोय, मुहम-मुहुम, संक्षिज-संवेज ' इत्येतानि पाठान्तराणि
पुस्तकान्तरेषु दृश्यन्ते एवं तानि सन्ततगणनेन विष्णुगणना न व्याख्याति ।

त्वस्य पुद्गलानां स्थानमवस्थानं तद्रूपमायुस्वगाहनास्थानायुः, पुद्ग-
लानामेकयावगाहनावस्थानकाल इत्यर्थः २ । द्रव्यस्याणुत्वादिभा-
वेन यदवस्थानं तद्रूपमायुर्द्रव्यस्थानायुः, पुद्गलानामेकस्करुन्धपाणि-
मेनावस्थानकाल इत्यर्थः ३ । भावस्य कृष्णत्वादिगुणकदम्बकस्य
स्थानमवस्थानं तद्रूपमायुर्भावस्थानायुः, पुद्गलेषु विवक्षितकृष्णत्वा-
दिगुणानामवस्थानकाल इत्यर्थः ४ । ननु क्षेत्रस्यावगाहनापाथ को
भेदः ? उत्त्यजे, क्षेत्रमवगाहमेव, अवगारना तु विवक्षितात्क्षेत्रादन्य-
थापि पुद्गलानां तत्परिमाणक्षेत्रावगारित्वमिति । अपमभिप्रायः—
यदा विवक्षितक्षेत्रे कथितपुद्गलस्कन्धोऽसत्कल्पनया नभःमदेशदश-
कावगादौ यावत्तिष्ठति, तावत्क्षेत्रस्थानायुरित्युच्यते । यदा तु
विवक्षितक्षेत्रात्क्षेत्रान्तरेण स एव पुद्गलस्कन्धो नभःमदेशदश-
कावगादतर्प्य यावत्संचरति, तावदवगाहनास्थानायुरित्युच्यते ।
यस्तु स एव पुद्गलस्कन्धो विधत्तापरिणामेन पिण्डितरूतन्या-
येन घनीभवन्नभःमदेशपञ्चकेऽपिण्डितरूतन्यायेन स्फारीभवन्नभः—
मदेशपञ्चदशके वा यावत्तिष्ठति तावद्द्रव्यस्थानायुरित्युच्यते । यदा
तु स एव पुद्गलस्कन्धः स्वरमाणुविपोतनेन अपरपरमाणुसं-
योजनेन वा द्रव्यान्तरत्वमापन्नोऽपि यावत्पूर्वपर्यायान् कृष्णत्वादीन्
मुख्यति, तावद्भावस्थानायुरित्युच्यते । तेषां क्षेत्रावगाहनाद्रव्यभा-
वस्थानायुषां परस्परेण यदन्यवद्भूतं तस्मिन् विचार्य पुद्गलानां
क्षेत्रावस्थानायुः सर्वस्तोक्तं, शेषाण्यवगाहनास्थानायुःप्रभृतीनि प्रीणि
यथोत्तरमसंग्रह्यमुणानीति कथापिनि निष्पन्नः ॥ १ ॥

टीका—अर्था पुद्गलो भूजो भी क्षेत्र, अवगाहना, द्रव्य,
तेभ्य आव स्थितिक्षेत्रे भावि, व्यपगतुत्पन्ना विशारभा क्षेत्र-

સ્થિતિકાલ અર્થ છે. તેના કરનાં બાકીના ત્રણેની સિં-
 દેકેની અસ ખ્યાલ શુભિ છે. તે કેવી રીતે બાકીની? આ કે-
 અર્થ કહ્યો. હવે વિસ્તાર અર્થ કહે છે. સ્થાન આયુ આ
 દેકે સાથે જોડવું. જેથી ક્ષેત્ર સ્થાન આયુ બતાવતા કહે છે
 હોનું એક પ્રદેશાદિ ક્ષેત્રને વિષે રહેવારૂપ જે સ્થાન, તે રૂપ
 તેને ક્ષેત્રસ્થાન આયુ કહે છે. અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક ક્ષેત્રમાં
 અવગાહના સ્થાન આયુ, એટલે પુદ્ગલોનું નિયમિત
 આકાશપ્રદેશોને વિષે વ્યાપીને રહેવારૂપ આયુ-અવગાહના
 આયુ કહીએ. અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એક અવગાહનાવડે રહેવા
 દ્રવ્યસ્થાન આયુ એટલે દ્રવ્યનું પરમાહવાદિ ભાવવડે કરી ને
 તે રૂપ આયુ દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહીએ. અર્થાત્ પુદ્ગલોનું એ-
 પરિણામવડે રહેવાપણું. (૩) ભાવસ્થાન આયુ એટલે જે કૃષ્ણ
 ના સમુદાયનું જે રહેલું તે રૂપ જે આયુ તે ભાવસ્થાન આયુ કહે
 અર્થાત્ પુદ્ગલોને વિષે ઇચ્છિત કૃષ્ણત્વાદિ શુભોનું રહેવાપણું.
 અહીં શિષ્ય શંકા કરતો કહે છે જે ક્ષેત્ર તથા અવગાહના આ-
 શો દેર છે? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે-ક્ષેત્ર અવગાહન હોય છે,
 અવગાહના તે ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી અન્ય જગોએ પુદ્ગલોનું ઇ-
 પરિભાષવાળા ક્ષેત્રમાં રહેવાપણું. આનું રહસ્ય આ છે કે જે વખત
 ઇચ્છિત ક્ષેત્રમાં કોઈ પણ પુદ્ગલ સ્કંધ અસત્ કલ્પનાવડે દશ આ-
 કાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યાંસુધી રહ્યો છે, ત્યાંસુધી ક્ષેત્રસ્થાન આયુ
 કહેવાય છે. જે વખતે ઇચ્છિત ક્ષેત્ર થકી બીજા ક્ષેત્રોને વિષે તેજ પુ-
 દ્ગલ સ્કંધ દશ આકાશ પ્રદેશને વ્યાપીને જ્યાંસુધી સંચરણ કરે છે,
 ત્યાંસુધી અવગાહના સ્થાન આયુ કહેવાય છે. તેમજ વગી તેજ પુ-
 દ્ગલ સ્કંધ વિદ્યતા પરિણામવડે પિટ્ટીમૂળ રૂના ન્યાયવડે કરી થની-
 મૂળ થઈ પાંચ આકાશ પ્રદેશમાં અથવા અપિંડીમૂળ રૂના ન્યાયવડે
 કરી વિદસ્વર થઈ પદર આકાશ પ્રદેશમાં જ્યાંસુધી રહે છે,
 સુધી તેને દ્રવ્યસ્થાન આયુ કહે છે. વગી તેજ પુદ્ગલ સ્કંધ

રહેલ કેટલાક પરમાણુ તે ઊડવાવડે અગર બીજા કેટલાક પરમાણુને ઘટણ કરવાવડે બહુ દ્રવ્યપણું માત્ર થયે છતે પણ ન્યાંમુખી પૂર્વના પર્યાય ને કૃષ્ણત્વાદિ છે, તેને છડે નહિં. ત્યાંમુખી તેને ભાવસ્થાન આયુ કહેવામાં આવે છે. તે પુદ્ગલો સંબંધી ક્ષેત્ર, અવગાહના, દ્રવ્ય, તેમજ ભાવસ્થાન આયુને આશિ, પરસ્પર ને અદ્યપણું તેમજ વધારેપણું રહેલ છે. તે બાબત વિચાર કરતાં પુદ્ગલોનું ક્ષેત્રસ્થાન આયુ સર્વથી અદ્ય છે. તેના કરતાં શેષ જાડીના અવગાહના સ્થાન આયુ આદિ ત્રણ છે. તે યથાક્રમપણે અસંખ્યાતગુણ છે. કેવી રીતે ? આ શિષ્ય પ્રશ્ન છે. (૧)

इममेव गायामुत्तरगायाभिः पञ्चयज्ञाद्—

खित्तामुत्तताओ, तेण समं वंधपञ्चयाभावा।

तो योगलण योवो खित्तावट्ठाणकालो उ ॥२॥

અહીં શાસ્ત્રકાર માહારાજ આજ ગાથાને બીજી ગાથાઓ સાથે વિસ્તારથી બતાવતાં ઉત્તર આપે છે.

મૂલાર્થ—પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાલ અદ્ય છે. કારણકે ક્ષેત્ર અમૂર્ત હોવાથી તેમજ અમૂર્ત ક્ષેત્ર સાથે પુદ્ગલોનો કોઈ સંબંધ પણ ન હોવાથી (૨).

ક્ષેત્રસ્પાકાશ્ચામૂર્તત્વેન તેન ક્ષેત્રેણ સદ્ પુદ્ગલાનાં વિશિષ્ટવસ્તુમત્યસ્ય વિશિષ્ટવસ્તુકારણસ્ય એકાદેરભાવાન્નૈકમ ક્ષેત્રેઽતિચિરં તિષ્ઠન્તીતિ શ્રેષ્ઠઃ । અપમાવિષાયઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રે વિશિષ્ટપરિણમવન્તઃ પુદ્ગલાશિરાવસ્થાનકારણાભાવાત્ ક્રિયન્તમાપિ કાલં સ્થિત્વા તમેવ પરિણામમત્યજન્નોઽપરાપરાણિ ક્ષેત્રાણિ સ્પૃશન્તીતિ યમ્માદેવં તતઃ પુદ્ગલાનાં ક્ષેત્રાવસ્થાનકાલઃ ‘યોવો’ इति सर्वस्तोक इत्यर्थः ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ—આકાશરૂપ ક્ષેત્રને અમૂર્તપણું હોવાથી સાથે પુદ્ગલોનો કોઈ વિશિષ્ટ સંબંધનું કારણીયું રહેવાનું જોઈ શકાય. એક ક્ષેત્રને વિષે પુદ્ગલો ઘણો કાલ રહેતા નથી. આનો .. છે કે ઇચ્છિત ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટ પરિણામવાલા પુદ્ગલોનું રહેવાનું કોઈ કારણ ન હોવાથી તે પુદ્ગલો કેટલોક કાલ તેજ પરિણામને ત્યાગ ન કરતાં બીજા ક્ષેત્રને સ્પર્શે છે. કારણથી પુદ્ગલોનો ક્ષેત્ર સ્થિતિકાળ સર્વથી અદ્ય છે. (૨)

અવાગાહનાયુર્નદુર્લભ માન્યતે—

અન્નસ્થિતંગયસ્સવિ, તં ચિઅ માણં ..
ઓગાહણનાસે પુણ, સ્થિત્તન્નત્તં ફુડં હોઈ ॥ ૩

હવે અવગાહના કાલનું બહુપણું બતાવે છે.

મૂલાર્થ—અન્ય ક્ષેત્રમાં ગયે છતે પણ તેજ સ્કંધનું પરિભાણ ઘણો કાળ રહે છે. પણ અવગાહનાશ થયે છતે ક્ષેત્રનું અન્યપણું પ્રગટ થાય છે. (૩)

અન્યક્ષેત્રગતસ્યાપિ પુદ્ગલસ્કન્ધસ્ય તદેવ પ્રમાણં સૈવાવગાહના ચિરમપિ સંચરતિ અતિદુર્લભે ! અયમાશયઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રે યાવત્સુ આકાશપ્રદેશેષુ પરમાણુસ્કન્ધોઽવસ્થિત આસીત્, તાત્પ્રદેશવ્યાપિતયાન્યક્ષેત્રગતોઽપિ લભ્યત્ત્વમ્ ઇતિ ! અવગાહનાશ પુનઃ ક્ષેત્રાન્યત્વં સ્ફુટં મયતિ; અવગાહનાનાશથ પરમાણુસ્કન્ધસ્ય સંકોચેન સ્તોકપ્રદેશાઽવસ્થાપિતાર્થાં વિકાશેનાધિકપ્રદેશાવસ્થા

૧ ' નાવવગાહ ' ક્ષતિ કવિત્વ. તથા ' માન્યતે ' દૃઢવત્તાણિવાપદે માન્યતે.

તાપો વા સંભવતીતિ । રૂ પૂર્વાર્દ્ધેન સેત્રાદ્યાયા અધિકાજ્વગા-
હનાદ્યા, ઉત્તરાર્દ્ધેનાવગાહનાદાતો નાધિકા સેત્રાદેતિ ભાવિ-
૧ ॥ ૩ ॥

દીકાર્થ—અન્ય સેત્રમાં ગયેલ એવા પણ પુરૂષ સ્વધનું તેજ
પરિભાણુ તેજ અવગાહના ચિરકાલ સુધી રહે છે. આનું આ સ્વ-
ય છે કે ઇચ્છિત સેત્રમાં જોટલા આકાશ પ્રદેશોને વિષે પરમાણુ સ્વધ
રહે છે. તેટલાજ આકાશ પ્રદેશવ્યાપી અન્ય સેત્રમાં ગયેા છતો પણ તેજ
પરમાણુ સ્વધ મળે છે. પણ અવગાહનાનો નાશ થયે છે તે સેત્રનું અન્ય-
પત્તું મગટ થાય છે. અવગાહનાનો નાશ તો પરમાણુ સ્વધના સંક્રાંતિ-
વટે એટલે અદ્ય પ્રદેશમાં રહેવાવડે થાય છે. અગર વિકસ્વર થવા-
વડે, એટલે અધિક પ્રદેશમાં રહેવાવડે સંભવે છે. અહીં પૂર્વાર્ધવડે
સેત્રસ્થિતિ કાલ કરતાં અવગાહના સ્થિતિકાલ વધારે કહ્યેલ તેમજ
ઉત્તરાર્ધવડે અવગાહના સ્થિતિકાલ કરતાં સેત્રસ્થિતિકાલ અધિક ન
કહ્યેલ (૩)

કયમેતદેવં ? ઇત્યુચ્યતે—

ઓગાહનાવચદ્વા, સ્વિત્તજ્ઞા અકિઆવચદ્વા ય ।

ન ડ ઓગાહનકાલો, સ્વિત્તજ્ઞામિત્તસંવદ્ધો । ૪ ॥

આ આમ કેમ ? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે.

મૂળાર્થ—સેત્રસ્થિતિ કાલ તે તો કિયારહિત એવા
જે અવગાહના સ્થિતિકાલ તેની સાથે નિયમિત છે. પણ
અવગાહના સ્થિતિકાલ તે તો સેત્ર સ્થિતિકાલની સાથે
નિયમિત નથી. (૪)

અવગાહનાયાં નિયનપ્રદેશવ્યાપિતાયાં, અકિયાયાં ધાગમન-
રૂપાધામવચદ્વા નિષતા નિર્વાન્યતા સેત્રાદ્યા એકસેત્રાવસ્થાનકાલો

ક્ષેત્રમાં તેજ પૂર્વક્ષેત્રસંબંધિત અવગાહના હોય છે. આ કારણથી ક્ષેત્રઅદા કરતાં અવગાહનાઅદા અસંખ્યાતશુભ છે (૫)

અથ દ્રવ્યાયુર્વદુર્ત્વં માવ્યતે—

સંકોઅવિકોણ વ, ઉવરમિઆવડવગાહળાવિ ।
તિત્તિઅમિત્તાળં ચિઅ, ચિરંપિ દઢ્વાળડવત્થાળં ॥૬॥

હવે દ્રવ્યસ્થિતિકાલનું બહુપણું બતાવે છે.

મૂઝાર્થ—દ્રવ્યના સંકોઅપણાથી અથવા વિકસ્વર-
પણાથી અવગાહનાનો નાશ થયે છે તે પણ દ્રવ્યસંબંધી
પુદ્ગલોનો સ્થિતિકાળ કાચમ રહે છે (૧)

સંકોચેન વિકોચેન વા અવગાહનાયામુપરતાયામપિ યાવન્તિ
દ્રવ્યાગિ યત્સંલયાઃ પુદ્ગલાઃ સ્કંધરૂપતામાપન્નાઃ પૂર્વમાસંસ્થાવતામેવ
ચિરમપિ સેવામવસ્થાનં સંભવતિ । અવમાનુષઃ—વિવક્ષિતક્ષેત્રમદેશ-
વ્યાપિત્વં નામ પરમાણુનામવગાહના, સેખ્યોઋતગેષુ વહુતરેષુ ચ
ક્ષેત્રમદેશેષુ સારતામેવ પુદ્ગલાનાં સૂક્ષ્મીભવનં સંકોચઃ, સ્ફારીભવનં
વિકોચઃ । તત્તથ સંકોચરિકોચાભ્યામવગાહનાયા ઉપરમો ભવ-
તીતિ । ઇતારતાઅવગાહનાનિદૃષ્ટાવપિ દ્રવ્યં ન નિવર્તત્ત ઇત્યુક્તમ્ ॥૬॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યના સંકોઅવાથી અગર વિકસ્વરપણાથી અવ
ગાહનાનો નાશ થયે છે તે પણ નોંટલા દ્રવ્યો ને સંખ્યાવાળા પુદ્ગલો
સ્કંધરૂપપણાને પામેલા પૂર્વે હતા, તેટલાજ પુદ્ગલોનો ચિરકાળ
શુભી સ્થિતિકાલ સબવે છે આનો પરમાર્થ એ છે કે સ્થિતિ-ક્ષેત્ર-
મદેશમાં પુદ્ગલોનું વ્યાપીને રહેવાપાન આનું નામ અવના
હતા, તેનાજ સ્થિતિ-અવસ્થામાંથી આ પતાર તેનાજ મહત્તર ક્ષેત્ર-

પ્રદેશોને વિષે તેટલાજ પુરુષોનાં સૂક્ષ્મ થવું, આત્મ નામ તેમજ વિક્ષેપર થવું આત્મ નામ વિકેત્ય તત્ત્વ સંકેત્ય તેમજ વિકેત્ય થવડે અવગાહનાનો નાશ થાય છે. આ કહેવાથી અવગાહના નિવૃત્તિ થયે છે તે પણ દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થતી નથી. (૬)

અથ દ્રવ્યનિવૃત્તિવિશેષેજ્ઞગાહના નિવર્તન એત્યુચ્યતે—

સંઘાયભેદઓ વા, દઢવોચરમે પુણાઈ સંલિચ્તે ।

નિઝમા તદઢવોગાહનાઈનાસો ન સંદેહો ॥૭॥

દ્વયે દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થયે છે તે અવગાહના નિવર્તન છે. આ વાત સામ્યકાર કહે છે.

મૂળ્ય—સંઘાત અગર ભેદવડે વળી પુરુષસૂક્ષ્મ થીના અવગાહથી દ્રવ્યનો નાશ થાય છે, તેમજ દ્રવ્યનો નાશ થયે છે તે દ્રવ્યની અવગાહનાનો નિયમિત નાશ થાય છે. આમાં સંદેહ નથી. (૭)

પેરમાણુસ્કન્ધસ્થાનપરમાણુભિઃ સદૃશ મંથમઃ સંગતઃ, સૈ-
સ્થૈર કનિયવર્માણુનાં વિચરતે ભેદઃ, તતઃ મેગત્તાદ્દેદાદા પૂનઃ
પરમાણુનાં યઃ સંગતિઃ સ્થોકાગાહન (સ્કન્ધો ન તુ માત્રનાવ-
ગાહન) સ્થિત મનિ યો દ્રવ્યોપગમો દ્રવ્યાવ્યર્થ અગૂતયા મુત્તયા
વા પૂર્વરસિગ્માયોદ્દેહ દ્વયર્થઃ । તત્ર મનિ (નૈ જ મદ્દાતેન ન સ-
ંગતિઃ સ્કન્ધા મવતિ, તત્ર મનિ મુત્તયર્થેનાતિ તત્પરિગતેઃ ધર-
નાત્) નિયમાતેનાં દ્રવ્યાગાપદગાહનાવા નાશો મવતિ ॥ ૭ ॥

૧. પૂર્વમ્ ૨. સંઘાત ૩. ભેદ ૪. વર્માણુ ૫. સંગત ૬. સ્થૈર ૭. કનિય ૮. વર્માણુ ૯. મેગત્તા ૧૦. દેદાદા ૧૧. પૂનઃ ૧૨. પરમાણુ ૧૩. યઃ ૧૪. સંગતિઃ ૧૫. સ્થોકા ૧૬. ગાહન ૧૭. સ્કન્ધો ૧૮. તુ ૧૯. માત્ર ૨૦. નાવગાહન ૨૧. સ્થિત ૨૨. મનિ ૨૩. યો ૨૪. દ્રવ્યોપગમો ૨૫. દ્રવ્યાવ્યર્થ ૨૬. અગૂતયા ૨૭. મુત્તયા ૨૮. વા ૨૯. પૂર્વરસિગ્માયોદ્દેહ ૩૦. દ્વયર્થઃ ૩૧. તત્ર ૩૨. મનિ ૩૩. નૈ ૩૪. જ ૩૫. મદ્દાતેન ૩૬. ન ૩૭. સંગતિઃ ૩૮. સ્કન્ધા ૩૯. મવતિ ૪૦. તત્ર ૪૧. મનિ ૪૨. મુત્તયર્થેનાતિ ૪૩. તત્પરિગતેઃ ૪૪. ધરનાત્ ૪૫. નિયમાતેનાં ૪૬. દ્રવ્યાગાપદગાહનાવા ૪૭. નાશો ૪૮. મવતિ ૪૯. ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—પરમાણુઓના રકથને બીજા પરમાણુઓની સાથે જે મળવું, આનું નામ સંઘાત કહે છે. તેમજ કેટલાક પરમાણુનું તેજ રકથની સાથેથી જુદા પડવું, આનું નામ ભેદ કહે છે. તતઃ સંઘાત અગર ભેદપડે વગી પરમાણુઓનો જે સંલેપ-અટપ અવગાહના, તે થયે છતે જે દ્રવ્યનો નાશ, દ્રવ્યનું અન્યપણું, તથુપણાથી અગર શરૂ-પણાથી પૂર્વ પરિણામનો નાશ, તે થયે છતે નિયમિત તે દ્રવ્યમં-બધી અવગાહનાનો નાશ થાય છે. (૭)

કસ્માદેવં ? इत्यत्रोच्यते—

ओगाहद्धा दव्वे, संकोअविकोपओ अ अववद्धा ।
न उ दव्वं संकोअ-णविकोअमित्तंमि संबद्धं ॥ ८ ॥

આ માટે એમ છે ? અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે.

મૂઝાર્ય—અવગાહનાઅદ્ધા સંકોચ વિકોચરહિત દ્રવ્યની સાથે સંબદ્ધિત છે. પણ દ્રવ્ય અવગાહનાની સાથે સંબદ્ધિત નથી, સંકોચ વિકોચ માત્ર થયે છતે. (૮)

અવગાહનાદ્વા અવગાહનાવસ્થાનકલો દ્રવ્યેઽવવદ્ધા નિય-તત્ત્વેન સંપદ્ધા, કયં ? સંકોચાદિકોચાચ પરમાણુનાં સૂક્ષ્મપરિણા-મતયાઽન્યોન્યાનુષ્વેશઃ સંકોચઃ , સૂક્ષ્મપરિણામપરિણતાનાં તુ ષાદરપરિણામતયા ભવનં વિકોચઃ , તૌ સંકોચવિકોચૌ સમાધિ-ત્યેત્યર્થઃ । અવગાહના દિ દ્રવ્યે સંકોચવિકોચયોરભાવે ભવતિ સંકો-ચવિકોચસદ્ભાવે ધ ન ભવતીત્યેવં દ્રવ્યેઽવગાહના નિતયત્વેન સંપદ્દે-ત્પુર્યતે—દ્રુમત્વે ત્વાદિરત્વામિવ નહિ યથ દ્રુમત્વં નાસ્તિ તથ ત્વાદિરત્વં પ્રાપ્યત ઇતિ । ઉક્તવિપર્યયમાદ—ન પુનર્દ્રવ્યં સંકોચનવિકોચન-

માત્રે સત્યાપિ અવગાહનાયાં નિયતત્વેન સંબદ્ધ મંકોચનેન .
 અવગાહનાનિવૃત્તાવાપિ દ્રવ્યં ન નિવર્તત્તેત્યવગાહનાયાં દ્રવ્યં
 ત્વેનાસંરદ્ધમિત્યુચ્યતે સ્વદિરત્વે દુમત્તવનુઃ સ્વદિ...
 મત્તસ્ય ત્રિશણાદિષ્વપ્યુચ્ચમ્માન્ ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ—અવગાહનાઅદ્ધા, અવગાહના સ્થિતિકાળ,
 વિષે નિયમિત સંબદ્ધિત છે. કેવી રીતે? સક્રોચ વિક્રોચને
 પરમાણુસ્કંધોનું સૂક્ષ્મ પરિણામથી પરસ્પર મળી જવું,
 નામ સક્રોચ. સૂક્ષ્મ પરિણામપણે પરિણત પુરુષસ્કંધોનું
 પરિણામપણે થવું, આનું નામ વિક્રોચ. આ બંને સક્રોચ વિક્રો-
 આશ્રિ અહીં વ્યતિરેકપણે વ્યાખ્યા કરવી. એટલે સક્રોચ-વિક્રો-
 રહિત દ્રવ્યને વિષે અવગાહનાઅદ્ધા અવસ્થિત છે, આમ અર્થ-
 રથો. આજ વાત બતાવે છે—અવગાહના સક્રોચ-વિક્રોચરહિત
 વ્યને વિષે છે. સક્રોચ-વિક્રોચ થયે છતે પૂર્વગી અવગાહના
 નથી. આમ છતે દ્રવ્યને વિષે અવગાહના નિયમિત સંબદ્ધિત છે
 વૃક્ષને વિષે ખદિરપણાની માફક, જ્યાં વૃક્ષપણ હોતું નથી ત્યાં જ
 દિરપણું પણ હોતું નથી. આજ વાતને બીજી રીતે કહે છે—સક્રો-
 ચવિક્રોચ માત્ર થયે છતે દ્રવ્ય છે તે અવગાહનાને વિષે નિયમિત
 બદ્ધિત નથી. સક્રોચ-વિક્રોચપણાથી અવગાહનાની નિવૃત્તિ થયે
 છતે પણ દ્રવ્યની નિવૃત્તિ થતી નથી, આ હેતુથી અવગાહનાને વિષે
 દ્રવ્ય નિયમિત સંબદ્ધિત નથી, આમ કટ્ટીએ છીએ. ખદિરને વિષે
 વૃક્ષપણાની માફક, કારણ કે ખદિરપણાને છોડી વૃક્ષપણ વૃક્ષને વિષે
 પણ રહેતું છે. (૮)

અથ નિગમનમ્—

જમ્હા તત્પદ્મત્થ વ, દદ્યં ઓગાહણાહ તં ચેવ ।
 દદ્યદ્ધાસંધગુણા, તમ્હા ઓગાહણદ્ધાઓ ॥ ૯ ॥

આ વાતનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે.

મૂઝાપં—જે કારણથી દ્રવ્ય, તે અવગાહનામાં અગર અન્ય અવગાહનામાં તેજ હોય છે. તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતાં દ્રવ્યઅદ્વા અસંખ્યાત ગુણ હોય છે. (૯)

પસ્પાત્તપ્ર વિવાસિતારગાહનાપાં અન્યપ્ર સંતોષવિકોચકૃતે ડચગાહનાન્તરે દ્રવ્યં તદેવ લખ્યતે, ચિરાવસ્થાપિત્વાતદ્રવ્યાવદૃશ્ય-પરમાણુસંખ્યાપાસ્તદવસ્થત્વાન્ ॥ તસ્માદવગાહનાદાતો દ્રવ્યાદ્વા-ડસંખ્યગુણેતિ ॥ ૯ ॥

ટીકાથં—જે કારણથી ઇચ્છિત અવગાહનાને વિષે તેમજ સં-ક્રોચ-વિક્રોચવાગી અન્ય અવગાહનાને વિષે દ્રવ્ય તેજ મલ્લે છે, વિશ્વ અવસ્થિત હોવાથી; તેમજ તે દ્રવ્યઆમિત રહેલ પરમાણુ-સંખ્યા-ઓ તેમજ રહેવાથી. તે કારણથી અવગાહનાઅદ્વા કરતાં દ્રવ્યઅ-દ્વા-દ્રવ્યકાલસ્થિતિ અમંખ્યાનગણી જાણવી. (૯)

અપ માવાપુર્વકૃત્ત્વં માવ્યતે —

સંઘાયમેઝઓ વા, દદ્વોચરમેઝવિ પજ્જઞા સંતિ ।
તં કસિણગુણવિરામે, પુણાઈ દદ્વં ન ઓગાહો ॥૧૦॥

હવે શાસ્ત્રકાર ભાવસ્થાન આયુતું જદુપલ્લ જનારે છે.

મૂઝાપં—સંઘાત અગર બેઠથી દ્રવ્યનો નાશ થયે છેને પણ તેના પર્યાયો કાયમ રહે છે, પણ તે સમગ્ર શુદ્ધતા-દિ ગુણનો નાશ થયે છેને, તે દ્રવ્ય તેમજ તેની અવ-ગાહના રહેતી નથી. (૧૦)

વ્યાન્યયાત્વેऽપિ પર્યંત્રા વર્ણગન્ધાદયઃ સન્તિ, યયા ઘટ્ટપટે
ગુણાઃ, સકલગુણોપરમે પુનર્ન તદ્વ્યં ન દ્રવ્યાવગાહોઽનુવર્તે,
નેન પર્યંત્રાણાં ચિરસ્થાનં, દ્રવ્યસ્ય ત્વચિરામિત્યુક્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

ટીકાર્થ—સંઘાત તથા ભેદનો અર્થ પહેલાની માફક
તતઃ સંઘાતાદિવડે દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે પણ એટલે દ્રવ્યનું
થાપણું થયે છતે પણ વર્ણુ ગંધાદિ પદ્યયો કાયમ રહે છે. જેમ
વસ્ત્રને ઘસે છતે કેટલાક અંદરના પરમાણુઓ આડ્યા જાય છે,
શુકલાદિ ગુણો જતા નથી. પણ સમગ્ર ગુણનો નાશ થયે છતે તે તે
દ્રવ્ય તેમજ તે તે દ્રવ્ય સંબંધી અવગાહના રહેતી નથી. આ કહેવાથી
પદ્યયોનું ચિર રહેવાપણું છે. અને દ્રવ્યનું ચિર રહેવાપણું નથી,
આ વાત જણાવી. (૧૦)

अथ कस्मादेवं ? इत्युच्यते—

સંઘાયભેયવંધા—ગુણત્તિણી નિચ્ચમેવ દબ્બદ્ધા ।

ન ડ ગુણકાલો સંઘા—યભેયમિત્તદ્ધસંવદ્ધો ॥ ૧૧ ॥

આ વાત આમ કેમ છે ? તે કહે છે.

મૂળાર્થ—દ્રવ્યઅદ્ધા નિરંતર સંઘાત તથા ભેદના
સંબંધને અનુસરણ કરનાર છે. (વ્યતિરેકથી), પણ ગુણ
સ્થિતિકાલ સંઘાત તથા ભેદના સંબંધને અનુસરનાર
નથી. (૧૧)

¶ વિરતિતયમાનુસદ્ધ્યમ્યાપરમાણુભિઃ સદ્ સંગમઃ
મંગાતઃ, તથ્યેવ કતિવયવમાણુનો વિચરનં મેદઃ, તતઃ મંગાત-
મેદઃકાળગાઢ્યાં ધર્માઢ્યા યો વન્ધઃ મંવન્ધમ્નદનૂર્ભિત્રી તદનૂર્માર-
ત્રી નિન્યમેવ દ્રવ્યાદા । કદ જ મંગાતમેદઃવન્ધાનુર્ભિત્ર્યં દ્રવ્યા-

દાયા વૈધર્મ્યદ્વારેણ ક્ષેપમ્, સંઘાતાદ્યમાત્ર એવ દ્રવ્યાદાયાઃ સદ્ધા-
વાદ્, સંઘાતાદિસદ્ધાવે ચામાવાદ્। ન પુનર્ગુણકાલો ગુણાવસ્થાના-
દા સંઘાતભેદમાત્રકાલસંબદ્ધઃ સંઘાતાદિસદ્ધાવેઽપિ ગુણાનામનુવ-
ર્તનાદિતિ ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—અહીં ઇચ્છિત પરમાણુ સંબંધને બીજા પરમાણુ
સાથે મળવું, તેને સંઘાત કહે છે. તેમજ તેજ પરમાણુસંબંધ સં-
બંધી કેટલાક પરમાણુનું વિખરાવું તેને ભેદ કહે છે. તત્. સંઘાત
ભેદલક્ષણ એ ધર્મોએ કરી જે સંબંધ થયો. એ સંબંધને અનુસરણ
કરનાર નિરતર દ્રવ્યઅદ્વા છે. અહિં સંઘાત તથા ભેદના સંબંધને
અનુસરવાપણું દ્રવ્ય અદ્વાને જે કષ્ટ, તે વૈધર્મ્યદ્વારા બાળવું. એટલે
સંઘાતાદિ અભાવ છતેજ દ્રવ્યઅદ્વાનો સદભાવ છે. સંઘાતાદિ
સદભાવે દ્રવ્યઅદ્વાનો અભાવ છે. પણ ગુણકાળ એટલે ગુણઅવ-
સ્થાનકાલ સંઘાત તથા ભેદની સાથે સંબંધિત નથી. કારણ કે
સંઘાતાદિ વિષમાનપણામાં પણ ગુણોનું વિષમાનપણું છે. (૧૧)

अथ निगमनम्—

जम्हा तत्पद्वयं व, दब्बे खित्तावगाहणासुं च ।
ते चेव पज्जवा संति, तो तदद्धा असंखगुणा ॥१२॥

આ વાતને ઉપસહાર કરતાં કહે છે.

મૂળાર્થ—જે કારણથી ક્ષેત્ર, અવગાહના, તથા દ્રવ્ય
તેજ હો, અગર અન્ય હો, તેપણુ પર્યાયો તેના તેજ હોય
છે; આ કારણથી પર્યાય અદ્વા અસંખ્યાન ગુણ છે. (૧૨)

यस्मात् ‘ तत्त्वसत्यं व ’ इति मन्येकमभिमंत्रयते, वन्धा-
नुलोम्याश्च द्रव्यादीनामन्ययोपन्यासः कृतः। नतश्च यस्मात्तत्रान्यत्र

ત્ર સેત્રે તત્રાન્યત્ર ચાવગાહનાયાં, તત્રાન્યત્ર ચ દ્રવ્યે ર્શતિ સર્વત્ર ચિ-
રાવસ્યાયિત્વાત્ત એવ પર્યવા લભ્યન્તે, તસ્માત્તદ્દેતિ પર્યાયાવસ્યાન-
કાલોઽસંલ્યાતગુણેતિ ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—મૂલમાં તત્ત્વ તથા અસત્ત્વ શબ્દ છે. તે ક્ષેત્રાદિ
દરેક સાથે જોડવો. તેમજ છંદના અનુકૂલપણાથી દ્રવ્યાદિ શબ્દોને
વિપરીત ઉપન્યાસ કર્યો છે. તત્ત્વઃ જે કારણથી તેજ ક્ષેત્રમાં, અગર
અન્ય ક્ષેત્રમાં, તેજ અવગાહનામાં અગર અન્ય અવગાહનામાં, તેમજ
તેજ દ્રવ્ય, અગર અન્ય દ્રવ્યમાં, સર્વ સ્થળે વર્તુદિ પચાયો ચિર અવ-
સ્થિતપણાથી મળે છે. આ કારણથી પર્યાયસ્થિતિકાળ દ્રવ્યાદિ કરતાં
અસંખ્યાત ગુણો છે. (૧૨)

અત્ર શિષ્યઃ પૂર્વપક્ષગાયમાદ--

આહ અણેગંતોઽયં, દઽવોત્તરિમે ગુણાણઽવત્થાણં ।
ગુણવિપ્પરિણામંમિ અ, દઽવત્તિસેસો અણેગંતો ॥૧૩॥

અહીં શિષ્ય પૂર્વ પક્ષ કરતાં ગાથા કહે છે.

મૂળાર્થ—શિષ્ય કહે છે કે, દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે
ગુણ કાયમ રહે છે, આવો કાંઈ એકાંત નથી. તેમજ
ગુણનો નાશ થયે છતે તે દ્રવ્યનો નાશ થાય છે, આ પણ
એકાંત નથી. (૧૩)

નાયમેકાન્તો યદ્વત્યોત્તરમે ગુણાનામવસ્યાનં વિનાનસ્યાપિ
દર્શનાદ્ગુણવિનાશે ચ દ્રવ્યવિશેષો દ્રવ્યવિપરિણામોઽવત્થ્યમાયી વિ-
નષ્ટત્વપિ મૂળેનુ દ્રવ્યસ્ય નદવત્થ્યસ્ય દર્શનાત્ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—શિષ્ય કહે છે કે, દ્રવ્યનો નાશ થયે છતે ગુણો કાયમ
રહે છે, આવો કાંઈ એકાંત નથી. ગુણનો નાશ પણ એવામાં આવે

તે. તેમજ ગુણનો નાશ થયે છે તે દ્રવ્ય વિશેષ એટલે દ્રવ્યનો નાશ અ-
વશ્ય થાય છે, આનો પણ એકાંત નથી. કારણ કે ગુણનો નાશ થયે
છે પણ દ્રવ્ય તેવું જ ભેવામાં આવે છે. (૧૩)

इदमेव दर्शयति—

विपरिणयमि दद्वे, कस्मिं वि गुणपरिणई भवे जुगवं ।
कस्मिं वि पुण तदवस्थे—यि होइ गुणविपरिणामो ॥ १४ ॥

આજ પાત્રને બતાવે છે.

ગુણર્થ—કોઈ દ્રવ્યનો વિપરીત પરિણામ થયે છે
દ્રવ્યની સાથેજ ગુણનો પણ વિપર્યાસ થાય છે. તેમજ
કોઈ દ્રવ્ય તેવું જ રહે છે પણ ગુણનો નાશ થાય છે. (૧૪)

कस्मिं वि द्रव्ये स्वरमाणुनिवर्तनेनापरमाणुसंग्रहनेन वा
विपरिणमे द्रव्ये ह्रस्वकालं प्राक्तनपरिणामादीनां गुणानामपि
विपरिणतिर्भवति । कस्मिं वि पुनर्द्रव्येऽपरमाणुसंगमस्वरमाणु-
रिगमाभावात्तदवस्थेऽपि गुणविपरिणामो गुणविनाशो भवति, घट-
द्रव्ये तदवस्थेऽपि पाकेन मात्तनस्यामरूपादिगुणानादर्शनान्
॥ १४ ॥

टीक्ष्णार्थ—કોઈ પણ દ્રવ્યમાં પોતાના કેટલાક પરમાણુઓ

આપ્યા જવાથી અગર બીજા પરમાણુઓ મળવાથી દ્રવ્યનો નાશ
થવા આપેજ પૂર્વના પરિણામવાળા ગુણોનો પણ નાશ થાય છે.
તેમજ વળી કોઈ પણ દ્રવ્યમાં બીજા પરમાણુઓનું મળવું, અગર
આપ્યા જવાના અગ્રાવ દોવાથી દ્રવ્ય પ્રથમની અવસ્થાવાળું છતાં
પણ ગુણનો નાશ થાય છે. હાન નરિકે ઘટદ્રવ્ય પૂર્વની માફક
અવસ્થિત છતાં પણ પાકવડે પૂર્વના સ્થામ રૂપાદિ ગુણનો નાશ
ભેવામાં આવે છે. ૧૪

અપ્રોત્તરમ્—

મણ્ણહ સચં કિં પુણ, ગુણવાદુલ્લા ન સત્ત્વગુણનામો.
દ્રવ્યસ્સ તદ્ગત્તેવિ, વહુતરાણં ગુણાણ ઠિદ્દ ॥૧૫॥

॥ इति परमाणुविचारमनिवद्धा खण्डपट्टत्रिंशिका समाप्ता ॥

અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે.

મૂળાર્થ—ગુરૂમહારાજ કહે છે કે, તમારું કહેવું સત્ય છે. શિષ્ય કહે છે કે, સત્ય છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂ કહે છે, ગુણ ધણા હોવાથી બધા ગુણનો નાશ થતો નથી. દ્રવ્યનું અન્યપણું થયે છને પણ ધણા ગુણો રહે છે. (૧૫)

द्रव्यान्यथात्वे गुणान्यथात्वं द्रव्यनादवस्थ्ये गुणान्यथान्न
च यदुक्तं तत् सत्यम्, अनयोरापि भङ्गकपोः कथंचिद्व्यतिरिक्तं पु-
नर्गुणानां वर्णगन्धरसादीनां बाहुल्यादेरस्मिन् परमाणुस्कन्धे भू-
यसामवस्थानान्न सर्वेषां गुणानां विनाशो भवति । द्रव्यस्य तद-
न्यत्वेऽपि परमाणुसंगनविगमाभ्यां नाशेऽपि बहुतराणां वर्णगन्ध-
रसादीनां नष्टेष्वपि केषुचिन्व्यरिणामादिषु गुणेषु गुणानां स्थिति-
रिति हेतोर्द्रव्यस्थानाणुषो भावस्थानाणुरससंख्यगुणमिति स्थितम् १५

॥ इति परमाणुविचारमनिवद्धा श्रीरत्नसिंहसूरिविद्वता
खण्डपट्टत्रिंशिकावृत्तिः समर्थितेति ॥

ટીકાર્થ—ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપતા કહે છે કે, દ્રવ્યના બદલાવાથી ગુણ બદલાય છે, તેમજ દ્રવ્ય કાયમ રહે છે, અને ગુણ બદલાય છે. આમ જે તે કહ્યું, તે બદોત્તર છે. આ બન્ને ભાંગાઓ પણ કાયમિત્વ ધટી શકે છે. શિષ્ય જવાબ આપતાં કહે છે કે, જો ધટી શકે છે, તો પછી શું કહેવું છે? ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે,

રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શાદિ ગુણો ધણા હોવાથી એક પરમાણુ સ્કંધને વિશે ધણા ગુણો રહે છે. આ કારણથી જાણા ગુણોનો નાશ થતો નથી, તેમજ કેટલાક પરમાણુના મગવાથી અગર આત્મા જવાથી દ્રવ્યનું દ્રવ્યપણું અગર નાશપણું થયે છે તે પણ ધણા રૂપ, રસ, ગંધાદિ ગુણોની સ્થિતિ હોય છે. જો કે પરિણામાદિ કેટલાક ગુણોનો નાશ થાય છે, તો પણ રૂપ રસાદિ ગુણો ધણા હોય છે. આ કારણથી દ્રવ્યસ્થાનઆયુ કરતાં બાવસ્થાનઆયુ અસખ્યાન ગણું છે. આ બાબ નિશ્ચિન થઈ.

મનિ પરમાણુવિચાર મતિપદ્ધા ધીરત્ત્વસિદ્ધિરિ વિરચિના મંદપદ્ધર્મિકાટીકાયા ગુર્જરમાણ મુનિ દેવવિજયેન સમર્પિતા વૈષાણુર મગરે પૂર્ણગતાઃ સં. ૧૯૭૨ માર્ગશિર્ષ મતિપદ્ધાયાં.

પરમાણુ ખંડ ૫૮ ત્રિશિકામાંથી સારાંશ.

—૧૦૬૮—

(૧) સ્થાનઆયુ (૨) અવગણના સ્થાનઆયુ (૩)

દ્રવ્યસ્થાનઆયુ, (૪) બાવસ્થાન આયુ. સ્થાન આયુ કહેતાં સ્થિ-

તિકાગ બળુવે

૩ અવગાહનાસ્થિતિકાગ કરેનાં, પુરસ્કારનાં જે પરિણામ-શા-કદ.

૪ દ્રવ્યસ્થિતિકાગ કરેનાં, જેટલા પરમાત્મજ્ઞોનું નવેડ, તેનો સ્થિતિકાગ.

૫ ભાવસ્થિતિકાગ કરેનાં, કેવળ અસાધિત કાયમ રહ્યું, જે મુખી તેનો સ્થિતિકાગ. આ ગારેની પરસ્પર અપ-અનુભવ વિચારણા કરવી.

૬ સર્વથી થોડા શેત્રસ્થિતિકાગ છે, શેત્ર અકૃષી જે સંયોગક ન હોવાથી.

૭ શેત્રસ્થિતિકાગ કરના અવગાહનાસ્થિતિકાગ અનુભવ શુભો છે. કારણ કે પુરુષગત્યંબધી શેત્ર તે તેજ ક્યારે છે, પણ અવગાહના તે તે શેત્રમાં મળે તેમજ અન્ય શેત્રમાં મળે, ચરીરનું કદ આડ્યું જતું નથી. આડ્યું ક્યારે બાપ કે શરીર સક્રિય વિક્રિય થાય તે.

૮ શેત્રસ્થિતિકાગ સક્રિય વિક્રિયરહિત અવગાહનાસ્થિતિકાગ સાથે નિયમિત છે. પણ અવગાહના સ્થિતિકાગ શેત્રસ્થિતિકાગ સાથે નિયમિત નથી. કારણ કે અવગાહના તેજ શેત્રમાં જ તેજ રહે છે તેમજ બીજા શેત્રમાં પણ તેજ અવગાહના રહે છે. જે શેત્ર બદલી બાપ છે.

૯ અવગાહના સ્થિતિકાગ કરનાં દ્રવ્યસ્થિતિકાગ અનુભવ શુભો છે. કારણ કે સક્રિય વિક્રિયથી અવગાહના ચાલી બાપ છે પણ દ્રવ્યની અદર રહેલા અમુક પરમાત્મજ્ઞો તે તે કાયમ રહે જે સંઘાત અગર ભેદ થાય, તે દ્રવ્યસ્થિતિકાગ આડ્યું બાપ.

૧૦ અવગાહનાસ્થિતિકાગ, સધાન તથા ભેદરહિત દ્રવ્યસ્થિતિકાગ સાથે નિયમિત છે, પણ દ્રવ્યસ્થિતિકાગ અવગાહના સ્થિતિકાગ નાંબે નિયમિત નથી. કારણ કે સક્રિય વિક્રિયરહિત દ્રવ્યસ્થિતિકાગ જે છે, પણ અવગાહના સ્થિતિકાગ બદલી બાપ છે.

૧૧ દ્રવ્યસ્થિતિકાગ ક્રેતાં ભાવસ્થિતિકાગ અશ્નંબ્યાત શુભો છે. કારણ કે સંધાન તથા ભેદથી દ્રવ્યસ્થિતિકાગ વ્યાપ્તો બળ્ય છે, પણ દ્રવ્યની અંદર રહેલ રૂપ રસાદિ તે વ્યાપ્તો જતા નથી. સંધાન ક્રેતાં અમુક પરમાણુઓનું મળવું. ભેદ ક્રેતાં અમુક પરમાણુઓનું છૂટું પડી જવું. આ મુજબ યથાથી દ્રવ્યઅદ્વા બળ્ય છે, પણ ભાવ-અદ્વા કાયમ ટકે છે. તે દ્રવ્યગત રૂપાદિ તદ્દન વ્યાપ્તો બળ્ય, તોજ ભાવઅદ્વા ગયો બાલુચે.

૧૨ દ્રવ્યસ્થિતિકાગ, ભાવસ્થિતિકાગ સાથે નિયમિત છે. પણ ભાવસ્થિતિકાગ દ્રવ્યસ્થિતિકાગ સાથે નિયમિત નથી. કારણ કે ભેદાદિથી કેટલાક પરમાણુઓ વ્યાપ્તો બળ્ય છે, છતાં રૂપ, રસ, ગંધ તથા સ્પર્શ આ વ્યારમાં દેર પડતો નથી. માટે ભાવસ્થિતિકાગ વધારે છે.

શિષ્યશંકા.

૧૩ આ કહેલ ભાગન એકાંત નથી, જે દ્રવ્ય વ્યાપ્તો બળ્ય ને ભાવઅદ્વા ટકી રહે. ઘટાદિકમાં પાક વળને સ્થામ રૂપ વ્યાપ્તો બળ્ય છે, ને દ્રવ્ય કાયમ રહે છે.

ઉત્તર

૧૪ વાત બરાબર છે, પણ ઘટાદિક ને ઘસવાથી તેના અમુક પરમાણુઓ વ્યાપ્તો બળ્ય છે. પણ રૂપ રસાદિ અમુક તો કાયમ ટકે છે. અર્થ અમુક રૂપાદિ ને ભાવઅદ્વા ટકવાથી વાંધો આવતો નથી. તેમજ ઘટાદિકના દર્શનમાં સ્થામાદિ રૂપો તદ્દન વ્યાપ્તો જતા નથી, જેથી દોષાપત્તિ આવતી નથી આ મુજબ પરમાણુસંજોગી સારોંશ પૂર્ણ થાય છે.

॥ अहम् ॥

સત્યત્તિકા પુદ્ગલપદ્ધત્રિંગિકા ।

(ભાષાંતર)

અય પચ્ચમ ઇવ ચત્તકેઽષ્ટમોચ્ચકે પુદ્ગલમદેગનિરૂપણસ્વરૂપે
દ્રવ્યતઃ, ક્ષેત્રતઃ, કાલનો, ભાવતથ સમદેગનાં પુદ્ગલનાં સૂત્રો-
ક્તાન્પચદુત્ત્વસ્ય ભાવનાર્થે ગાયાપચ્ચો વૃદ્ધોક્તો વિધિયતે સ
ચાપમ્—

ભગવતીમૂવના પાંચમા યુગકના આક્રમા ઉદેયાની અંદર
પુદ્ગલપ્રદેશના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરવાના અવમરે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર,
કાલ અને ભાવ-આ ચારને આશ્રિ અપ્રદેશઅપ્રદેશ પુદ્ગલોત્પન્ન સ્વ-
ત્રોમાં કહેત અત્ય બદુત્ત્વપણું પ્રતિપાદન કરવાને ગાયાનો સમુદાય
વૃદ્ધ પુરોચે કહેત છે, તેનોજ અહિં વિસ્તાર કરવામાં આવે છે.
ગાયા સમુદાય આ છે—

વુચ્ચં અપ્પાચદુઅં, દઢ્ઢાગ્ગિત્તદ્ધમાયઓ યાચિ ।

અવણસસપ્પણસાણ, પુગ્ગલાણં સમાસેણં ॥ ૧ ॥

મૂળાર્થ—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવ-આ ચારને
આશ્રિ અપ્રદેશ તથા અપ્રદેશ પુદ્ગલોત્પન્ન અત્ય બદુત્ત્વ-
પણું અંશરૂપી કહીશ. (૧)

દ્રવ્યતઃ સમદેશાનામમદેશાનાં ચ, સેવતઃ સમદેશાનામમદેશાનાં ચ, 'અદ્વા' રૂતિ કાલતઃ સમદેશામદેશાનામમદેશાનાં ચ, ભાવતઃ મદેશાનામમદેશાનાં ચ, પુદ્ગલાનામેકાણુકાદિદ્રવ્યાનામન્યથાત્વં સંતેપેણ વક્તવ્ય રૂતિ ॥ ૧ ॥

દીકાર્થ—દ્રવ્યથી સમદેશ અમદેશ, રોત્રથી સમદેશ અમદેશ, કાલથી સમદેશ, અમદેશ, સેવત્ લાવથી સમદેશ, અમદેશ પુદ્ગલો, એક પરમાણુ આદિ દ્રવ્યનું અઃપ-ગદુલવપણું સંશેપથી કહીય. (૧)

અથામદેશસ્વરૂપભાદ—

દવ્યેણં પરમાણૂ, ચિત્તેનેગપ્પવસમોગાઢા ।

કાલેનેગસમદ્વઆ, અપવસા પુગ્ગલા ઢુંતિ ॥૨॥

શાઅકાર અડી અમદેશ કાને કહે છે, તેનુ સ્વરૂપ બતાવે છે.

મૂળાર્થ—દ્રવ્યથી અમદેશ પરમાણુ છે, રોત્રથી અમદેશ એક આકાશમદેશવ્યાપિ પુદ્ગલો છે, કાલથી અમદેશ એક સમયસ્થિતિવાળા પુદ્ગલો છે. (૨)

અમદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તીતિ સર્વત્ર યોગ્યમ્ । તત્ર દ્રવ્યતઃ પરસ્પરાઽર્થવૃત્તાઃ પરમાણ્વોઽમદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તિ ? સેવત એકનમઃમદેશવ્યાપિનોઽમદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તિ ર કાલત એકસમયસ્થિતયોઽમદેશાઃ પુદ્ગલા ભવન્તીતિ ર ॥ ૨ ॥

દીકાર્થ—અમદેશ પુદ્ગલો છે, આ પદ દરેક સાથે જોડવું. તતઃ દ્રવ્યથી પરસ્પર નહિ મળેલા પરમાણુઓ અમદેશ પુદ્ગલો છે. (૧) રોત્રથી એક આકાશમદેશવ્યાપિ પુદ્ગલો અમદેશ પુદ્ગલો છે. (૨) કાલથી એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો અમદેશ પુદ્ગલો છે (૩)

માવામદેશસ્વરૂપનિરૂપણપૂર્વકં તદલ્પત્વમાહ—

ભાવેણં અપ્પણ્ણસા, ઇગ્ગુણા જે હવંતિ વણ્ણાઈ ।
તે ચિય થોવા જં ગુણ વાહુહં પાયસો દબ્બે ॥૩॥

ભાવ અપ્રદેશનું સ્વરૂપગતતાવવા પૂર્વક તેનું અલ્પપણ કહે છે.

મૂળાર્થ—ભાવથી અપ્રદેશ એક ગુણ કાસકત્વાદિ વર્ણો છે, અને તેજ સર્વથી થોડા છે. કારણ કે દ્રવ્યની અંદર પ્રાપ્ત કરી યાગા ગુણો રહ્યા છે. (૩)

માતૃત્વ ઇકગુણાઃ ‘વણ્ણાઈ’ इति वर्णादिभिः पुद्गला भवे-
द्देशा भवन्ति ४ । अयमर्थः—एकगुणकालकेकगुणपीतकादयो
वर्णतः, एकगुणगुरभिप्रभृतयो गन्धतः, एकगुणनित्तमभृतयो
रसतः, एकगुणस्नेहगुणमित्राश्चभृतयः स्पर्शतश्च पुद्गला मातृत्व-
देशा भवन्तीत्यर्थः । न एव ‘योरा’ इति र्व्यस्तोकाः । यो
द्रव्ये मायया गूणाः मायुर्गुणेन भरन्ति । अयमर्थः—द्रव्ये माये-
न ह्यदिगूणा भवन्तगूणान्ताः । कावत्यादयः स्थानमायुष्यादयः
गूणा भवन्ति । एकगुणकावत्यादयस्नेहेकस्थानवर्गमित्येनात्मा
इति भावः ॥ ३ ॥

ક્રીકાર્થ—આવશ્યકી એક ગુણ રૂપ, રંગ, ગંધ, સ્પર્શાદિ પુદ્ગલ
ને અપ્રદેશી છે, આના આ અર્થ છે માતૃત્વથી એક ગુણ કાસક, એક
ગુણ દંડિ આદિ, ગંધથી એક ગુણ ગુર્ભિત ગંધ આદિ, રસથી એક
ગુણ તીવ્ર સ્વદે, સ્પર્શથી એક ગુણ ગુણ, એક ગુણ
સ્નેહસ્પર્શ સ્વદે, પુદ્ગલો આગળજે છે અને તેજ આ
અવસ્થા દ્રવ્યેજ જોઈએ એ રીતે કાવ્ય કે કલ્યાણ અદર માટે
દેવ દ્રવ્ય રૂપે જોઈએ આ અર્થે જોઈએ અર્થે અર્થે અર્થે અર્થે
તે આ કે અર્થ ગુણ રૂપ, રંગ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, પુદ્ગલ

યદા યદા તદાત્વેન પુદ્ગલા એકસમયસ્થિતિકાઃ પ્રાપ્યન્તે, તદા કાલતોઽપ્રદેશા સ્થાપ્યન્તે । ઇતિ પ્રતિપરિણામ કાલાપ્રદેશનં મવાચદ્વદુત્તમિતિ ॥ ૪ ॥

ટીકા—ઇતઃ કેતા ભાવ અપ્રદેશ કરતાં કાલ અપ્રદેશો જ સંખ્યાત શુભા છે. આ કારણથી ? કહીએ છીએ, પરિણામનું પદ્ય હોવાથી આનો આ અર્થ છે. જે પુદ્ગલપરમાણુ જે સમયે જે વર્ષ, ગંધ, રસ સ્પર્શ સંધાત લેઈ સૂક્ષ્મ અને બાહરત્વાદિભિઃ ભિન્ન પરિણામને પામે છે. તે પુદ્ગલપરમાણુ તે સમયે તે પરિણામમાં રહેને આશ્રિને કાલધકી અપ્રદેશ કહેવાય છે. તે પુદ્ગલપરમાણુ માં પાંચ વર્ષ, જે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ આ સુખજ વૈકલ્ય પદને વિષે દરેક પદમાં એક શુભકાલત્વાદિ અનંતશુભ કૃષ્ણ પર્યંત એક આદિ, એક ઉત્તર વડે અનંતલેહો પુદ્ગલોના પ્રાપ્ત થાય છે. આ સર્વ લેહોને વિષે દરેક લેહ જ્યારે એક સમય સ્થિતિવાળો હોય છે, ત્યારે તે પુદ્ગલપરમાણુ કાલ યકી અપ્રદેશ કહેવાય છે તથા જુદાજુદા પરમાણુઓનું એક પુદ્ગલ સ્કંધપણે પરિણામનું તેને સંધાન કહે છે. એક દ્રવ્ય યકી પરમાણુઓનું જુદું પડતું તે લેઈ કહે છે. એક આકાશપ્રદેશને વિષે જે આદિ પરમાણુઓનું રહેલું તેને સૂક્ષ્મ કહે છે. સૂક્ષ્મ પરિણામપણે પરિણામદ્રવ્યનું પરમાણુઓની નેટલી સંખ્યા છે, તે સંખ્યાને ઉત્તંધન નહિ કરતાં અને આકાશ પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહેલું, તેને બાહર કહે છે. અર્થાત્ નેટલી પરમાણુઓનો સ્કંધ છે તેટલાજ વધારેમાં વધારે આકાશ પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહેલું, પણ અનંત પરમાણુનો સ્કંધ હોયતો અસંખ્યાતાજ આકાશ પ્રદેશમાં વ્યાપિને રહેલું અને બાહર કહે છે, આ પરિણામમાં રહેને વિષે પણ જ્યારે જ્યારે પુદ્ગલો આરંભાતને આશ્રિ એક સમય સ્થિતિવાળા પામીએ, ત્યારે ત્યારે તેઓને કાલ યકી

પ્રદેશ કહેવામાં આવે છે. દરેક પરિણામટીક કાલ અપ્રદેશના સંભવ-
પણાથી કાલ અપ્રદેશભાવ અપ્રદેશ કરતાં વધારે છે. (૪)

एतदेव भाव्यते—

भावेण अप्पएसा, जे ते कालेण हुंति दुविहाऽवि ।
दुयुणादओऽपि एवं, भावेणं जावणंतयुणा ॥ ५ ॥

આજ વાત બતાવે છે—

મૂઝાર્થ—ભાવથી જે અપ્રદેશો છે, તે કાલથી બે પ્ર-
કારે પણ છે. તેમજ ભાવથી બે ગુણથી માંડી યાવત્
અનંત ગુણ પર્યંતના રક ધી પણ બે પ્રકારે છે. (૫)

भावतो येऽप्रदेशास्ते कालतो द्विविधा अपि भवन्ति, अय-
देशाः समदेशाद्येत्यर्थः । तत्र एकसमयस्थितिरा अप्रदेशाः, दूपादि-
समयस्थितपल्ल्वैकावेकोसरेण यावदसंख्यातसमयस्थितयस्ते सर्वे
समदेशा इत्यभिप्रायः । तथा भावेन द्वियुणादयोऽनन्तगुणान्ताः,
एवमिति द्विविधा, कालतः समदेशा अप्रदेशाश्च भवन्तीत्यर्थः ॥५॥

ટીકાર્થ—ભાવથી જે અપ્રદેશો છે, તે કાલથી બે પ્રકારે પણ
છે. એટલે અપ્રદેશો તેમજ સપ્રદેશો પણ છે. તેમાં એક સમય
સ્થિતિવાળા અપ્રદેશો છે. બે આદિ સમય સ્થિતિવાળા તો એક
આદિ એક ઉત્તરવડે કરી યાવત્ અસંખ્યાત સમય સ્થિતિવાળા રક ધી
તે બધા સપ્રદેશો છે. આ અભિપ્રાય આણવો. તેમજ ભાવથી બે ગુ-
ણથી માંડી અનંતગુણ પર્યંતના રક ધી એવ એટલે બે પ્રકારે છે. કા-
લથી સપ્રદેશ તેમજ અપ્રદેશ છે (૫)

કાલાપદસયાણં, एवं इकिक्कओ हवइ रासी।
इकिक्के गुणठाणंमि एगगुणकालयाईसु ॥ ६ ॥

તેથી કરીને—

મૂળાર્થ—એક ગુણ કાલકત્વાદિ એક એક ગુણ
નકને વિષે કાલ અપ્રદેશોની ઉપર મુજબ એક એક
રાસી થાય છે. (૬)

एकगुणकालकाद्विगुणकालकादिषु गुणस्थानकेषु मत्ते
कस्मिन् गुणस्थानके कालापदेशानामेकैकैराशिर्भवति । अपरै
एकगुणकालकादय एकाद्येकोत्तरया गुणवृद्ध्याऽनन्तगुण
न्नाः प्रतिगुणस्थानमनन्ता. पुद्गलाः सन्ति । एवमेकगुणनीच
दयोऽपि लभ्यन्त इति ।
एव कालापदेशराशयो भवन्तीति ॥ ६ ॥

ટીકાર્થ—એક ગુણકાલક, એ ગુણકાલકાદિ ગુણસ્થાનકોને વિ
એક એક ગુણસ્થાનકમાં કાલ અપ્રદેશોની એક એક રાસી થાય છે.
આનો આ અર્થ છે. એક ગુણકાલકત્વાદિ—એક આદિ એક ઉત્તર કે
ગુણવૃદ્ધિથી અનંતગુણ કાલક પર્યંત દરેક ગુણસ્થાનને પ્રતે અનંતગુ
પુદ્ગલો છે. એ મુજબ એક ગુણ નીચાદિ પણ મળે છે. તત્ત્વ ઓ
સ્થાનકરણી અનંત પાયાથી કાલ અપ્રદેશરાશીઓ અનંતી થય
છે. (૬)

अथ मेरकः—

आदागतगुणक्षणमेवं कालापदसयाणंति ।

जमगंतगुणट्टाणेसु हुंनि रासी वि द्हु अणंता ॥ ७ ॥

ઝડી વાદી થકા કરે છે.

મૂળ્ય—આ પ્રમાણે કાલ અપ્રદેશો અનંતગુણ થતા
એ. કારણકે અનંતગુણ સ્થાનોને વિષે રાશી પણ
નંતી થાય. (૭)

અર્થમિતિ વાદે પ્રતિગુણસ્વાનકં કાલાપદેશરાસયોઽર્થિ-
ત્વે, તતો ભાષાપદેશેભ્યઃ કાલાપદેશા અનન્તગુણાઃ પ્રામુખ્યંતિ ।
તોઽનન્તેષ્વેકગુણકાલકાદિગુણકાલકાદિપ્વનન્તગુ-
ણકાલકર્પ્યવસાનેષુ ગુણસ્વાનકેષુ રાસયોઽપ્યનન્તા ધવન્તિ, અપ-
વાઝસંસ્થાતગુણસ્વાનિપ્વનન્તે ॥ ૭ ॥

ટીકા—એ પ્રમાણે જો દરેક ગુણસ્થાનકે કાલ અપ્રદેશ
રાશી કરેયો તો ભાવ અપ્રદેશ કરતા કાલ અપ્રદેશો અનંતગુણ થશે.
કારણકે એક ગુણકાલક, બે ગુણકાલક, ત્રણ ગુણકાલકાદિ અનંત ગુણ-
કાલક પર્યંત અનંત ગુણસ્થાનકોને વિષે પણ અનંત રાશીઓ થાય
છે. છતાં તમો કાલ અપ્રદેશો અનંતગુણ કરો છો. (૭)

અર્થવા—

અર્થમિતિ એકગુણાણિ, અર્થવા અર્થમિતિ જં અર્થવા અર્થમિતિ
તેનાસંસ્થગુણાણિ, હવંતિ નાનંતગુણિઅર્થમિતિ ॥ ૮ ॥

ઝડી ચાસકાર ઉત્તર આપે છે.

મૂળ્ય—જે કારણથી અનંતગુણ કાલકરાશી એ
ગુણ કાલકાદિ રાશીના કરતાં પણ અનંતમા ભાગે
તે કારણથી કાલ અપ્રદેશો અનંતગુણ છે. અન-
ગુણ નથી. (૮)

મર્કારો જ્ઞેયઃ । અયમપિમાયઃ—યે પરમાગવઃ પરસ્પરમર્મવૃક્તાન્તે
દ્રવ્યતોઽપદેશા સચ્યન્તે इति ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—એ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ણુ, ગંધાદિ ભાવપરિણામ કે
જેનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. એક આદિ અનંતગુણ સ્થાન-
તિ ભાવપરિણામને આશ્રિ કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો, સ્વરૂપ કદ
કરીને બનાવ્યા. દ્રવ્યની અંદર દ્રવ્ય પરિણામને આશ્રિ પરમાણુ-
દિકને ત્રિપે ભાવપરિણામમાં કહેલ પ્રકાર કાલથી અપ્રદેશરૂપ બન-
વો. આનું સ્વરૂપ આ છે કે પરસ્પર નહિ મળેલા એવા જે દ્રવ્યથી
અપ્રદેશ પરમાણુઓ છે, તે તથા બીજા જે પુદ્ગલ રૂકે છે તે એ
એક સમય સ્થિતિવાળા હોય તો તે કાલથી અપ્રદેશ બનવા. (૯)

अयं क्षेत्राभिदेशस्वरूपमाह—

एमेव होइ खित्ते, एगपएसावगाहणाईसु ।

ठाणंतरसंकंतिं, पडुच्च कालेण मग्गणया ॥ १० ॥

હવે ક્ષેત્ર અપેક્ષાથી કાલ અપ્રદેશ બનાવે છે.

મૂઝાર્થ—દ્રવ્યની માફક ક્ષેત્રમાં બાંધવું. આકાશ-
ના એક પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલ જે પુદ્ગલરૂકેલા
આ રૂકેલાનું અન્ય સ્થાનકમાં જવું, આને આશ્રિ કાલથી
અપ્રદેશો બાંધવા. (૧૦)

एवमेव द्रव्यपरिणामवद्भवति, क्षेत्रे क्षेत्रमाधिकृत्य एकप्रदे-
शावगादादिषु पुद्गलभेदेषु स्थानान्तरगमनं प्रतीन्य कालेन काल-
प्रदेशानां मार्गणा । अयमपिमायः—यथा द्रव्यपरिणाममाश्रित्य
परमाणवो द्रव्यतोऽप्रदेशात्मनैकैकनमःप्रदेशावगाहिनायां मन्यां

શાવગાહિનો મૂત્વા સમયમેરું સ્થિત્વા પુનઃસ્કન્ધ્યા વદુનગ્નમન્ને-
 શાવગાહિનો મવન્તિ, સમયમેરું વાવનિષ્ઠને; યદા ચ વદુનગ્નમન્ને-
 દેશાવગાહિનો મૂત્વા સમયમેરું સ્થિત્વા પુનઃસ્કન્ધ્યા વદેશાવગાહિને
 મવન્તિ, તદા સંકોચે વિકોચેઽપિ સતિ પુનઃસ્કન્ધ્યાઃ કાલ્કોત્ર-
 દેશાઃ સ્યુઃ । તથા મૂત્ત્વવાદરસિરામ્થિરગ્નન્દમનઃકર્માદિપરિણ-
 ચ મર્તીત્ય કાલ્કોત્રદેશાઃ સ્યુઃ । અયમાભિપ્રાયઃ—યે મૂત્ત્વા-
 દરાદિપરિણામમાપન્નાઃ પુનઃસ્કન્ધ્યા યદા સમયમેરુમવનિષ્ઠને,
 તદા તે કાલ્કોત્રદેશાઃ સ્યુઃ ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ—અવગાહનાના સંકોચ તથા વિકોચને આશ્રિ કાલ્કોત્ર-
 અપ્રદેશો થાય છે. આનુ આ રહસ્ય છે કે, જે પુનઃસ્કન્ધ્યા ૫૨
 માણ સંખ્યાની અપેક્ષાએ અસ્થ આકાશપ્રદેશને અવગાહી એક
 સમય રહી, ફરી ઘણા આકાશપ્રદેશને અવગાહે છે અને એ
 સમય રહે છે. ત્યારે ઘણા જ આકાશપ્રદેશને અવગાહી એક સમય
 રહી ફરી અસ્થ આકાશપ્રદેશ અવગાહી પુનઃસ્કન્ધ્યા થાય છે. ત્યારે
 સંકોચ, વિકોચ થયે છતે પુનઃસ્કન્ધ્યા કાલ્કી અપ્રદેશો છે. તેમજ
 સૂક્ષ્મ, બાહર, સ્થિર, અસ્થિર, શબ્દપરિણામ, મનપરિણામ અને
 કર્માદિ પરિણામને આશ્રિ કાલ્કી અપ્રદેશો થાય છે. અભિપ્રાય એ
 છે કે જે સૂક્ષ્મ તથા બાહરાદિ પરિણામને પામેલા પુનઃસ્કન્ધ્યા
 ત્યારે એક સમય સ્થિતિકાવ રહે છે ત્યારે તે પુનઃસ્કન્ધ્યા કાલ્કી
 અપ્રદેશો છે. (૧૧)

તતઃ—

एवं जो सच्चोऽवि अ, परिणामो पुग्गलाण इह समय
 तं तं पदुच्च एसिं, कालेणं अप्पएसत्तं ॥ १२ ॥

૧૧ —

મૂર્ત્ય—એ પ્રમાણે જૈનશાસનમાં સમય પુનઃસ્કન્ધ્યા

તે તે પરિણામને આશ્રિ કાલથકી અપ્રદેશો બતાવ્યા છે.
(૧૨)

एवं उक्तप्रकारेण यः सर्वोऽपि च परिणामः पर्याप्तान्तरेण
भवन् पुद्गलानामिति परमाणूनां स्कन्धानां वेदोति जनमवचने वर्णितः;
तं तं परिणाममाधित्य 'एतत्' इति पुद्गलानामेकसमयस्थितिकानां
फाल्गुनापदेशत्वं ज्ञेयमिति ॥ १२ ॥

टीકાર્થ—પ્રથમ કહેલ પ્રકારવડે સમગ્ર પરિણામ એટલે પ-
ર્યાપ્તાંતરને પામવું. પરમાણુઓનું તથા પુદ્ગલસ્ક ધોતું જે જૈનશા-
સનમાં વર્ણન કરેલ છે તે તે પરિણામને આશ્રિ એક સમય સ્થિતિ-
વાળા પુદ્ગલોનું કાલથકી અપ્રદેશપણું બાવવું. (૧૨)

तथा च सति किं सिद्धम् ? इत्यत आह—

કાલેણ અપ્પવસા, एवं भावापएसर्हि तो ।
हुंति असंखिज्जगुणा, सिद्धा परिणामवाहुल्ला॥१३॥

આથી શું સિદ્ધ થયું ? તે જ બતાવે છે.

મૂલાર્થ—એ પ્રમાણે ભાવ અપ્રદેશ કરતાં કાલ અ-
પ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણો સિદ્ધ થયા. પરિણામના બહુપ-
ણથી. (૧૩)

ये भावतोऽप्यदेशा एकगुणकालकादयः, ये च द्विगुणकाल-
कादयोऽन्तगुणकालकान्तादीन् पावद्भावतः समदेशास्ते सर्वे
कालेन एकसमयस्थितिका अप्रदेशाः । 'एवं' इति अनेन व्या-
ख्यानेन भावापदेशेभ्यः कालापदेशा एकगुणकालकद्विगुणकाल-

કાર્દીનાં પરિણામાનન્ત્યાત્પુદ્ગલા અસંખ્યાતગુણાઃ સિદ્ધા મ્
ન્તીતિ ॥ ૧૩ ॥

ટીકાર્થ—જે પુદ્ગલસ્કંધો એક ગુણ કાણકાદિ ભવે
અપ્રદેશો છે, તેમજ જે પુદ્ગલો જે ગુણ કાણકાદિ અનંતગુણ
લક્ષ્યાદિ પર્યંત સુધી ભાવથી અપ્રદેશો છે. તે બધા કાલ ધર્મો
સમય સ્થિતિવાળા કાલ અપ્રદેશો છે. આ વ્યાખ્યાન વડે ભાવ અપ્ર
દેશીયી કાલ અપ્રદેશો એક ગુણ કાલક જે ગુણ કાલકાદિઓનું પદ
સ્થાપન અનંત હોવાથી પુદ્ગલો અસંખ્યાત ગુણ સિદ્ધ થાય છે. (૧૩)

इत्तो दब्बाणसेण अप्पणसा हवंतऽसंखगुणा ।
के पुण ते परमाणू, कह ते बहुअत्ति तं मुणसु ॥ १४ ॥

મૂઝામં—કાલ અપ્રદેશ કરતાં દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસં
ખ્યાત ગુણો છે. તે શું છે ? ઉત્તર—પરમાણુઓ છે. કેમ
ધણ કેમ છે ? ઉત્તર—આંબળ (૧૪)

इतोऽनन्तरोक्तेभ्यः कार्यामदेवेभ्यो द्रव्यतोऽप्रदेशा
मयानगुणा भवन्ति । के पुनस्ते ? इत्याह—परमाणवः । कथं
परवः ? तदुच्यते ॥ १४ ॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યનાં કહેલ કાળ અપ્રદેશ કરતાં દ્રવ્ય અપ્રદે
શ અસંખ્યાત ગુણો છે. તે શું છે ? ઉત્તર, તે પરમાણુઓ છે. કેમ
ધણ છે ? તેમ બતાવે છે. (૧૪)

अणुं भग्नित्रपंणसिअ-अमंखंणं नप्पणंसिआ चेव
चउरो सिअ रासी पुग्गळाण लोण अणंताणं ॥ १ ॥

મૂઝામં—પરમાણુઓની એક સંગીત, મળ્ય

તત્થાનંતેહિતો. સુત્તેણં તપ્પણસિણ્હિતો ।

જેણ પપ્પસદ્ધાણ, મણિઆ અણવો અણંતગુણા ॥૧૧॥

મૂર્ત્યાર્થ—આ ચાર રાશિમાં અનંતપ્રદેશી રહ્યાલી જે રાશિ છે. તે રાશિ તેના પ્રદેશની અપેક્ષા કરતાં ૪૫ છુટા પરમાણુઓની જે રાશિ છે તે પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનંતગુણી સૂત્રમાં કહેલ છે. (૧૧)

‘તત્થ’ इति तेषु चतुर्षु गणिषु यद्यप्यनन्तप्रदेशिनाः स्कन्धा अनन्ताः सन्ति, तथापि तेष्व्योऽनन्तप्रदेशिना स्कन्धेभ्यः प्रदेशार्यतया परमाण्वोऽनन्तगुणाः सूत्रे उक्ताः । सूत्रं चेदम्—
“सत्त्वयोवा अणंतपपसिआ खंधा दव्वट्ठयाए, ते चेव पपमट्ठयाए अणंतगुणा । परमाणुपुग्गळा दव्वट्ठपणमट्ठयाए अणंतगुणा । संखिज्जपपसिआ खंधा दव्वट्ठयाए संखिज्जगुणा, ते चेव पपमट्ठयाए संखिज्जगुणा । असंखिज्जपपसिआ खंधा दव्वट्ठयाए अमંखिज्जगुणा, ते चेव पपસદ્ધયાए અમંસૈગુણતિ ॥ ૧૬ ॥

ટીકાર્થ—પૂર્વે કહેલ ચાર રાશિમાં જોકે અનંતપ્રદેશી રહ્યાલી અનંતા છે, તોપણ તે અનંતપ્રદેશિક રહ્યાલી પ્રદેશની અપેક્ષાએ પરમાણુઓ સૂત્રને વિષે અનંતગુણા કહ્યા છે. સૂત્ર આ છે. સર્વથા થોડા અનંતપ્રદેશિક રહ્યાલી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે. આજ રહ્યાલી પ્રદેશની અપેક્ષાએ થોડાથી અનંતગુણા છે. પરમાણુ પુદ્ગલો, દ્રવ્ય તેમજ પ્રદેશની અપેક્ષાએ તેના કરતાં અનંતગુણા છે. સંખ્યાત પ્રદેશવાળા રહ્યાલી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેના કરતાં સંખ્યાતગુણા છે. આજ રહ્યાલી પ્રદેશની અપેક્ષાએ થોડાથી સંખ્યાતગુણા છે. અસંખ્યા

મૂળ-ટીકા સાથે ભાષાંતર.

ત પ્રદેશવાળા રક ધો તેના કરતા દબ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતશુભા છે. આમ રક ધો પ્રદેશની અપેક્ષાએ પોતાથી અસંખ્યાતશુભા છે. (૧)

સંલિજ્જયમે ભાગે, સંલિજ્જપણસિઆણ વદંતિ ।
નવરમસંલિજ્જપણસિઆણ ભાગે અસંલયમે ॥ ૧૭ ॥

મૂલાર્થ—પરમાણુઓ સંખ્યાતા પ્રદેશવાળા રક ધોના સંખ્યાતમે ભાગે છે. તેમજ અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા રક ધોના અસંખ્યાતમે ભાગે છે. (૧૭)

સંલ્યાતા: પ્રદેશા: પરમાણવો વેપાં રુકન્યાનાં તે તયા, તેપાં સંલ્યેપતમે ભાગે વર્તન્તે પરમાણવ इति । અસંલ્યાતા: પ્રદેશા: પરમાણવો વેપાં તે સેથા, તેપાં ચાસંલ્યેપતમે ભાગે વર્તન્તે, પરમાણવ इति, ઉક્તમૂલપ્રમાણ્યાન્ । અપમાનય:—યથા કિલ વરુપનયા ઘતસ્ય સંલ્યેપતમો ભાગો વિંગતિ:, ઘતસ્યૈવામંલ્યેપતમો દન, ઘતસ્યૈવાનન્તતમો ભાગ: વચ્ચ । પવમિહાનયા દિશા દ્વય-શુકાદિરુકન્યેભ્ય: પ્રભૃતિ સંલ્યાતાણુરુરુકન્યાન્ યાવદ્ યા: સંલ્યાતાણુરુરુકન્યરાગિસ્તદ્વેષયા પરમાણવ: સંલ્યેપતમે ભાગે વર્તન્ત इति । અમંલ્યાતાણુરુરુકન્યરાશ્યેષતયા ત્વમંલ્યેપભાગ इति । પરમાર્થતસ્તુ પરમાણૂનામપ્યનન્તત્વં વસ્ત્ય इति ॥ ૧૭ ॥

ટીકા—સંખ્યાતા પ્રદેશો એટલે પરમાણુઓ છે ને રક ધોને તે સંખ્યાતા રક ધો કહીએ. આ રક ધોના સંખ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓ છે. અસંખ્યાતા પ્રદેશો એટલે પરમાણુઓ છે. ને રક ધોને તે અસંખ્યાત રક ધો કહીએ. આ રક ધોના અસંખ્યાતમે ભાગે પરમાણુઓ વત છે કહેલ સૂત્રના પ્રમાણથી આના ભાવાર્થ આ છે.

કરનાનાડે એની મળ્યા છે. આ મળ્યાને મળ્યાને જાણ
વીમ થાય છે. આને અસંખ્યાનમે ભાગ ૧૦ થયે છે તે
અનંતમે ભાગ ૫ થાય થાય છે. આ જીન પ્રમાણે જે પરમાણુ
૨૬૫થી માંડી મળ્યાના પરમાણુઓના ૨૬૫ પર્યંત જે મળ્યા
પરમાણુઓની ૨૬૫ રાશિ છે; આ રાશિની અંતરે જે પરમાણુ
સંખ્યાનમે ભાગે વહે છે. અસંખ્યાન પરમાણુ ૨૬૫માંથી એ
શાએ પરમાણુઓ અસંખ્યાનમે ભાગે વહે છે. આમ એ
છતા પણ પરમાણુથી પરમાણુઓને અનન્યતા કહે છે. (૧૭)

અગ પરમાણુનો વધુત્વ કથયન્નાદ—

સદ્ધિ અસંખ્યજપણસિઆણ તેમિં અસંખ્યમાગતે ।
વાહુહં સાહિજ્ઞહ, ફુડમવમેસાહિં રાસીહિં ॥ ૧૮ ॥

હવે પરમાણુઓનું અધુપણ જતાવે છે.

મૂળ્ય—અસંખ્યાન પ્રદેશવાળા ૨૬૫ની અંતરે
શાએ પરમાણુઓ એ કે અસંખ્યાનમે ભાગે છે તે પણ
પરમાણુઓ વળ્યા છે. પ્રગટ બીજી રાશિઓ કરતા. (૧૮)

સત્યપ્યર્મમયાતપ્રદેશિકેભ્યઃ સ્કન્ધેભ્યઃ 'તેમિં' इति क-
माणूनामसंख्येयमागत्ये । वहुत्वं कथ्यते, निश्चितमेव चे-
राशिभ्यां संख्यातप्रदेशिकानन्तप्रदेशिकाभिधानाभ्यामिति । अ-
मभिप्रायः—संख्यातप्रदेशिकराशेरपेक्षया सूत्रे संख्यातमागवृत्तितं
परमाणूनामुक्तं ततोऽवसीयते तेषां बहुत्वम् । अन्यथा संख्यात-
प्रदेशिकराशेरपेक्षयाऽसंख्येयभागेऽनन्तभागे वा ते परमाणवोऽभवि-
ष्यन्निति ॥ १८ ॥

ટીકાર્થ—અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા ૨૬૫ના ક્રમાંકે જે કે પર-
માણુઓ અસંખ્યાતમે ભાગે છે, છતા પણ પરમાણુઓ વળ્યા છે.

૧ કાલાપ્રદેશપેક્ષતા ॥

સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્કન્ધરાગેસુ સંખ્યાતમાગે વર્તન્તે; સંખ્યા
સ્થ ચ વિવક્ષયા પૂર્વોક્તપુત્રયા ચ નાત્યન્નમસ્યતેતિ ।
સપ્રદેશેષ્વપ્રદેશેષુ ચ વૃત્તિમતામણૂનાં વહુત્વાન્ કાઠાપ્રદેશનં

તગુણા દ્રવ્યાપ્રદેશા इति ॥ ૧૯ ॥

ટીકાર્થ—અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કન્ધવાગા નામની જે છે,
છે, આ એક રાશિના જ અસંખ્યાતમેલાગે પરમાણુઓ વર્તે છે.
બાકીની સંખ્યાત પ્રદેશિક અનંતપ્રદેશિક રાશિની અપેક્ષાએ
આનો આ અર્થ છે. અનંતપ્રદેશિક સ્કન્ધરાશિ કરતાં ..
અનંતગુણ છે. સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધરાશિ કરતાં સંખ્યાતમે
છે. સંખ્યાત બાગને મધ્યમ સંખ્યાત લક્ષણસ્થાનની વિષય
પ્રથમ કહેલ માફક અત્યંત અપૂર્ણ નથી. આ કારણથી પ્ર
સપ્રદેશ તેમજ અપ્રદેશોને વિષે વર્તનાર પરમાણુઓ ઘણા છે.
અપ્રદેશો સમય માત્ર કાલ અવસ્થામાં હોવાથી અત્યંત અપ
આના કરતાં દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે. (૧૯)

इत्तो असंख्यगुणिआ, हवन्ति खित्तापणसिआ सा
जं ते ता सव्वे चिअ, अपणसा खित्तओ अणवो।

મૂળાર્થ—દ્રવ્ય અપ્રદેશ કરતાં ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્ય
ગુણા શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. જે કારણથી પરમાણુનો તેમ
બીજા સર્વે જે પ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધો ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ છે. (૧૯)

इतो द्रव्यापदेनेभ्यः श्रेयापदेनिका प्रसंग्यातगुणा भवन्ति ।
यस्मान्ने एव परमाणवः ' ना ' इति नावदर्थे स च प्रयोगन्यासे ।
वक्ष्यमाणगार्थोक्तद्रव्यपदेनादिद्रव्यापेक्षया एकेकनमःपदेनाकारात् ।

અનયા દિગ્ગા પચ્ચાણુકપદણુકાદયોઽનન્નાણુકાન્નાઃ ૧૨૫
 કનમઃપદેન્નાવગાદિનોગ્ધિ ઝમ્પન્ન ઇતિ । તથા ચ મતિદેન ૧૨૬
 દીનાપનન્નાણુકાન્નાનાં ક્ષેત્રનોઽપદેન્નાનાં મતિનદેન ૧૨૭
 સ્થાનયેકક ઇવ ગગિરિતિ ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ—પ્રદેશ શબ્દ પરમાણુને વાયક અડી છે. એક આદિ એક ઉત્તર પરમાણુ પ્રદેશથી વૃદ્ધિ પામતા એક દેશાદિ રકધોના સ્થાનેને વિષે ક્ષેત્ર અપ્રદેશોની એક એક મળે છે. આનો આ અર્થ છે. એ પરમાણુઓવાળા રકધો પરિણામથી કેટલાક આકાશના એ એ પ્રદેશમાં અવગાડે છે. કે લોક તો સૂક્ષ્મ પરિણામથી એક એક આકાશ પ્રદેશમાં અવગાડે છે. આ મુજબ કેટલાક તણુ પરમાણુઓવાળા રકધો પરિણામથી આકાશના તણુ તણુ પ્રદેશને અવગાડે છે. લોક બાહર સૂક્ષ્મ પરિણામથી એ એ આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. કેટલાક સૂક્ષ્મ પરિણામથી એકએક આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. આ મુજબ ચાર પરમાણુવાળા રકધો કેટલાક ચાર ચાર આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. કેટલાક તણુ તણુ આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. કેટલાક એ એ આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે, અને કેટલાક એક એક આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. આ મુજબ પાંચ પરમાણુ પરમાણુવાર અનંત પરમાણુ પર્યાપ્તના રકધો એક એક આકાશપ્રદેશને અવગાડે છે. રકધોવાળા તણુ મળી આવે છે. આ ઉપરથી આ નિર્ણય થયો કે પરમાણુથી માંત્રી અનંતપ્રદેશવાળા રકધો કે જેઓ એક એક પ્રદેશ પરમાણુથી વૃદ્ધિ પામેલ છે, તે દરેકમાં ક્ષેત્ર અપ્રદેશનો એક એક રકધો મળી આવે છે. આથી કહીને દ્રવ્ય અપ્રદેશો કળ્યા ક્ષેત્ર અપ્રદેશો ન સંખ્યાતગુણ છે આ મુજબ ક્ષેત્રાદિ અપ્રદેશના અન્ય મહત્વની વાત પૂર્ણ થાય છે. (૨૧)

અથ સેવ્રતઃ સપ્રદેશનામસંખ્યગુણતામાદ—

ઈત્તો સ્થિત્તાપ્તેણ ચેવ સપ્તસયા અસંખ્યગુણા ।
 યગપ્તસોગાદે, મોતું સેસાવગાહણયા ॥ ૨૨ ॥

હવે ક્ષેત્ર અપ્રદેશ કરતાં ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસંખ્યાતગુણા છે. તે
 ॥૨૨ ॥ બતાવે છે.

મૂલાર્થ—ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસંખ્યા-
 તગુણા છે. આકાશના એક એક પ્રદેશને અવગાહણ
 રકષા છોડી બાકી બધી અવગાહના ક્ષેત્ર સપ્રદેશોની
 બાબતુવી. (૨૨)

અન્યઃ સેવાપ્રદેશોભ્યઃ મહાગાત્ સેવ્રતઃ સપ્રદેશા અસંખ્યાત-
 ગુણાઃ । યતઃ એકૈકપ્રદેશાવગાદાન્ સ્કન્ધાન્મુક્તા ‘સેસાવગાહ-
 ણયા’ ઇતિ દ્વિપાદિનમઃપ્રદેશાવગાદિનઃ સ્કન્ધાઃ સર્વેઽપી દૃષ્યન્ત
 ઇતિ । અર્થઃ—દ્વિગુણસ્કન્ધાનાં સેવાવગાદનાપેક્ષયા દ્વી રાશી ।
 એક એકૈકનમઃપ્રદેશાવગાદાનાં સ્કન્ધાનાં, દ્વિતીયસ્તુ દ્વિદિનમઃપ્ર-
 દેશાવગાદાનાં સ્કન્ધાનામ્ । તથા ત્રિગુણસ્કન્ધાનાં સેવાવગાદના-
 પેક્ષયા ત્રયો રાશયઃ । એક એકૈકનમઃપ્રદેશાવગાદાનાં, દ્વિતીયો
 દ્વિદિનમઃપ્રદેશાવગાદાનાં, તૃતીયસ્તુ ત્રિવિનમઃપ્રદેશાવગાદાનાં સ્ક-
 ન્ધાનામ્ । તથા ચતુરણુસ્કન્ધાનાં ચત્વારો રાશયઃ । એક
 પંચનમઃપ્રદેશાવગાદાનામ્, દ્વિતીયો દ્વિદિનમઃપ્રદેશાવગાદાનામ્,
 તૃતીયાગ્નિવિનમઃપ્રદેશાવગાદાનામ્, ચતુર્થસ્તુ ચતુર્થવિનમઃપ્રદેશાવગા-
 દાનાં સ્કન્ધાનામ્ । एवं પञ्चाણુસ્કન્ધાના પञ्ચ રાશયો યાવદ-

સંખ્યાતાણુકસ્કન્ધાનાં સેત્રાવગાદનાપેક્ષયાઽસંખ્યાતા રજ
અનન્તાણુકસ્કન્ધાનાં તુ સેત્રાવગાદાપેક્ષયા નાનન્તા રાજ્ય-
લ્લોકાકાઞ્ચ પ્રદેશાપ્રસ્થાસંખ્યાતસ્યૈવ સર્વત્ર યજ્ઞનાદિતિ । ૨૧
સતિ યે દ્વ્યણુકાદ્યોઽનન્તાણુકાન્તાઃ સ્કન્ધા ઐકનયનદેશ
ગોદિસ્કન્ધરાશિવર્ગા દ્વ્યાદિનયઃપ્રદેશાવગાદિનો રાજ્યસેત્ર
સેત્રતાઃ સમદેશા इति ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ—સેત્ર અપ્રદેશો કરતાં સેત્રથી સપ્રદેશો અર્થ
શુભા છે. કારણ કે એક એક આકાશ પ્રદેશમાં અવગાદીને સેત્ર
સ્કંધોને ઓળી બે આદિ આકાશ પ્રદેશ અવગાદી સ્કંધો બધામાં
પ્રવળ કરવા. આનો અર્થ આ છે. બે પરમાણુસ્કંધોની સેત્રતા
ગાદનાની અપેક્ષાએ બે રાશિ એક એક આકાશ પ્રદેશ
સ્કંધોની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ અવગાદીસ્કંધોની તથા ત્રણ
પરમાણુસ્કંધોની સેત્રતા અવગાદનાની અપેક્ષાએ ત્રણરાશિ એક એક
આકાશપ્રદેશ અવગાદી સ્કંધોની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ અવગાદી
સ્કંધોની ત્રીજી ત્રણ ત્રણ આકાશપ્રદેશ અવગાદી સ્કંધોની, તથા
ચાર પરમાણુસ્કંધોની સેત્રતા અવગાદનાની અપેક્ષાએ ચાર સદિ
એક એક આકાશપ્રદેશ અવગાદીની, બીજી બે બે આકાશપ્રદેશ
અવગાદીની, ત્રીજી ત્રણ ત્રણ આકાશ પ્રદેશ અવગાદીની, ચોથી ચાર
ચાર આકાશપ્રદેશ અવગાદીસ્કંધોની. આ મુજબ પાંચ પરમાણુ
ધોની પાંચ રાશિએ આવતી. અથવા પાંચ પરમાણુ સ્કંધોની સેત્રતા
ગાદનાની અપેક્ષાએ અષ્ટાધ્યાય રાશિઓ થાય છે. અનંત પરમાણુ
સ્કંધોની તો સેત્રતા અવગાદનાની અપેક્ષાએ અનંત રાશિઓ થઈ
જાય છે. કારણ કે સમગ્ર લોકાકાશના પ્રદેશોને અષ્ટાધ્યાય જ કહી શકે
આમ છતાં બે પરમાણુથી માંડી અનંત પરમાણુ પર્યંતના સ્કંધો એ

૧. 'સેત્ર' સ્થાનમાં 'સેત્ર' લખવા. ૨. 'સેત્ર' સ્થાનમાં 'સેત્ર' લખવા. ૩. 'સેત્ર' સ્થાનમાં 'સેત્ર' લખવા.

લક્ષણ એક જ અવગાહના સ્થાન છે. ક્ષેત્ર સપ્રદેશોતું અને પ્રદેશોતું તે બે આકાશપ્રદેશોથી માંડી અસંખ્યાત પર્યંત અસંખ્યાતા અવગાહના સ્થાનો બને છે. આ કારણથી સપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે. (૨૩)

अय द्रव्यतः कालतो भावतश्च समदेशानां प्रमाणमा-
दब्धेण हुंति इत्तो, सपणसा पुग्गला विसेसहिआ।
कालेण य भावेण य, एमेव भवे विसेसहिआ।

હવે દ્રવ્યથી કાળથી તથા ભાવથી સપ્રદેશોતું પ્રમાણ

મૂલ્યાર્થ—ક્ષેત્રસપ્રદેશો કરતાં દ્રવ્યસપ્રદેશો વિશેષાધિક છે. તેના કરતાં કાલ સપ્રદેશો વિશેષાધિક તેના કરતાં આ મુજબ ભાવસપ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

एभ्यः क्षेत्रतः समदेशेभ्यो द्रव्यतः समदेशाः पुद्गल-
पाधिकाः । तथा द्रव्यतः समदेशेभ्यः कालतः समदेशाः
विशेषाधिकाः । एवं कालतः समदेशेभ्यो भावतः
धिका इति ॥ २४ ॥

ટીકાર્થ—ક્ષેત્ર સપ્રદેશો કરતાં દ્રવ્યથી સ' વિશેષાધિક છે. તથા દ્રવ્યથી સપ્રદેશો કરતાં કાલથી મલો વિશેષાધિક છે. આ મુજબ કાલથી સપ્રદેશો સપ્રદેશો વિશેષાધિક ॥ (૨૪).

अमीनां विशेषाधिकते युक्तिमाह—

भावार्हआ बुद्धी, असंखगुणिआ
तो सपणसयाणं,

તેનો પાછળનો બધો ભાગ એક ગુણકાવાદિ છે. તે અનંતગુણકાવાદિ
બધા અપ્રદેશો સર્વથી વધારે થયા. આ મુજબ અપ્રદેશોનું અ-
બદુત્ત ૫૪૫ થયું (૨૫)

અથ મિથ્યાન્યઅદુત્તવાદ—

મીસાળ સંક્રમં પદ્મ, સપણસા સિત્તઓ અસંગુણા।
મણિઆ સદ્ગુણે પુણ, યોગાગ્રિઅ તે ગદેઅવ્યા॥૨૬॥

હવે મિથ્યા અદ્યઅદુત્ત જનારે છે.

મૂલાર્થ—મિથ્યાના અદ્યઅદુત્ત સંબંધી વિચારને
આશ્રિ ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણા
છે. પોતાને સ્થાને વળી ક્ષેત્ર અપ્રદેશો સર્વથી થોડા જ-
ણવા. (૨૬)

મિથ્યાનામિત્યમદેશસમદેશાનાં મીલિતાનાં સંક્રમં પ્રત્ય-
મદેશેભ્યઃ સમદેશેષ્વન્યવદુત્તવિચારમંક્રમે ક્ષેત્રનોડમદેશેભ્યઃ
ક્ષેત્રતઃ સમદેશા અસંગ્યેયગુણાઃ । સ્વસ્થાને પુનરમદેશાન્
વિહાય કેવલસમદેશચિન્તાયાં દ્રવ્યકાલમાવાનાં સમદેશાનાં ક્રમગો
વિશેષાધિકાનામપેક્ષયા સ્તોકા એવ તે ક્ષેત્રનઃ સમદેશા દિતિ॥૨૬॥

ટીકાર્થ—મિથ્યાણું કહેતાં અપ્રદેશ તથા અપ્રદેશોનું ૫૨૨૫૨
મળીને સંક્રમં પ્રતિ એટલે અપ્રદેશ યદી અપ્રદેશને વિષે અદ્ય અ-
દુત્તના સંક્રમણમાં ક્ષેત્રથી અપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્રથી અપ્રદેશો અસં-
ખ્યાત ગુણા છે. પણ ક્ષેત્ર અપ્રદેશો પોતાના સ્થાનમાં એટલે અપ્ર-
દેશને ઊડી કેવળ અપ્રદેશોનોજ વિચાર કરીએ ત્યારે ક્ષેત્ર અપ્રદેશો
દ્રવ્ય, કાળ, તથા ભાવ અપ્રદેશો વિશેષાધિક છે. તેની અપેક્ષાએ
થોડાજ છે. આ ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ જણવા (૨૬)

દર્શનસોપાન—

વિશેષ સર્વવ્યાપી, ધોષા દવ્યક્ષ્માભાવઓ અહિયાં ।
નવવ્યાપ્યાદહુઅં, સદ્ગુણે અર્થઓ એવં ॥ ૨૭ ॥

આજ થાત કહે છે.

સૂત્રાર્થ—સેત્રથી સમદેશે યોગ છે, તેના કરતાં દ્રવ્ય,
કાળ તથા ભાવના સમદેશે અધિક છે. આ મુજબ પોતાના
સ્થાનને વિષે વ્યાખ્યાનથી સમદેશોનું અવગતિત્વપણું
જાણવું. (૨૭)

સેત્રમયોગવેત્તયા સેત્રમઃ સમદેશઃ સ્વોક્તા, સ્વોક્તે
ય નાપ્યે વૃત્તિઃ પૂર્વાવિષયાર્તિર । ‘દવ્યક્ષ્માભાવઓ અહિયાં’ સ્તિ
દ્રવ્યઃ જાનતો ભાવનમ સમદેશઃ ક્ષયણો વિશેષાધિકાઃ । અર્થત
સ્તિ વ્યાખ્યાનાવેત્તયા સ્તર્થ સ્વાધ્યાને સમદેશાનાં શુદ્ધિનામસ્વર-
દુષ્ટદશનસ્યવિત્તિ ॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ—બીજા સમદેશોની અપેક્ષાએ સેત્રસમદેશે યોગ છે.
કેટલાં દોષામાં મુક્તિ પ્રથમ વિચારેલ ॥ જ. સેત્રસમદેશ કરતાં દ્રવ્ય,
કાળ તથા ભાવના સમદેશે વિશેષાધિક છે. અર્થતઃ કહેતાં વ્યાખ્યા-
નની અપેક્ષાએ આ મુજબ સ્વસ્થાનને વિષે સમદેશ પુદ્ગલોનું અ-
વગતિત્વપણું જાણવું. (૨૭)

અત્રસ્તુત્વસંખ્યામાહ—

પદમં અપ્પસાણં, ધીયં પુણ હોઈ સર્વપ્પસાણં ।
તદ્ધયં પુણ મીસાણં, અપ્પધટ્ટ અર્થઓ તિસિા ॥ ૨૮ ॥

અવગતિત્વ કેટલા થયા તેની સંખ્યા જાણવી છે

મૂળાં—અપ્રદેશોનું પ્રથમ, બીજું ત્રીજું મુદ્દેશું તેમજ ત્રીજું મિશ્રાનું અગત્યનુસર પણ આ મુદ્દેશ અર્થથી ત્રણ અગત્યનુસર થાય છે. (૨૮)

મયમં દ્રવ્યાગમદેશાનાં ચતુર્ગાં શુદ્ધગતીનાં વસ્તુત્વમ્ પદ્મમુક્તમ્ દિર્ઘાં તેગમેવ દ્રવ્યાદિતઃ સમદેશાનાં। શુદ્ધાં મિથ્યાગામિતિ। સમદેશામદેશાનાં વિચિત્રાનામિત્યર્થનો દ્યાનાત્ત્વ દ્વારેણ ત્રીણ્યત્ત્વમ્ પદ્મમુક્તમ્ મયમ્। મૂલે સ્તેકમેવાત્ત્વમ્ પદ્મમુક્તમિતિ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ—દ્રવ્યાદિ અપ્રદેશ ચાર પુદ્ગલ સંચિતું અગત્યનુસર પણ પ્રથમ મુદ્દેશ છે. બીજું તેજ દ્રવ્યાદિ ચાર સપ્રદેશોનું ત્રીજું સપ્રદેશ અપ્રદેશ ત્રીજું મિશ્રાનું. આ મુદ્દેશ વ્યાખ્યાનથી ત્રણ અગત્ય બદલ થાય છે. પણ સૂત્રને વિષે તે એક જ અગત્ય બદલ છે. (૨૮)

સપ્રદેશાનામન્યોન્યં દ્વામદ્વાદિપ્રમાણમાદ—

ઠાળે ઠાળે વહૂઈ, ભાવાઈર્ણ જમવ્વણસાળં।

તં ચિઅ ભાવાઈર્ણ, પરિમસ્સઈ સવ્વણસાળં ॥૨૯॥

સપ્રદેશ અપ્રદેશોને પરસ્પર દેટલી ઓછાચ અધિકતા છે તેવું પ્રમાણ બતાવે છે.

મૂળાર્થ—ભાવાદિ અપ્રદેશોની જે સંખ્યા સ્થાને સ્થાને વધે છે, તેજ સંખ્યા ભાવાદિ સપ્રદેશોમાંથી ઓછી થાય છે. (૨૯)

આવાર્તનાવાર્તિત્વદ્વારજાગૃત્વસંભાળાદયદેહાન્તરિયાને
 ત્યાં સદૃશને. તેજ ગમદેહાન્તરિયાવાર્તનાર્તિત્વદ્વારે ।
 આ વિષય સ્વપ્નવાત્તરિયાજાગૃત્વમાં ભાવનઃ કાળનો દ્રવ્યઃ
 તિમિરવાદેહાઃ પ્રવેશકદિવ્યદ્વારદ્વારમર્મગણાઃ, ગમદેહાન્તરિયા
 મર્મગણાદ્વારમર્મગણાદ્વારમર્મગણાઃ, તત્તથ ભાવામદેહોભ્યઃ
 કાળામદેહોભ્યઃ ગમદેહોભ્યઃ, તેજ ભાવનઃ ગમદેહોભ્યઃ કાળનઃ
 ગમદેહોભ્યઃ રીપને । તથા વદેહ કાળામદેહોભ્યો દ્રવ્યામદેહોભ્યો રાસ-
 વર્ધ વર્ધને, તેજ કાળામદેહોભ્યો દ્રવ્યામદેહોભ્યો રીપને । તથા
 વદેહ દ્રવ્યામદેહોભ્યઃ શેષામદેહોભ્યો ગમદેહોભ્યઃ વર્ધને, તેજ દ્રવ્ય-
 સામદેહોભ્યઃ શેષામદેહોભ્યો રીપને ॥ ૨૯ ॥

રસાવના ચેવમ્ ।

કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦
કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦	કાળ- ૧૦૦૦

હીકાર્થ—આવ, કાલ, દ્રવ્ય તથા રીપ અમદેહોભ્યો ને સંખ્યા
 રસાવે રસાવે વર્ધે છે, તેજ સંખ્યા સમદેહ કાળાદિદેહોમાંથી જોઈ
 કાલ છે, કાળ તરીકે કાળનાથી જોઈ કાળ પુરુષો છે. આ પુરુષ-
 દેહોમાં આવથી, કાલથી, દ્રવ્યથી, તથા રીપથી અમદેહો અનુક્રમે,
 જોઈકાલ, જોઈકાલ, પાસકાલ, રસકાલ છે. સમદેહો અનુક્રમે
 તથા પુરુષકાલ, અદ્યાત્મકાલ, મયાત્મકાલ, અને નેત્રકાલ છે.
 તત્તથ આવ અમદેહ કરતાં કાલ અમદેહને વિષે ને જોઈકાલ વર્ધે
 છે, તેજ કાલ આવસમદેહ કરતાં, કાલસમદેહને વિષે જોઈકાલ છે;
 તેમજ કાલ અમદેહ કરતાં દ્રવ્ય અમદેહમાં ને ત્રણ કાલ સંખ્યા
 વર્ધે છે, તેજ ત્રણ કાલ કાલ સમદેહ કરતાં દ્રવ્ય સમદેહને વિષે
 વર્ધે છે, તથા દ્રવ્ય અમદેહ કરતાં રીપ અમદેહમાં ને પાસ કાલ
 સંખ્યા વર્ધે છે તેજ પાસ કાલ સંખ્યા દ્રવ્ય સમદેહ કરતાં રીપ

આની સ્થાપના નીચે મુજબ છે.

आवसप्रदेश १०००	आवसप्रदेश २०००	आवसप्रदेश ५०००	आवसप्रदेश १००००
आवसप्रदेश ६६०००	आवसप्रदेश ६८०००	आवसप्रदेश ६५०००	आवसप्रदेश ६००००

अहवा खित्ताईणं, जमप्पएसाण हायए कमसो।
तं चिअ खित्ताईणं, परिवड्ढइ सप्पएसाणं ॥३॥

મૂલ્ય—અથવા ક્ષેત્રાદિ અપ્રદેશોની જે હાનિ થઈ છે, તેજ ક્ષેત્રાદિ સપ્રદેશોની વૃદ્ધિ અનુક્રમે જાણવી. (૩)

अथवा [द्रव्य] सेवादीनां यदप्रदेशानां हीयते, कल्प-
देव समवेदानां सेवादीनां परिवर्पत इति । अयमर्थः—सेवाप्रदे-
श्या द्रव्याप्रदेशेषु पञ्च सरस्या हीयन्ते । त एव सेवतः सन्ने-
श्या द्रव्यमप्रदेशेषु वर्धन्ते । तथा य एव द्रव्यतोऽप्रदेशेभ्यः क-
लाप्रदेशेषु त्रयः सरस्या हीयन्ते । त एव द्रव्यमप्रदेशेभ्यः का-
लमप्रदेशेषु वर्धन्ते । तथा यदेकं मह्यं कालाप्रदेशेभ्यो मासाप्रदेशे-
हीयते । तदेव कालमप्रदेशेभ्यो मासमप्रदेशेषु वर्धते इति ॥१०॥

દીકાર્ય—અથવા કોચાદિ અપ્રદેશોની જે હાની કરી છે, તે
 અપ્રદેશ કોચાદિકોની વૃદ્ધિ અનુક્રમે જાણવી. આનો આ અર્થ છે
 કેવળ અપ્રદેશો કરનાં દ્વંચ અપ્રદેશોને વિષે જે પાંચ દહાર થયે છે
 તેજ પાંચ દહાર કોચ અપ્રદેશ કરનાં દ્વંચ અપ્રદેશોમાં વધે છે, તે
 જે દ્વંચ અપ્રદેશ કરનાં કોચ અપ્રદેશોમાં ત્રણ દહાર થયે છે, તે
 ત્રણ દહાર દ્વંચ અપ્રદેશ કરના કોચ અપ્રદેશોને વિષે વધે છે, તે
 જ નહિ દહાર કોચ અપ્રદેશ કરના આદ્ય અપ્રદેશોમાં થયે છે તે
 : જે અપ્રદેશ : અથવા આદ્ય અપ્રદેશોમાં અંક દહાર વધે છે

આમાં ઘટવા સંબંધી વાત કરી છે. આ ગાથામાં વધવા સંબંધી
ત કરી છે. બંને એકજ રીતિ છે. (૨૦)

મવરુપરપ્પસિદ્ધા, વુઢી હાળી અ હોઈ દુહંપિ ।

મપપસસપ્પસાળ પુગ્ગલાળં સલક્કવળઓ ॥૩૧॥

મૂઝાર્થ—આ પ્રમાણે પરસ્પર અમદેશ તથા સમદેશ
બંને પુદ્ગલોની વૃદ્ધિ તથા હાનિ સ્વસ્વરૂપથીજ થાય
છે. (૩૧)

પરસ્પરતોઽયોન્યાપેક્ષયા મકર્ષેગ સિદ્ધા મતિષ્ટિતા સ્વ-
મગતઃ સ્વસ્વરૂપતો વૃદ્ધિર્હાનિય ભવતિ, દ્વયોત્પીતે પુદ્ગલાનાં
વિકાલદ્રવ્યભેદવિશિષ્ટાનાં ક્રમોત્ક્રમાભ્યાં વૃદ્ધિહાનિયતામપ-
રાદ્યોઃ સમદેશરાશેષેત્યર્થઃ ॥ ૩૧ ॥

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે એક બીજાની અપેક્ષાએ સ્વસ્વરૂપથીજ
ક્રમ તથા ઉત્ક્રમવદે વૃદ્ધિ તથા હાનિ પામતા એવા ભાવ-કાલ, દ્રવ્ય
તથા ફોજ વિશિષ્ટ પુદ્ગલોની બંને અમદેશ તથા સમદેશ શક્તિની
વૃદ્ધિ તથા હાનિ થઈ છે. (૩૧)

અમુમેવાર્થ ધ્યનનિ—

તે ચેવં ય સે ચડહિવિ, જમુવચરિજ્ઞંતિ પુગ્ગલા દુવિહા ।
તેળ ડ વુઢી હાળી, તેસિં અલ્લોલસંસિદ્ધા ॥ ૩૨ ॥

આજ અર્થને પ્રગટ કરી બતાવે છે.

મૂઝાર્થ—જે પુદ્ગલો અમદેશ તથા સમદેશથી બે
મકારે બતાવ્યા છે. તેજ પુદ્ગલો ભાવાદિ ચાર મકારથી
વિશિષ્ટ કરે છે. તે ભાવાદિ વરેજ પુદ્ગલોની પરસ્પર
હાનિ વૃદ્ધિ થાય છે. (૩૨)

યસ્માદ્પુદ્ગલા દ્વિચિયાઃ સપ્રદેશા અપ્રદેશાત્રેત્યર્થઃ ।
 ર્યન્તે વિગ્રિપ્યન્તે ચતુર્મિરપિ માત્રકાલાદિચિ: ॥ ૩૧ ॥
 ત એવ તે નાન્યે । અયમર્થઃ—યે કિલ્લ કલ્પનયા
 ઉક્તાઃ પરમાર્ગેન તુ અનન્તાઃ સન્તિ, તેષાં મધ્યાત્મેકવિદ્ દ્રવ્ય-
 પ્રદેશાઃ શેષાસ્તુ દ્રવ્યતઃ સપ્રદેશાઃ । ય એવ દ્રવ્યનો પ્રદેશ
 સપ્રદેશાથ, ત એવ ચ કાલાદિમિરપ્યપ્રદેશાઃ સપ્રદેશાથ વિદ્યમા-
 નેન તેષાં પુદ્ગલાનાં વૃદ્ધિર્હાનિશ્ચાન્થોન્વસંસિદ્ધા, ફર્તત્તગત્યર્થો
 પરસ્પરાપેક્ષેત્યર્થઃ ॥ ૩૨ ॥

ટીકાર્થ—જે પુદ્ગલો અપ્રદેશ તથા અપ્રદેશથી જે પ્ર-
 કટેલ છે, તેજ પુદ્ગલો બાવ-ઠાલાદિ ચાર પ્રકારથી વિશિષ્ટ છે
 છે. જુદા જુદા પાડે છે. પણ વાસ્તવિક રીતે તે જે-જે અપ્રદેશ હો-
 સપ્રદેશ છે, બીજા નથી. આનો આ અર્થ છે. જે પુદ્ગલો કલ્પના
 એક લાખ ગણેલ છે. તે પુદ્ગલો પરમાર્થથી અનન્તા છે. તે પુ-
 ગલોની મધ્યે કેટલાક દ્રવ્યથી અપ્રદેશો છે. બાકીના બધા સપ્રદેશ
 છે, અને જે પુદ્ગલો દ્રવ્યથી અપ્રદેશો તથા અપ્રદેશો છે, તેજ પુદ્ગ-
 લોનો ઠાલાદિવડે અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશનો વિચાર કરાય છે. આ
 કારણથી પુદ્ગલોની પરસ્પર વૃદ્ધિ તથા હાનિ સિદ્ધ થાય ॥ (૩૧)
 ટીકાકારે જે દર્શાવે આપી વૃદ્ધિ હાનિ બતાવી છે. તેજ વાત મૂલમાં
 બતાવે છે. (૩૨)

एएसिं रासीणं, णिदरिसणामिणं भणामि पञ्चस्कं ।
 बुद्धीए सव्वपुग्गल, जावं तावाण लक्खो उ ॥ ३३ ॥

મૂળાર્થ—ઉપર બતાવેલ રાશિ સંબંધી પ્રત્યક્ષ
 દર્શાવ કહ્યું છે. સમગ્ર પુદ્ગલોની વૃદ્ધિ જે છે, તે બધાને
 દ્રવ્યનાર્થી—એક લાખ ધારે. (૩૩)

ચ દો અ પંચ ય, દસ ય સહસ્તાઈ અપ્પણાણં ।
સાશઈણં કમસો, ચઉણહવિ જહોવહ્નિણં ॥ ૩૪ ॥

મૂળ્ય—તેમાં એક હજાર, બેહજાર, પાંચહજાર, દસહજાર અનુક્રમે ભાવાદિ ચાર અપ્રદેશોને બાણો. (૩૪)

કલ્પનયાં યાવન્તઃ સર્વપુદ્ગલાસ્થાવતાં ભક્ષમિતિ ॥ ૩૩ ॥
एकं द्वे पञ्च दश सहस्राणि अपदेशानां भाषादीनां भावकालद्रव्य-
मेषाणां चतुर्णामपि यथोपदिष्टानां क्रमेणावगन्तव्यानि ॥ ૩૪ ॥

ટીકાર્થ—કલ્પના વડે જેટલા પુદ્ગલો છે તે બધાને એક ભાષા ગણે. (૩૩)

ટીકાર્થ—ભાષા અપ્રદેશ, કાલ અપ્રદેશ, દ્રવ્ય અપ્રદેશ, તથા ફોન અપ્રદેશ જે ચાર કલા છે, તે અનુક્રમે એક હજાર, બે હજાર, પાંચ હજાર તથા દસ હજાર બાણના. (૩૪)

નડઈ પંચાણડઈ અઢ્ઠાણડઈ તહેવ નવનડઈ ।
एवइयाई सहस्ताई सप्पणसाण विवरीअं ॥ ૩૫ ॥

મૂળ્ય—નેહું હજાર, પંચાણું હજાર, અઠાણું હજાર તેમજ નવાણું હજાર વિવરીતથી સપ્રદેશોને બાણો. (૩૫)

वैपरीत्येन समदेशानां नवनिः पञ्चनवनिरहन्वतिर्नवनरातिथ
सहस्राणां क्रमेणावगन्तव्या । वैपरीत्यं चेदम्—लेखनः समदेशानां
नवनिसहस्राणि । द्रव्यतः समदेशानां पञ्चनवनिसहस्राणि । कालतः
समदेशानामहन्वतिरसहस्राणि । भावतः समदेशानां नवनरातिसह-
स्राणीति ॥ ૩૫ ॥

ટીકાર્થ—વિપરીતપણાથી અપ્રદેશને નેત્રું દહાર, ૧૦ દહાર, અડાણું દહાર, નવાણું દહાર અનુક્રમે જાણવું. વિનિષેધ જતાવે છે, શેત્રણી અપ્રદેશ નેત્રું દહાર છે. દમ્યણી અપ્રદેશ ૧૨૦ દહાર છે. કાવથી સપ્રદેશ અડાણું દહાર છે. ભારથી સપ્રદેશ વાણું દહાર છે. (૩૫)

एषसि जहासंभवमत्योवणयं करिज रासीर्ण ।
सवभावओ अ जाणिज ते अणंते जिणाभिहिण्ण ॥

॥ इति समासेयं पुद्गलपट्टत्रिंशिका ॥

મૂઝાર્થ—આ આર રાશિનો યથાસંભવ અર્થ ઉપનય કરી લેવો. આ વાન કલ્પનાથી કહી છે. વાસ્તવિક તે પુદ્ગલો અનંતા તિર્થ કદોએ કહેલ છે. એમ જાણો (૩૬)

एतेषां पूर्वोक्तानां सप्रदेशाप्रदेशानां रासीनां यथार्थमभवोपनयमर्पमावनां कुर्यात् । अर्थमावना तु सप्रदेशाप्रदेशानामत्योवणस्त्वविचाररूपा पूर्वव्याख्याने कृतैवेति नेह प्रतन्यते । अत्र सप्तसंख्यया पुद्गलानामत्यवहुस्त्वविचारणमव्युत्पन्नमतिशिष्यव्युत्पादनार्थम् । परमार्थतस्तु तान् पुद्गलाननन्तान् जिनाभिहितान् जानीयादिति ॥ ३६ ॥

इति श्रीरत्नसिंहमुरिबिहृता पुद्गलपट्टत्रिंशिकावृत्तिः समर्थितेति ॥

ટીકાર્થ—જે પૂર્વે કહેલ સપ્રદેશ, અપ્રદેશ રાશિઓનો યથા સંભવ અર્થનો ઉપનય અગર અર્થની લાવના તમે કરી દ્યો. સપ્રદેશ, અપ્રદેશની અવ્યવહારુત્વ વિચારણા રૂપ લાવના પ્રથમ વ્યા

કનમાં દરેક તે, ખાટે અઢી રૂપી કરેના નથી. અઢી પુદમલોની એક
ખ અંખાપટે એ અંખમટુલની વિચારણા કરી તે માત્ર અંખુત્પત્ત-
ને દિવ્યની શુદ્ધિ વિશાળ દરજા માફ અલગુ. વાસ્તવિક રીતે તે
સેવકમગાને કરેલા પુદમલો અનતા છે. તે તમે અજો. (૩૬)

ઈતિ ધીરત્વગિદગારિ ચિરવિના પુદ્ગલ પદ્ધિશિકા કા દીક્ષાપા
દર્શનપાસા ધીરપ ગદ્યકલાને વાંદેનાતિરોદનિ જ્ઞાનાદિગુણગુણાન્ન કૃત
ર્થ વન્નુત્તિરિમયમીગનિશિષ્ય થયિદ્દ સંન્યામમી ધીરમન્નરિમય-
ત્તિ શિષ્યઃ કુનિ દેશવિમયમનિના સમર્થિતાઃ કપદર્શનાસ્વનગરે પૂ-
ર્વિગતાત. ૧૯૭૨ જાન્યુન માસે શુક્લપક્ષે મનિવદર્શાધ્યય ધૂપાદ્ ॥

॥ इति सप्ततिका पुद्गलपद्त्रिशिका समाप्ता ॥

પુદ્ગલ પદ્ત્રિશિકામાંથી સારાંશ.

૧ ભાવ અમરદેય, કાલ અમરદેય, દબ્ધ અમરદેય, રોગ અમરદેય.

ભાવ અમરદેય પુદ્ગલ કહેતાં પુદ્ગલોમાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ-
દિ ભાવપર્યાયે અનંતા ॥, છતાં જ્યારે એક શુષ્ક કાલો, રાતો, તે-
મજ એક શુભ રસ, ગંધ, સ્પર્શદિની વિવદ્ધા કરવામાં આવે ત્યારે
તેને ભાવ અમરદેય કહે છે. અથવા ભાવને આત્મિ અમરદેય કહે છે.

૨ કાલ અમરદેય પુદ્ગલ કહેતા પુદ્ગલોનો સ્થિતિ કાળ ધલો
છે, છતાં પ્રથમ એક નમ્ય સ્થિતિકાળ દરેક પુદ્ગલોના દરકારને
હીપે વિવદ્ધા કરવામ. આવું ત્યારે તેને કાલથી અમરદેય કહે છે.

૩ દ્રવ્ય અપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતાં સ્કંધો સંખ્યાનાં પ્રદેશ છે, છતાં કેવળ જુદા રહેલા પરમાણુઓની વિચાર કરવામાં આવે ત્યારે તેને દ્રવ્યથી અપ્રદેશ કહે છે.

૪ ક્ષેત્રઅપ્રદેશ પુદ્ગલ કહેતાં આકાશના અંખ્યાનાં પ્રદેશ પુદ્ગલ સ્કંધો અવગાહના રહ્યા છે, છતાં એક આકાશપ્રદેશમાં કોઈ પણ પુદ્ગલ સ્કંધો રહ્યા છે, તેને ક્ષેત્રઅપ્રદેશ કહે છે.

૫ ભાવ અપ્રદેશ ૧, કાલ અપ્રદેશ ૨, દ્રવ્ય અપ્રદેશ ૩, ક્ષેત્ર અપ્રદેશ ૪. આ ચારેનો પરસ્પર અદ્ય બહુત્વ સંબંધી વિચાર કરે.

૬ સર્વથી યોગ્ય ભાવ અપ્રદેશો છે. એક ગુણકાલકાદિ

૭ ભાવ અપ્રદેશો કરતાં કાલ અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણો છે.

કાલઅપ્રદેશ એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલને કહે છે. અને તેવા ભાવ અપ્રદેશ તથા ભાવ અપ્રદેશમાં એક સમય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલો મળી આવવાથી કાળ અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણો અધિક છે.

દ્રવ્ય આદિ કાળ અપ્રદેશો બતાવે છે.

૮ દ્રવ્ય જે પરમાણુ તેમજ જે પ્રદેશી સ્કંધો તે તે સ્થિતિ આદિ એક સમય રહે તો તે કાલથી અપ્રદેશ કહેવાય છે. પ્રથમ પાંચે ભાવને આદિ કહેલ હતું અહીં દ્રવ્યને આદિ લખવું.

ક્ષેત્ર આદિ કાલ અપ્રદેશ.

૯ એક આકાશાદિ પ્રદેશમાં રહેલ પરમાણુ આદિ સ્કંધો તે તે પોતાના સ્થાનથી બીજા ક્ષેત્રને સ્પર્શે ત્યારે પ્રથમ જે એક સમય સ્થિતિકાલ છે, તેને ક્ષેત્ર આદિ કાલ અપ્રદેશ કહે છે.

અવગાહનાને આદિ કાલ અપ્રદેશ.

૧૦ જે પુદ્ગલ સ્કંધો સંકોચ, વિકોચને આદિ પ્રથમ અપ્રદેશ આકાશ પ્રદેશમાં રહી ફેર વિશેષ આકાશ પ્રદેશમાં રહે છે ત્યારે પ્રથમ જે એક સમય સ્થિતિકાળ તેને અવગાહનાને આદિ કાલ અપ્રદેશ કહે છે.

પુદ્ગલ પરિણામને આશ્રિતાજ અમરેરા.

૧૧ પુદ્ગલોનાં નં પરિણામ મુદ્ધ, જાદવ, સિધર, અસિધર, ના પરિણામ, મન પરિણામ, કર્માદિ પરિણામ આ અથા પરિણામને આશ્રિત પ્રથમ ને સમય સિદ્ધિતાજ ને તે પુદ્ગલ પરિણામને આશ્રિત કાલરો અમરેરા હરે, ઈ.

આ શુદ્ધતા રાજ અમરેરા અસખ્યાન શુભા છે.

સિદ્ધરાંદા.

૧૨ એક શુભ, બે શુભ, ત્રણ શુભથી માંડી ચાલતુ અનંત શુભ કાલકત્વાદિ સ્થાનો મળવાથી એક શુભ કાલકાદિ સ્થાનને ઊડી ચાલેનાં બધાં સ્થાનો એક સમય સિદ્ધિતાજા કાલ અમરેરાને મળવાથી આ માટે અનંતશુભ કાલ અમરેરા ન થાય ?

ઉત્તર.

૧૩ અનંતશુભ કાલકત્વાદિ સ્થાનો એક શુભ કાલકાદિ કરતાં અનંતરે જાણે છે, જેથી અસખ્યાન શુભા કાલ અમરેરા છે.

ધુક્તિ બતાવે છે.

૧૪ એક શુભ કાલકાદિની એક સમિ ૧. બે શુભથી માંડી ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાન શુભ કાલકાદિની બીજી સમિ ૨. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાન શુભ કાલકાદિમાં એક આદિ એક ઉત્તર શુભ વૃદ્ધિ કરના ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાન શુભ કાલકાદિની ત્રીજી સમિ ૩. ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાન શુભ કાલકાદિમાં એક આદિ એક ઉત્તર શુભ વૃદ્ધિ કરના ચાલતુ ઉત્કૃષ્ટ અનંતશુભ કાલકાદિની ચોથી સમિ ૪. આ ચોથી ચરણી અનંતશુભ કાલાની છે. તે સમિ પ્રથમ સમિ ને એક શુભકાલકાદિની છે, તેના કરતાં અનંતરે જાણે છે, કારણ કે સંખ્યાન શુભ તથા અસંખ્યાન શુભ કાલકત્વાદિ સમિ જાદ કરના અનંતશુભ સમિ યોડી મળે છે, જેથી કાલ અમરેરા અસંખ્યાન શુભાજ હોય છે

૧૫ કાલ અપ્રદેશ કરતાં દ્રવ્ય અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે.
દ્રવ્ય અપ્રદેશો પરમાણુઓ બનવા.

૧૬ દ્રવ્ય અપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્ર અપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે.
એક આકાશ પ્રદેશવૃત્તિ સ્કંધો બનવા. એક આકાશ પ્રદેશમાં એ
પરમાણુથી માંડી અનંત પ્રદેશો સ્કંધો રહેવાથી વધારે બનવા.

આ મુજબ એક અદ્યપગદુત્વ અપ્રદેશોનું પૂર્ણ થાય છે.

સપ્રદેશોનું અદ્યપગદુત્વપણું બતાવે છે.

૧૭ ક્ષેત્ર અપ્રદેશો કરતાં ક્ષેત્ર સપ્રદેશો અસંખ્યાત ગુણ છે.
સ્વસ્થાને અદ્ય છે.

૧૮ ક્ષેત્ર સપ્રદેશો કરતાં દ્રવ્ય સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

૧૯ દ્રવ્ય સપ્રદેશો કરતાં કાલ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

૨૦ કાલ સપ્રદેશો કરતાં ભાવ સપ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

દર્શાત પૂર્વકે આ વાત સમજાવે છે.

૨૧ એક હજાર ભાવ અપ્રદેશો છે. બે હજાર કાલ અપ્રદેશો
છે. પાંચ હજાર દ્રવ્ય અપ્રદેશો છે. દસ હજાર ક્ષેત્ર અપ્રદેશો છે.

૨૨ ૬૦ હજાર ક્ષેત્ર સપ્રદેશો છે. ૯૫ હજાર દ્રવ્ય સપ્રદેશો
છે. ૬૮ હજાર કાલ સપ્રદેશો છે. ૬૬ હજાર ભાવ સપ્રદેશો છે. આ
મુજબ પરસ્પર અદ્યપગદુત્વપણું બળી લેવું.

અદ્ય બદુત્વો કેટલાં થયાં તે કહે છે.

૨૩ અપ્રદેશો ચારનું એક અદ્યપગદુત્વ ૧, સપ્રદેશોનું બીજું
અદ્યપગદુત્વ ૨, અપ્રદેશ તથા સપ્રદેશ બન્નેનું સાથે ત્રીજું અદ્ય
બદુત્વ બીજું ૩, આ મુજબ પુદ્ગલ પદ્ધતિશિક્ષાનો સારાંશ બન્યો.

॥ अर्थ ॥

॥ सत्यतिका निगोदपદ્વિંशिका ॥

अथ वक्ष्यामि एवंवाद्मने दशमोदशके निगोदविचारः
 “मोगस्तनं भेने एगोमे भागासदपमे मरुपए मीवरपसार्ज उवो-
 सए मीवरपसार्ज मज्जर्मीशार्ज कपरे कपरे मप्पा वा बहुमा वा हद्दा
 वा विमंगारिया वा ? गोपमा ! सज्जपोवा मोगस्त एगोमे भागास-
 पमे मरुपए मीवरपसा, मज्जर्मीवा अतांविमंगुगा । उवोमपए
 मीवरपसा विमंगारिया” इति सूत्रम् । अथ भावार्थः हड्डोक्ताभिः
 पदभिः साधारणपरिभाषितभिर्भाष्यते । यथा—

(भाषांतर.)

पंचम अंगलगवली ७ सूत्रा ११) अम्भारमा शतकना इयमा
 देयामां निगोदने विचार छे. देख छे छे.

मदा—हे लगवन् ! लोकाकाशना जेक आकाश प्रदेशमा ज्य-
 न्यपरे एव प्रदेशो, उत्तृष्टपरे एव प्रदेशो, तथा सर्व एवो आ त्रणे
 पदपरे होवुं होवुं, होवुं वधादे, होवुं सरणा, तथा होवुं विशेषा-
 धिक् ।

उत्तर—हे जगतम ! लोकाकाशना जेक आकाश प्रदेशने विषे
 ज्य-न्यपरे सर्वथी होवुं एव प्रदेशो अजुवा, तेना करतां सर्व एवो
 असंख्यात शुभा अजुवा तेना करतां उत्तृष्टपदेने विषे एव प्रदेशो

નિર્ગોપાધિક જાણના આ મુજબ મુલ્ય છે. અને અર્ધા પ્રમાણમાં જે
કહેલ આ ૭-વીઝ માપનારે કહેવામાં આવે છે.

લોગસ્તેગપપસે, જહઘયપયામિ ત્રિયપપસામં ।

ઉક્કોસપ્પ ય તહા, સઙ્ગજિયાણં ચ કે વદુસા ॥

મૂળાનં-કોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશને વિશેષ
ધન્યપદે એવ પ્રદેશો, ઉન્નુપદને વિશે એવ પ્રદેશો તેમ
સર્વ એવા તેમાં કોણ વળ્યા છે ? (૧)

લોકાકાશસ્યેકસ્થિત્યમઃપ્રદેને નિર્વિભાગે ક્ષેત્રે જગન્યતઃ મૂલ-
નિગોદાદિર્જીવાનાં કાનિ પ્રદેશા અવગાદાઃ સ્યુઃ ? તથોન્નુપદે ર્જી-
વદે ચ લોકાકાશસ્યેવેકસ્થિત્યમઃપ્રદેને નિર્વિભાગે ક્ષેત્રે કાનિર્જીવાનાં
પ્રદેશા અવગાદાઃ સ્યુઃ ? તથા સર્વર્જીવાનાં મધસ્થાન્યે(કાકાશચરિત્ત્વં)
સર્વભેદાભિન્નાનામુત્કુલજગન્યપદેને ર્જનમઃપ્રદેશા રજાદમૂલમવાદરાદિર્જ-
વાભિર્જીવપ્રદેશાનાં ચ કે વદવઃ ? । ઇતિ મૂર્ત્યુત્થિઃ ॥ ૩૬ ચતુર્દશ-
જ્વાત્મકોઽપિ લોકઃ પ્રદેશગણિતાપેક્ષયાઽસંસ્થાતપ્રદેશાત્મકોઽસ્તિ
એકૈકનિગોદાવગાદના ચાહ્નુત્થાસંસ્થેયમાગશાત્રક્ષેત્રપ્રમાણા, યવ
ચૈકો નિગોદસ્ત્રાસંસ્થેયા નિગોદાઃ અનન્તર્જીવાનાં ચૈકં સાપારં
શરીરં નિગોદઃ । એકૈકજીવસ્ય સ્વદેનેઽસંસ્થાતપ્રદેશાત્મકોઽભ્યર્થતઃ
સ ચ મૂલમનિગોદેષ્વર્તીવસંકુચિતોઽહ્નુત્થાસંસ્થેયમાગશાત્રક્ષેત્રપ્રમા-
ણયાતપ્રદેશાત્મકં વ્યાપ્નોતિ । વિસ્તૃતસ્તુ વહૂન્ વહુતરાન્વા યાવત્કેવ-
લિસમુદ્ધાતાવસ્થાયાં સર્વાન્ લોકાકાશપ્રદેશાન્ વ્યાપ્નોતિ । તત્તથ સ-

૧ 'સ્યુ' ઇતિ ક્ષવિત્ર । પૂર્વપદે । ૨ 'પદેક' ડ્યપિ । ૩ 'નિજાના' ડ્યપિ ।

૪ 'સ્તિ મુવગતિ' ઇતિ ક્ષાપિ નાસ્તિ ॥ ૫ 'ક' ડ્યપિ । ૬ 'માગ' યત ક્ષાપ નાસ્તિ ।

૭ 'વા' ઇતિ ક્ષાપિ નાસ્તિ ।

મૈત્રિભાવે પેશયા જાન્યત વદ્યથ ભેદે નવઃપદેને પ્રોચાતનિગોદા-
 િતિરિહિતિ । જનિ મર્મર્મીલાઃ । જન્યપદે ॥ જનિ જીવાતા
 ના અવગાતાઃ સ્યુઃ । દન્વદ્વિતોઽપિ જનિ । દ્વિતિ પરમાર્થતો રાત્રિ-
 દાવ દાવપદન્વદ્વિતોઽપિ મમઃ ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—જેના કેવલીની દિશ્યે વિભાગ પડી ન શકે તેને
 પ્રદેશ કહેવામાં આવે છે. આવા લોકાકાશના એક પ્રદેશરૂપ હોતમાં
 જ્યનપદે સૂર્યમ નિગોદાદિ હોવાના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે ? તથા
 દૃષ્ટપદે લોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશરૂપ હોતમાં હોવાના કેટલા
 પ્રદેશો રહ્યા છે ? તેમજ સંપૂર્ણ લોકાકાશમાં રહેલ સમગ્ર હોયે, તથા
 જ્યનપદે, તેમજ દૃષ્ટપદે એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ સૂર્યમ
 માત્ર જોડે કરી ભિન્ન હોવાના પ્રદેશો. આ ત્રણે પરસ્પર કોણ
 રહ્યા છે ? આ મુજબ મુત્રની ટીકા છે. હવે શાશ્વતાર ભવને શરૂ કરતાં
 હો છે કે દ્વાદશાન્કરૂપ લોક પ્રદેશની ગણતરીથી અસંખ્યાત પ્રદેશ-
 પ છે. એક એક નિગોદની અવગાદના, અશુભના અસંખ્યાતમા
 ભાગ જેટલા હોત પ્રમાણની છે.

જ્યાં એક નિગોદ છે, ત્યાં ખીજ અસંખ્યાતી નિગોદો છે.
 જનન હોવાનું એક સાધારણ શરીર તેને નિગોદ કહે છે. દરેક હવ
 અસંખ્યાત પ્રદેશવાળો પાતપાતાને રચાને છે. આ હવ સૂર્યમ
 નિગોદને વિષે ધત્તોજ સુકુચિત યમને, અશુભના અસંખ્યાતમા
 ભાગ જેટલા આકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ હોતને વ્યાપીને રહ્યો છે.

વિસ્તારથી તો આ હવ ધત્તુ ધત્તુજ આકાશના પ્રદેશોને
 વ્યાપીને રહ્યો છે. યાવન કેવલિસમુદ્યાત અવસ્થામાં લોકાકાશના
 સમગ્ર પ્રદેશોને વ્યાપીને રહ્યો છે. જ્યારે હવ સ કુચિત વૃત્તિથી અંશુ-
 ભનાઅસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા હોતમાં રહે છે, ત્યારે તે નિગોદવૃત્તિ

વિશેષાધિક ભાગના આ મુજબ ગુણ છે. દને અર્ધા અંશમાં છે.
 હરેત આ છ-સીમ આપાતે મહેતામાં આને છે.

લોગસેગવણસે, જહદયપયંમિ જિયવણમાગં ।
 ઉકોસવણ ય તહા, સદ્વજિયાણં ચ કે વદુયા ॥

મૂળ્ય—લોકાકાશના એક આકાશ પ્રદેશને વિંચ
 ધન્યપદે છવ મહેશા, ઉન્નુપદને વિંચ છવ મહેશા તેમ
 સર્વ છવો તેમાં ડાગુ થગુ છે ? (૧)

લોકાકાશસ્યૈકસ્મિન્નવઃપ્રદેને નિર્વિમાને ભેત્રે તત્ત્વતઃ મૂલ-
 નિગોદાદિતીવાનાં કાનિ પ્રદેશા અવગાદાઃ સ્યુઃ ? તયોન્નુપદે ઈતી-
 પદે ચ લોકાકાશસ્યૈવૈકસ્મિન્નવઃપ્રદેને નિર્વિમાને ભેત્રે કાનિતીવાનાં
 પ્રદેશા અવગાદાઃ સ્યુઃ ? તથા સર્વતીવાનાં સમન્તલેકાકાશવર્તિનાં
 સર્વમેદાભિન્નાનામુત્કૃષ્ટજયન્યપદેનૈકતમઃપ્રદેશાવગાદમૂલ્કવાદગોદિ-
 દાભિન્નતીવપ્રદેશાનાં ચ કે વદવઃ ? । ઇતિ સૂત્રેત્તિઃ ॥ ૩૬ ચતુર્દશ-
 વજ્રાત્મકોઽપિ લોકઃ પ્રદેશગણિતાપેક્ષયાઽસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકોઽપિ
 એકૈકનિગોદાવગાદના ચાદ્મુજાસંસ્થેયભાગપાત્રભેદપમાણા, યદ્વ-
 ચૈકો નિગોદસ્ત્રામંસ્થેયા નિગોદાઃ અનન્તતીવાનાં ચૈકં સાધારણ-
 શરીરં નિગોદઃ । એકૈકતીવચ્ચ સ્વદેને ઽસંખ્યાતપ્રદેશાત્મકોઽભ્યર્થ-
 તા ચ મૂલ્કનિગોદેષ્વતીવમંકુચિનોઽદ્મુજાસંસ્થેયભાગપાત્રભેદપમા-
 ણ્યાતપ્રદેશાત્મકં વ્યાપ્નોતિ । વિસ્તૃતમ્નુ વહૂન્ વહૂતરાન્વા યાવત્કે-
 લિમમુદ્ધાતાવસ્થાયાં સર્વાનિ લોકાકાશપ્રદેશાનિ વ્યાપ્નોતિ । તત્તથ સ

• સ્યુ ' ઇતિ કવિચિત્ર । ધ્રુવમથ । • 'વર્તક' વ્યર્થિ । • 'ભિન્ના' ઈતી-
 ૬ 'તિ સૂત્રેત્તિ' તિ કાવ નામ્ન ॥ • ક ન્યય । • 'મામ' તિ કાવ નામ્ન
 ૭ 'વા' તિ કવિચિત્ર ।

સર્વ જીવરાશિની અપેક્ષાએ જન્યથી એક આકાશ પ્રદેશમાં અસંખ્યાતા નિગોહના અર્થો રહે છે.

હવે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે.

૧ કેટલા જીવો છે ? ૨ જન્યથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે અગર જન્યપદે જીવના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે ? ૩ ઉત્કૃષ્ટથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે અગર ઉત્કૃષ્ટપદે જીવના કેટલા પ્રદેશો રહ્યા છે ? ૪ પરમાર્થથી આ ત્રણ રાશિનો પરસ્પર અલપઅદુત્તમ અર્થો પ્રશ્ન છે. (૧)

ઉત્તરમાહ—

યોવા જહન્નયપણ, જિયપ્પણસા જિયા અસંખયગુણા ।
ઉક્કોસપયપણસા, તઓ વિસેસાહિયા મણિયા ॥ ૨ ॥

હવે ઉત્તર આપે છે.

મૂળ્ય—જન્યથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે અગર જન્યપદે સર્વથી થોડા જીવ પ્રદેશો, તેના કરતાં જીવો અસંખ્યાત ગુણા, તેના કરતાં ઉત્કૃષ્ટથી એક આકાશ પ્રદેશને વિષે અગર ઉત્કૃષ્ટપદે વિશેષાધિક જીવ પ્રદેશો જાણવા. (૨)

एकश्च नमःप्रदेने जीवप्रदेना जयन्त्यपदे सर्वजीविराशेरपेक्षया स्तोकाः, असंख्येष्वनममार्गवर्तिस्त्वान् । जयन्त्यपदे जीवप्रदेनापेक्षया च सर्वजीवानामसंख्यातगुणत्वान् । उत्कृष्टपदे तु एकस्मिन्ममप्रदेने जीवप्रदेनास्तनः सर्वजीविराशेरपेक्षया विशेषाधिका इति॥२॥

ટીકાર્થ—એક આકાશ પ્રદેશને વિષે જન્યપદે સર્વ જીવની અપેક્ષાથી જીવ પ્રદેશો થોડા છે. કારણ કે અસંખ્યાતમાં જીવ

કરનાર નિગોદોની સ્પર્શના ત્રણ દિશિની હોય છે. બીજી દિશિ સ્પર્શના અલોકથી આચ્છાદિત થઈ ગયેલ છે. આ ત્રણ દિશિની સ્પર્શના ખંડ ગોલામાંજ બાજુથી. વળી જે ગોલામાં છે દિશિમાં નવા ગોલાને ઉત્પન્ન કરનાર નિગોદ રાશિની સ્પર્શના છે તે ક્ષુદ્ર પદ કહેવાય છે. આ ઉત્કૃષ્ટપદ પૂર્ણ ગોલામાંજ હોય છે, પણ તે ગોલામાં હોતું નથી. અપૂર્ણ ગોલો તો લોક મધ્યેજ થાય છે, તે લોકને છેડે ન થાય. (૩)

અય પરવચનમાસક્કમાન આદ—

उक्तोत्तमसंख्यगुणं, जहन्नयाओ पयं हवइ किंतु ।
नणु तिहिसिफुसणाओ, छहिसिफुसणा भवे दुगुणा ।

અહીં શિષ્ય શંકા કરે છે. (છવોના પ્રદેશોને જગે)

મૂઝાઈ—જયન્યપદ કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદ અસંખ્યાત ગણું શું થાય ? તણુ દિશિની સ્પર્શના કરતાં છે દિશિની સ્પર્શના બમણી હોવાથી બમણા થાય. (૪)

उत्कृष्टपदमसंख्यातगुणं जघन्यपदैकनमःप्रदेशावगादसीव
देशराशेरपेक्षया, किन्तु कथं नु भवति ? त भवतीत्यर्थः । कस्मा
देवम् ? इत्याह—ननु निश्चितम्, अज्ञमायां वा ननुशब्दः, तिहि
स्पर्शनायाः सकाशात् पद्ददिस्पर्शना भवेद् द्विगुणा, त्रिस्त
द्विकेन गुणे पण्णामेव भावादिति ॥ ५ ॥

ટીકાર્થ—જયન્યપદે એક આકાશપ્રદેશઉપર રહેલ છ
પ્રદેશ રાશિની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટપદ અસંખ્યાતગણુ કેમ થાય ? જ
ર્થના ન થાય, કેમ ન થાય ? ઉત્તર. નનુ શબ્દ નિશ્ચિત અર્થમાં જ
ગર અજ્ઞમા એટલે નહન ન કરવું આ અર્થમાં છે, ત્રણ દિશિની

નનુ નિશ્ચય વચનમાંથી કશું જાણી જાય એમ નથી. ૨. 'ગરવોદન' હવે જાણી ॥

गाहना इत्यर्थः । तैस्ते च यत्स्पर्शनमवगाहनं जघन्यपदस्य
गोदमात्रावगाहनस्पर्शनं तस्मात्
स्याऽसंस्पर्शनादित्यर्थः ।

सदृशो हि जघन्यपदाख्यः प्रदेशः

एव निगोदाः स्पृशन्ति, न तु खण्डगोत्रकनिष्पादका तस्यादाः

सिद्धिदानिभ्यां ७७ ॥ १११ ॥ १११ ॥ १११ ॥

त्वात् । तत्र किञ्च कल्पनया जघन्यपदं जीवदत्तं स्पृशति ।

धत्तस्त्वेकोऽपि निगोदोऽन्तर्जीवाधिष्ठितो यत्र चैको

कावगाहना असंख्येया निगोदा इति । तस्य च

जीवदत्तस्य मत्प्रेक्षं कल्पनयैव प्रदेशस्तं तत्रावगाहमिति ।

तस्तु समस्तत्रोकाकाशप्रदेशराशितुल्यप्रदेश एवैकोऽपि

ख्येयान् प्रदेशानवगाहन इति । एवं च कान्यनिरुपदेशवत्प्रदेश

जघन्यपदे कोटी जीवप्रदेशानावगाहनेत्येवं स्तोकास्त्र जीवप्रदेश

इति । अथोक्तप्रपदजीवप्रदेशप्रमाणमुच्यते—'कुसगा अर्क

गता' इति स्पर्शनाया ऊर्ध्वप्रदे पूर्णगोत्रकनिष्पादकनिगोदैः

नाया गदमेख्यानगुणान् जघन्यपदापेक्षया तत्तया तस्मादेते

ऊर्ध्वप्रदेऽसंख्येयानगुणा जीवप्रदेशा जघन्यपदापेक्षाया मरन्ति ।

एतदे हि संपूर्णगोत्रकनिगोदिरेकारमादनेमात्पेक्षैर्लभोऽर्ध्वराश

माणनेन यथामनिगोदावगाहनापेक्षया तदेकप्रदेशधेनिसांशेति

प्रत्यक्षमसंख्येयैव स्पृष्टम् । नच किञ्च कल्पनया जीवप्रदेश

जीवाना स्पृश्यते । नच च वन्यक जीवप्रदेशकाम्यावगाहना

प्रदेशानां दृष्टव्यतायाः प्रमाणाः स्पृष्टः । इत्येव ऊर्ध्वप्रदे

प्रत्यक्षमसंख्येयैव स्पृष्टम् ॥ १११ ॥

: છે. આ માટે ? ઉત્તર-નિગોદ માત્ર અશુભના અસંખ્યાતમા
 નેટલી અવગાહના હોવાથી, નેટલા પ્રદેશોને વિષે એક નિગોદ
 ગાદીને રહેલ છે. તેટલાજ તે પ્રદેશોને વિષે બીજી પણ નિગો-
 દ રહેલ છે. આ બધી નિગોદોની એક અવગાહના કહેવાય છે. એક
 રીતેને જાનરે રહેલી બીજી નિગોદો ઊંડી દળને આ એક અવગા-
 હવાળી નિગોદ માત્રની સ્પર્શના જયન્યપદને છે. ખડ ગોળાને
 પણ કરનારી બીજી નિગોદોવડે આ જયન્યપદ સ્પર્શયિત નથી.
 મેના નજીકનાં વચલા બામને ને ખુલ્લો તે ખુલાતા ઉછા પ્રદેશ-
 જયન્યપદ છે. આ જયન્યપદને જતોડની સાથે સબધ હોવા-
 એક અવગાહનાવાલીજ નિગોદો સ્પર્શે છે. પણ ખડ ગોળાને
 પણ કરનાર નિગોદો સ્પર્શતી નથી. એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ-
 નેવડે રહેલ બીજી તુલ્ય અવગાહનાવાલી નિગોદોની સ્પર્શના
 ન્ય પદમા નથી; જયન્ય પદ ઉપર કટપનાથી સો છવો સ્પર્શે
 પરમાર્થથી તો એક પણ નિગોદ અનત છવવાળી છે. વગી જ્યાં
 એક નિગોદ છે ત્યાંજ તેજ અવગાહનામાં બીજી અસંખ્યાતી નિગો-
 દ છે. આ અસંખ્યાતી નિગોદને કટપનાવડે સો છવવાળી ગણવી.
 વધા દરેક છવના કટપનાવડે એક એક લાખ પ્રદેશો જયન્યપદ ઉ-
 પર રહેલા છે. પરમાર્થથી તો લોકાકાશના પ્રદેશની સચિની તુલ્ય
 પ્રદેશવાળો છવ પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશોથી જયન્યપદ ઉપર ર-
 હેલો છે. આ પ્રમાણે કટપનીક લાખ પ્રદેશોને સો છવો જયન્યપદે
 રહેલ હોવાથી સોએ ગુણવાથી એક કેડી પ્રદેશો જયન્યપદે રહેલા
 છે, આ મુજબ જયન્યપદે છવપ્રદેશો માઠા જાણવા હવે ઉદ્દેશપદ
 ઉપર રહેલ છવ પ્રદેશોનું પ્રમાણ મનાવે છે જયન્યપદની અપેક્ષાએ
 ઉદ્દેશપદમાં પૂર્ણ ગોળાને ઉપર કટપના નિગોદની સ્પર્શના અન-
 ખ્યાતગણી છે. આ કારણથી ઉદ્દેશપદને વિષે છવ ને એક અસંખ્યાત
 ગુણ જયન્યપદની અપેક્ષાએ થાય ઉદ્દેશપદને માં સ રજી નો
 ગાની નિગોદો એક અવગાહનાવાળી બીજી અસંખ્યાતી નિગોદો

તેમજ ઉત્કૃષ્ટપદને ઓળા નિત્ય પ્રથમ નિગોદાની અવગાહના એક પ્રદેશપેલીની ઓળાશથી વીજી અસંખ્યાની ની સ્પર્શના છે. કટપનાથી એક દબાર કોટી અંશ પ્રદેશ એક આકાશપ્રદેશઉપર દરેક જાના એક સાથે પ્રવેશ દોનાથી એક દબાર કોટીને એક સાથે ગુણથી ઉત્કૃષ્ટપદ કોટાકોટી જાપ્રદેશ અવગાહિત છે. આ મુજબ ઉત્કૃષ્ટપદ પ્રદેશો જાન્ય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાન ગુણ છે એક વના કરવી. (૫)

અથ ગોત્વરૂપરૂપગાય ગ્રાહ—

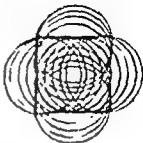
ઉક્ષોસપયમમુત્તું, નિગોયઓગાહનાઇસન્વત્તો ।
નિપ્પકાઇજ્જહ ગોલો, પપ્પસપરિવુટ્ટિહાર્ણાહિ ॥૬॥

હવે ઓળા સંબંધી પ્રકૃપણા કરે છે.

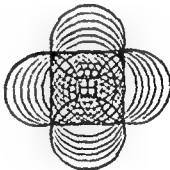
મૂળાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદને ઓળાવિના નિગોદા અવગાહનાવાળા એક પ્રદેશની હાનિ વૃદ્ધિ થાને છે. (૬)

ઉત્કૃષ્ટપદં લોકમધ્યવર્તિગોત્વરૂપસ્થિતવહુર્ગવિપ્રદેશસ્તુત્તમ-
પ્રદેશરૂપં વિવસિતપ્રદેશમમુશ્ચદ્ધિર્નિગોદાવગાહનાયાઃ એકસ્યા નામ
સર્વાંશુ દિશુ નિગોદાન્તરાણિ સ્થાપયદ્ધિર્નિવ્યાયતે ગોલઃ । કર્ણ
પ્રદેશપરિવૃદ્ધિહાનિભ્યાં કાંશિત્પ્રદેશાન્ વિવસિતાવગાહનાયા પ્રક-
મદ્ધિઃ કાંશિદિશુશ્ચદ્ધિરિત્યર્થઃ । અયમભિપ્રાયઃ—યેષુ વિવસિતે
વહુર્ગુણસંખ્યેયમાગવર્તિવસંસ્થાતેવ્રાકાશપ્રદેશેષેકો નિગોદો
અવગાહતે, તેષ્વેવાન્યેઅસંખ્યાતા નિગોદા અવગાહન્તે । તથા વિ-
સિતનિગોદાવગાહનાપેસયૈવાપરે નિગોદાઃ કાંશિત્ પ્રદેશાન્ પ્રતિ-

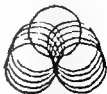
જેવે વાત કોઈને કાલે પડે ત્યાં ત્યાં, પણ
 જે કુર્મ મેકે એ કાલે તો તમે કાલે કાલે
 કે પાંચ કાલે જુલમ કાલે દિની વચ્ચે
 જે મેકાલ કાલે તારાં ને પોદથી તારાં
 મેકાલ તારાં મેકાલ પેડુક પાર પેડુકથી
 કાલે રિમોડ તમારું કુર્મ પેડુકથી
 મેકાલ કોઈને તો તારાં કાલે કુર્મ
 કે કાલે

કેવળ પારે કપડાં કુર્મ તિલાક કુર્મ તારાં
 મેકાલ એ કાલે તમારું એક મેકાલ એ કાલે
 કેવળી વાત તારાં તમારું તમારું મેકાલ
 પારે કોઈ પેડુકથી તારાં તિલાક તમારું.

કોઈના કાલે પારે તારાં તારાં તારાં
 તારાં મેકાલ તારાં તારાં તારાં તારાં
 તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં
 તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં
 તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં
 તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં તારાં

જોશિષ મદેશાનધિવ્યાપ્યપરનમઃમદેશાનપિ ધ્યાનુવન્તી-
 . । एवेरगोलकानिपतिः ॥ ६ ॥

હીમાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદ કે જે લોકના મધ્યમાં સ્થેત ગોળો કે જે
 ત્યાં સ્થેત પણા છવેના પ્રદેશોથી સ્પર્શયિત આકાશ પ્રદેશરૂપ
 તે ઉત્કૃષ્ટપદ ઇચ્છિત પ્રદેશને નહિ ઊડવાવડે એક નિગોડની
 રચના નેટલીજ બીજી નિગોડો છએ દિશીએ સ્થાપવાથી ગોળો
 થત હશે છે. કેવી રીતે ? તેા ઉત્તર આપે છે કે આકાશના એક
 ટેની શુદ્ધ દાનિથી કેટલાક પ્રદેશો ઇચ્છિત અવગાહનાને ઊડ-
 શી તેમજ કેટલાએક પ્રદેશો ઇચ્છિત અવગાહનાને આક્રમણ કર
 શી ગોળો ઉત્પન્ન થાય છે. આનો અભિપ્રાય એવો છે કે જે વિષ
 ૧ અણુકના અસંખ્યાતમા ભાગ નેટલુ હોત કે જે અસંખ્યાતા
 યમા પ્રદેશરૂપ છે; આ હોતને વિષે એક નિગોડ રહી છે. તેમજ
 ૪ હોતમાં બીજી અસંખ્યાતી નિગોડો રહી છે તથા વિવક્ષિત નિ-
 ગોડી અવગાહનાની અપેક્ષાએ બીજી કેટલી નિગોડો આકાશના
 રચક પ્રદેશોને ઊડીને રહી છે, તેમજ કેટલીએક નિગોડો આકા-
 શ કેટલાક પ્રદેશોને વ્યાપીને પણ રહી છે. આ મુજબ એક ગોળો
 ને છે.

स्पर्शना चेयम् । गोलकान्तरफल्गनावापाह—

ચિઅ ગોલાઓ, ઉઘોતપયં મુહત્તુ જો અઘો ।
 હે નિગોઓ તંમિવિ અઘો નિષ્ફજર્હ ગોલો ॥૭॥

સ્થાપના નીચે છે.

હવે બીજો ગોળો ખતાવે છે.

મૂઝાયં—પૂર્વે કહેલા ગોળાના ઉત્કૃષ્ટપદને ઊડી ને

બીજી નિગોદો રહી છે, તેમાંજ બીજી ઉત્કૃષ્ટપદથી ગોળો બને છે. (૭)

તમેવોક્તઃકર્ણં ગોલકમાશ્રિત્યાન્યો નિષ્પન્ને મેઃ ।
 કયમ્ ? સ્તુત્કૃષ્ટપદં માત્તનગોલકમંવન્ધિ વિમુન્ય યોઽન્યો મર્તિ
 નિગોદસ્તાસ્મિન્નુત્કૃષ્ટપદકલ્પનેનેનિ । અવમાનયઃ—માનુસ્કૃત્ય
 શ્રિત્ય વિવક્ષિતનિગોદાવગાહનાયાં યાનિ યાનિ પ્રદેશગર્વિદિષ્ટ
 નિમ્બાં નિગોદાન્તરાણિ સ્થાપિનાનિ તેષ્વેકતરમપિ નિગોદનાશ્ચિ
 નિગોદાન્તરસ્થાપનેન ગોલકાન્તરં નિષ્પન્ન इति ॥ ૭ ॥

ટીકાર્થ—તે પૂર્વે કહેલા ગોળાને આશ્રિને જ બીજો ગોળો
 બને છે. કેવી રીતે? તો ઉત્તર આપે છે કે પ્રથમના ગોળા અંતરે
 ઉત્કૃષ્ટપદને ઓડીને જે બીજી નિગોદો રહી છે તેમાં ઉત્કૃષ્ટપદની ક
 દપનાથી બીજો ગોળો બને છે. આનું રહસ્ય આ છે કે પ્રથમના ક
 ત્કૃષ્ટપદને આશ્રિ વિવક્ષિત નિગોદની અવગાહનામાં એક એક જા
 કાશપ્રદેશની વૃદ્ધિ-હાનિવડે જે જે નિગોદો સ્થાપી છે, તેમાં કેક
 એક પણ નિગોદને આશ્રિ બીજી નિગોદો સ્થાપવા વડે બીજો ગોળો
 બને છે. અર્થાત્ એક એક આકાશપ્રદેશની વૃદ્ધિ-હાનિવડે જે નિ
 ગોદો રહી છે તેમાં પ્રથમના ઉત્કૃષ્ટપદને સ્પર્શ્યા વિના નવીન ઉત્કૃષ્ટ
 પદ સ્થાપવું આને બીજો ગોળો શાસ્ત્રકાર કહે છે, આજ મુજબ
 બીજા અસંખ્યાતા ગોળાઓ થાય છે. (૭)

તમા ॥ સતિ યત્સ્યાવદાહ—

एवं निगोयमित्ते, खित्ते गोलस्त होइ निष्कर्त्ती ।
 एवं निष्कर्जंते, लोगे गोला असंखिज्जा ॥ ८ ॥

હવે ગોળાઓની જે સંખ્યા થાય છે તેજ બતાવે છે.

મૂઝાય—આ પ્રમાણે નિગોદ માત્ર ક્ષેત્રમાં ગોળાની

ત્વતિ યાય છે અને આજ રીત પ્રમાણે અસંખ્યાતા
જા બને છે. (૮)

एवमुक्तक्रमेण प्रतिनिगोदं निगोदान्तरस्थापनारूपेण निगो-
तोत्रे विवक्षितविविक्तैकैकनिगोदावगाहनास्वरूप आकाश-
गोलकस्य भवति निष्पाचिः, विवक्षितनिगोदावगाहनाविरिक्त-
गोलकान्तरानुमवेत्तात् । एवं च निष्पद्यन्ते लोक-
भसंख्येयाः, सकलस्यापि लोकाकाशस्य निगोदकदम्बका-
त्तात् । निगोदावगाहनापाश्चात्त्युन्नासंख्येष्वभागरूपत्वात्, य-
गोलकानिष्पद्येति ॥ ८ ॥

ટીકાથી—આ મુજબ પ્રથમ કહેલ ક્રમ પ્રમાણે દરેક નિગોદે
જો ભુદી નિગોદો સ્થાપવાવડે નિગોદ માત્ર એકમાં ઇચ્છિત ભુદી
જો એક એક નિગોદની અવમાહનાવાગા આકાશપ્રદેશમાં ગોળાની
ત્વતિ બને છે. ઇચ્છિત નિગોદની અવમાહનાથી બિન નિગોદના
એની અવમાહના ભુદા ગોળામાં પ્રવેશ યાય છે, અગર સ્પર્શના
વ્યવસ્થા છે. આ મુજબ લોકમાં અસંખ્યાતા ગોળાઓ બને છે. કારણ-
કે સંપૂર્ણ લોકાકાશના પ્રદેશો તે નિગોદના સમૂહો અવમાદો છે,
અગર આપાદિત કર્યો છે. નિગોદની અવમાહના અચુતતા અસ-
ખ્યાતામાં જામ બેઠલી છે અને દરેક નિગોદે ગોળાની ઉત્પત્તિ
થાય છે. (૮)

अथ विविदमेव प्रतिगोनकं यदुत्कृष्टपदं तदेव प्रादम् ?
ज्ञानम् ? इति अस्यापात्रश्रयापाद—

वरदारणएण इमं, उक्कोसपयावि इतिवा चेव ।

अं पुण उक्कोसपयं, निच्छइयं होइ तं चुच्छं ॥ ९ ॥

દરેક ગોળાએ કહેલ ઉત્કૃષ્ટપદ તે કે કૃષ્ટપદ અગર કે પદોના
અને ઉત્કૃષ્ટ આપે છે

મૂળર્થ—અવદાર નયથી આજ ઉત્કૃષ્ટપદ જણ
હું? જ્યારે આજ ઉત્કૃષ્ટપદ લક્ષ્યે ત્યારે ઉત્કૃષ્ટપદ અમ-
ખ્યાતા થાય માટે આ ઉત્કૃષ્ટપદ ન ગણ્યું, નિશ્ચયથી ઉ-
ત્કૃષ્ટપદ જેને કહે છે, ને ખતાવે છે. (૯)

વ્યવહારનયેન મામાન્યેનેદમ્નરવ્યાર્થિતસ્ત્રાગ્ન્યુત્કૃષ્ટપદ-
ર્થ કાકા ચેદમખ્યેયમ્ । અનુક્તસ્યારિ કિંચન્દસ્ય ગમ્યમાનના-
ત્ । તત્તથ કિમિદમુત્કૃષ્ટપદં પ્રાપ્તમ્ ? અપિ તુ ન પ્રાપ્તમેતેને તત્ત-
યમ્ । કુતઃ ? ‘અપોસપથાવિ ઇતિયા એવ’ ઇતિ ન કેવલં ગોઝ-
કા અસંલ્લેયાઃ, ઉત્કૃષ્ટપદાન્યપિ મનિપરિપૂર્ણગોઝકસ્પર્શનાદક-
પિતાનિ ઇતાવન્ત્યેવ અમેલ્લેયાન્યેવ મવન્તિ । યસ્માત્તતો ન નિ-
યતમુત્કૃષ્ટપદમ્, કિં ચ ન સ્યાન્નિષ્કૃટાસન્નરિદિક્સ્પર્શિસ્રગ્ગો-
લકાન્ વિદાય શેષગોલકાનાં પદ્મિક્સ્પર્શિનાં સર્વેષામપિ સમાન-
ગોલકાન્તરૈઃ સમાનસ્પર્શનપ્રુક્તત્વાદિતિ માવઃ । યત્પુનરુત્કૃષ્ટપદં
નૈશ્વર્યિકં નિશ્ચયનયસંમતં મવતિ સર્વોત્કર્ષયોગાન્ યદિહ પ્રાપ્તં ત-
દ્દૃષ્ટ્યેડનન્તરગાયયા ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ—સામાન્યથી હમણાજ જેવું સ્વરૂપ ખતાવ્યું છે તે
ઉત્કૃષ્ટપદ જેવું? અર્થાત્ તે ન જેવું, કેમ ન જેવું? ઉત્તર જેમ ગોળા
અસખ્યાતા છે તેમ ઉત્કૃષ્ટપદો પણ પૂર્ણ ગોળાને આધિને કહેવાથી
તે પણ અસખ્યાતા થાય, તે કારણથી તે ઉત્કૃષ્ટપદ ન ગણ્યું.
લોકના છેડે નિષ્કૃટ પાસે ત્રણ દિશિને સ્પર્શી થતા ખંડ ગોળાને
છોડી બાકીના ગોળાઓ ■ દિશિમાં જમે રહેવાથી સમાન બીજા ગો-
લાઓની સરખીજ સ્પર્શના હોવાથી તે ઉત્કૃષ્ટ પદ ન થાય ત્યારે
હવે જે નિશ્ચયથી ઉત્કૃષ્ટપદ માન્યું છે, સર્વથી મોટું તેજ અર્થે
જેવું, (૯)

તદેવાદ—

મજ સૂક્ષ્મ નિગોદો અંબધી વિગ્રહ ગતિવાલા હવે આદિ દમથી વિગ્રહગતિ વગરના હવે, જ્યાં વધારે મજે તેને નિશ્ચયથી ઉત્કૃષ્ટપદ કહેવામાં આવે છે. આનો આ અભિપ્રાય છે કે જે કોઈ કોઈ સૂક્ષ્મ નિગોદના સમુદાયથી બનેલ પૂર્ણ ગોલાઓ તેમાં જે બાદર નિગોદો અવગાહે તેમજ સૂક્ષ્મ નિગોદના હવે તથા બાદર નિગોદના હવે પોતાનીજ જાતિમાં અગર બીજી જાતિમાં એટલે સૂક્ષ્મ નિગોદ મરી સૂક્ષ્મ નિગોદમાં જતાં બાદર નિગોદ મરી બાદર નિગોદમાં જતાં તેમજ બીજા પૃથ્વી આદિના હવે ભવાન્તરમાં જ્યાં વિગ્રહ ગતિથી અગર જમું ગતિથી તેમજ ત્યાંજ રહેલા સૂક્ષ્મ પૃથ્વી કાયાદિ હવે તે સ્થાને અવગાહે તે તે નિશ્ચયથી ઉત્કૃષ્ટપદ બધું. બાદર નિગોદો નિરાધાર રહે નહિ, પૃથ્વી આદિને વિષેજ રહે છે. સૂક્ષ્મ નિગોદની માફક સર્વજન નથી. માટે જ્યાં તે બાદર નિગોદો હોય ત્યાંજ તાત્વિક ઉત્કૃષ્ટપદ બધું. (૧૦)

एतदेव दर्शयन्नाह—

इहरा पडुच्च सुहुमे, बहुतुच्छा पायसो सगलगोला
तो वायराइगहणं, कीरइ उकोसयपयंमि ॥११॥

આજ માન કેર બતાવે છે.

એ ? इत्याह—सकलगोला लोकरूपवर्तिनः संपूर्णगोला ननु
 लोकान्तवर्तिनः खण्डगोलाः, अतो न निषत्तं किञ्चिदुत्कृष्टपदं
 लभ्येत यत् एवं ततो बादरनिगोदादिग्रहणं क्रियते । अयमा-
 शयः—अद्गुलासंख्येयभागमात्रसंख्याताकाशपदेशपरिमाणं से-
 शमवगादैकः सूक्ष्मनिगोदोऽवतिष्ठते, अन्येऽप्यसंख्याताः सूक्ष्मनि-
 गोदास्तस्मिंस्तावति क्षेत्रे व्यवतिष्ठन्ते । तत्र सूक्ष्मनिगोदावगाहा-
 पेक्षया पदस्यपि दिक्षु क्षेत्रपदेशपरिवृत्तिदिशानिभ्यां येऽपरेऽसंख्यात-
 निगोदात्मका असंख्येयगोलका यावत्ती विवक्षितसूक्ष्मनिगोदमु-
 च्यवगाहन्ते, तत्रैव च यदि बादरनिगोदेभ्यः सूक्ष्मेषु बादरेषु वा
 निगोदेषु तिष्ठत्सवः, सूक्ष्मनिगोदेभ्यो बादरेषु सूक्ष्मेषु वा निगोदे-
 श्च तिष्ठत्सवो विग्रहगत्या ऋजुगत्या वा संचरमाणाः सूक्ष्मपृथिवीका-
 रादयश्च तत्रस्था वा भवान्तरे विग्रहगत्या ऋजुगत्या वा संचर-
 णा विवक्षितनिगोदावगाहक्षेत्रमवगाहन्ते, तदुत्कृष्टपदं तात्त्विक-
 मेति भावः ११ ॥

ટીકાથ—આદર નિગોદનો આશય કર્યા વિના સૂક્ષ્મ નિગો-
 દને આશ્રિ નિગોદની સંખ્યાની સમાન, યજ્ઞે બાજે બોલાઓ થાય
 છે. પ્રાયઃ શબ્દનું શ્રદ્ધલુ કરવાથી ડોર્ણ નિગોદમાં કદાચ બે આદર
 ઇવે વધારે બોલા હોય તો પણ અકચલુ નથી. આ કથન હોકમધ્ય-
 ચર્તિ ગોળાને આશ્રિ બાલુવું. ખડ ગોળાને આશ્રિ ન બાલુવું. આ
 શત્રુથી નિયમિત ઉત્કૃષ્ટપદ મળી શકશે નહિં માટે આદર નિગોદા-
 દિનું શ્રદ્ધલુ કરવું આનો આશય આ છે. અતઃ ખ્યાતા આકાશના પ્રદેશ
 પરિમાણ રૂપ અંશુલના અસખ્યાતમા બાજ જેટલા ક્ષેત્રને અવ
 ગાહિને એક સૂક્ષ્મ નિગોદ રહી છે અને નેટલાજ ક્ષેત્રમાં
 બીજી અસખ્યાતિ નિગોદો પણ રહી છે તેજ ક્ષેત્રમા મૂલમ એક

નિગોદની અવગાહનાની અપેક્ષાએ છ દિશિમાં એક પ્રદેશની વૃ-
હાનિ વડે જે બીજી અસંખ્યાતિ નિગોદરૂપ અસંખ્યાત ગોત્રને
નેટકી ઇચ્છિત સૂક્ષ્મ નિગોદની પૃથ્વીને અવગાહે છે તેમ ક્ષેત્રમાં
જે બાદર નિગોદ યદ્રી નીકળી સૂક્ષ્મ નિગોદ અગર બાદર નિગોદમાં
ઉત્પન્ન થનાર જીવો તેમજ સૂક્ષ્મ નિગોદ યદ્રી નીકળી બાદર નિગોદમાં
અગર સૂક્ષ્મ નિગોદમાં ઉત્પન્ન થનાર જીવો તેમજ વિગ્રહગતિવાળા
અગર ઋગ્ગુગતિવાળા આલતાં તેમજ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિ તંત્રમાં
રહેલા અગર બવાન્તરને વિષે વિગ્રહગતિથી અગર ઋગ્ગુગતિથી
જતાં ઇચ્છિત નિગોદની અવગાહના ક્ષેત્રને જે અવગાહે તે તે
તાત્ત્વિક ઉત્કૃષ્ટપદ કહેવાય આ રહસ્ય બહુતું. (૧૧)

અથ ગોલકાદીનાં પ્રમાણમાદ—

ગોલા ય અસંખિજ્ઞા, હુંતિ નિગોયા અસંસ્રયા ગોલે ।
ફિક્કો ય નિગોઓ, અણંતજીવો મુણેયઢકો ॥ ૧૨ ॥

હવે ગોલાનું પ્રમાણ બતાવે છે.

મૂળાર્થ—ગોલાએ અસંખ્યાતા છે. નિગોદો પણ
અસંખ્યાતિ છે. એક એક ગોલામાં તેમજ એક એક
નિગોદમાં અનંતા જીવો છે. (૧૨)

ગોલા અસંખ્યાતા મવન્તિ । સકલેઽપિ લોકાકાષે તેષા-
મવસ્થાનાદેકૈકસ્મિન્ ગોલે નિગોદાઃ સાધારણશરીરિણોઽસંખ્યા-
તા મવન્તિ । એકાવગાહનાનામસંખ્યાતાનાં નિગોદાનામેવ ગોલક-
ઈતિ વ્યપદેશાત્ । એકૈકસ્મિન્ નિગોદેઽનંતા જીવા જ્ઞાતવ્યાઃ ।
એતદ્વાનન્તત્વં સિદ્ધાન્તકાદનન્તગુણિતં જ્ઞાતવ્યમ્ । શાસ્ત્રાન્તોષ-
' એગસ્ટ નિગોયસ્મ ડ અણંતમાગો ડ સિદ્ધિગમો ' ઇતિ પ્ર-
નાત્ ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ—લોક તથા હવ આ બન્નેના અમંજ્યાના પ્રદેશ છે, તેમજ તેઓ તુલ્યપણ છે. ચતુર્દશ રજતુ પ્રમાણ સંપૂર્ણ આ લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે, તેટલાજ એક હવના પ્રદેશો છે. એમના અગર વધુ નથી. કારણકે દેવલી અમુદ્ધાત અવસ્થામાં કેવલી માનના પ્રદેશોથી સંપૂર્ણ લોકાકાશને પૂર્ણ કરે છે, માટે તુલ્ય છે. તેમજ હવના પ્રદેશોનો સ્વભાવ સુકોચવાલો હોવાથી અમુદ્ધાતમા આમ જેટલી સૂક્ષ્મ નિગોદની અવગાદના તેમજ આમાં રહેલ હવની, તેમજ ગોલાની અવગાદના ભાગ્યથી. (૧૩)

નિગોદાદિમવગાદનામેવ મર્મર્યપન્નાદ—

મિ જિઓ તં મેવ નિગોડ તો તમ્મિ ચેવ ગોલોઽગિ
પ્પજ્ઞદ જં મિત્તે, તો તે તુલ્યાવગાદળયા ॥૧૪॥

દ્વે નિગોદાદિની મરખી અવગાદના છે તેનુજ સમર્થન થતા કહે છે.

મૂળાર્થ—જે ક્ષેત્રને વિશે હવ છે ત્યાંજ નિગોદ છે, ત્યાંજ ગોલો બને છે. આ કારણથી આ ત્રણે મરખી અવગાદનાવાલા છે. (૧૪)

અર્થમિત્ર સંસ્કૃતકામોદયેષમાત્રકેન્દ્રગોલકાવતમયઃપરેશાપદે
સોત્રગાદને, અર્થમિત્રે નિગોદે નિગોદમવિચ્યાવર્તી રજાવધ્યા-
વત્તે 'તો' ર્થિ નદનત્તર અર્થમિત્રે મોયોઽગિ વિગરવે પ્રાપ્તે; વિ-
ગરનિગોદાદિગાદનાનાર્થિનિગરેનિગોદાદિગાદના મોજ દાન્યરવે-
ન નિગોદમાયા તા રજાવગાદનાનં. અર્થમિત્રમ્ —તુ તાર તુ મય-
દેવત્તર નિગોદાદિગોદવત્તુ તા રજાવગાદના અર્થમિત્રવા નિગોદાદિ-
રજાવત્તર ગોદવત્તુ તં રજાવગાદના અર્થમિત્રવા રજાવ-
વેદવત્તર ગોલા રજાવગાદના અર્થમિત્રવા રજાવગાદના રજાવ-
વેદવત્તર ગોલા રજાવગાદના અર્થમિત્રવા રજાવગાદના રજાવ-

उक्तोसपयपएसे किमेगजीवप्पएसरासिस्स ।
हुज्जेगनिगोयस्स व, गोलस्स व किं समोगाढं । १

હવે જીવાદિની સરખી અવગાહનાના સામર્થ્યથી એક
શપ્રદેશે જેટલા જીવના પ્રદેશોનું પરિમાણ થાય છે, તે કહેવાની
અજ્ઞાવાણા શાસ્ત્રકાર પ્રસ્તાવનાને માટે પ્રશ્ન કસવતા કહે છે.

મૂલાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના પ્રદેશ રાશી
તેમજ એક નિગોદ તથા એક ગોલાનું 'શુ' શુ' અવગાહ
થું છે? (૧૫)

उत्कर्षत एकस्मिन्नमःप्रदेश एकजीवमदेशराशेर्निगोदस्य गोलस्य च किं किं समवगाढं भवेत् ? अयं प्रश्नार्थः । लोकाशम
गराशितुल्यनिमप्रदेश आत्मा यदा संकोच्य निमप्रदेशानिगोदम
क्षेत्रेऽवगाहते, तदैकैकस्मिन्नमःप्रदेशे कति जीवमदेशाः स्युरिति
एवं निगोदगोलकयोरपि प्रश्नार्थो ज्ञेयः ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ—ઉત્કૃષ્ટપદે એક આકાશપ્રદેશને વિષે એક જીવ
દેશ રાશી, નિગોદ, તેમજ ગોલાનું 'શુ' શુ' અવગાહ થું? આ પ્રશ્ન
ર્થે છે. લોકાકાશ પ્રદેશરાશી તુલ્ય પ્રદેશવાણે આત્મા ન્યારે સં
ચાઈને પાતાના પ્રદેશોને નિગોદમાત્ર ક્ષેત્રમાં અવગાહે ત્યારે
આકાશપ્રદેશને વિષે કેટલા જીવ પ્રદેશો હોય, એમ નિગોદ તથા
લાને આશ્રિ પ્રશ્નો અણવા. (૧૫)

तत्र जीवमानिन्योत्तमम्—

जीवम्य लोगमित्तमस सुदृमओगाहणावगाढस्स
इकिंकिंमि पण्णे, हुंति पणसा, असंखिजा ॥१॥

અયનિગોદમાથિત્યાહ—

લોગસ્તહિમ્ ભાગે, નિગોયઓગાહનાઈ જં લઢ્ઢ
ઉઠોસપણ્ડતિગયં, ઇત્તિયમિક્કિજીવાઓ ॥૧૫॥

હવે નિગોદને આશિ ઉત્તર આપે છે.

મૂળાથ—નિગોદની અવગાદનાવડે લોકાકાશના
દેશોને ભાગ આપવાથી જે પ્રદેશો મળે તે પ્રદેશો એ
એક જ સંબધી ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે બાણવા. (૧૭)

નિગોદાવગાદનવા લોકમ્ય માગે હતે વડગ્યમેનાવડહ
દેડનિગતમયગાઈ નિગોદમંચદ્વાદેકૈઠ.તીવાન્ અયમર્થ:-અર્થજવાન
દેગોડરિ શોકઃ કિમ્ પ્રદેશકોટીનનમાનઃ કલ્પ્યને, પરનિગોદા
ગાદના ન પ્રદેશદગમદર્શમાના નવથ કલ્પિતલોકપ્રદેશાગેઃકાનિ
નનિગોદાવગાદનવા માગે હતે યેસા કલ્પ્યને, માં જાનન્તીવામ્યક
નિગોદમ્ય મંચન્થિન વર્કકર્તીનમ્ય મંચા ઉન્નર્પનઃ પરમિદમ્પઃ
નેઃવગાંદેનિ ક્ષાતંયમ્ । અનેન નિગોદમચ્ચમુદ્દપદે વડગાઈ ત
ગિંતમ્ ॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ—જેમ નિગોદમાં રહેલ જીવો કરતાં તેના પ્રદેસે અમંજ્યાતગુણ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે રહ્યા છે, તેમ પર્યાય અપેક્ષાને નહિ પણ દ્વય અપેક્ષાએ એક ગોત્રમાં રહેલ સમગ્ર જીવોને અહિં ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે અમંજ્યાના પ્રદેસો રહ્યા છે. અહિં અનંત અમંજ્યા નિગોદ છતાં, કષ્ટપનાથી એક લાખ જીવ ગણવા. એક ગોત્રો અમંજ્યાના નિગોદવાળો છતાં, કષ્ટપનાથી એક લાખ નિગોદવાળો ગણવે ત્યારપછી લાખને લાખે ગુણવાથી એક દહસર કોટી કષ્ટપનાવડે જીવો એક ગોત્રમાં થાય છે, તેમજ જીવના એક એક લાખ પ્રદેસો ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે રહેલ છે, આ વાન પહેલાં કહી આશ્વા.છીએ. દ્વયે પ્રમંજ્યે મન્જેસ એ દહસર કોટી જીવો સાથે એક લાખ જીવના પ્રદેસોને ગુણવાથી દશ કોટીકોટી, જીવપ્રદેસો એક આકાશપ્રદેસને વિષે કષ્ટપનાવડે રહે છે.

એક આકાશપ્રદેસને વિષે તાત્ત્વિક રીતે અમંજ્યાના અનંત અમંજ્યાના પ્રદેસો એક આકાશપ્રદેસ ઉપર રહે છે. ત્યારે એ જીવના અમંજ્યાના પ્રદેસો રહે છે. તેના જીવો એક નિગોદમાં અનંત ગોત્રોમાં અમંજ્યાના અનંતતા આવે છે, તેમજ એક ગોત્રમાં નિગોદ અમંજ્યાને રોવાથી અમંજ્યાના અનંતતા અમંજ્યાના જીવો પ્રદેસો એક આકાશપ્રદેસને વિષે તાત્ત્વિક રીતે આવે છે. (૧૮)

મોહર્ત્તરિભ્યઃ સકાન્તોદકય ષંદેનેશ્ચાન્યેવગુણા ત્રીતવદેવ
મરત્તીન્મુક્તમ્ પ્રય નત્ર ગુણદાગમેઃ વર્તમાનાર્નવર્તમાનમુચ્યંતે-
તં ગુણ કેદદદ્ગમં, ગુણિયમમંચિજ્ઞયં મચિજ્ઞા દિ ।
મગ્ગટ દદ્વદ્ગમ, જાવદ્વયા મદ્વગોત્તરિ ॥ ૧૯ ॥

મૂલાર્થ—ગોલાઓ તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશો આ બન્ને તુલ્ય શા કારણથી છે ? જીવ, નિગોદ, અને ગોલા આ ત્રણેની અવગાહના તુલ્ય હોવાથી. (૨૦)

‘ કિં કારણ ’ इति कस्मात्कारणाद्यावन्तः सर्वगोलास्तावन्त एवोत्कृष्टपदगतैकजीवमदेशाः ? इति प्रश्नः । अत्रोत्तरम्—अवगाहनातुल्यत्वात् । केषाम् ? इत्याह—जीवनिगोदगोलानामवगाहनातुल्यत्वं केषामङ्गुलासंख्येयभागमात्रावगाहित्वादिति । यस्मादेवं ‘ तो ’ इति तस्माद्गोलाः सकललोकसंबन्धिन उत्कृष्टपदैकस्य जीवस्य प्रदेशास्ते तथा तैरुत्કृष्टपदैकजीवमदेशैस्तुल्य भवन्ति ॥ २० ॥

ટીકાર્થ—આ કારણથી કહે છે કે જેટલા ગોલા છે તેટલા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર એક જીવના પ્રદેશો છે ? પ્રશ્ન. અહીં ઉત્તર કહે છે કે અવગાહના તુલ્ય હોવાથી કોની ? કહે છે. જીવ, નિગોદ અને ગોલાની, આ તુલ્યપણું અગુણના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું અવગાહના હોવાથી બાણુવું, જે કારણથી આમ છે તો સમગ્ર ગોલાઓ તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એક જીવના પ્રદેશો આ બન્ને સરખા થાય છે. (૨૦)

एतस्यैव भावनार्यमुच्यते—

गोलेहिँ हिण लोगे, आगच्छइ जं तमेगजीवस्स ।
उक्कोसपयगयपणस, रासितुछं हवइ जम्हा ॥ २१ ॥

આજ વાત સ્પષ્ટતાથી બતાવે છે.

મૂલાર્થ—સમગ્ર ગોલાથી લોકાકાશના પ્રદેશોને બાગ

વલી આજ વાત બીજી રીતે બતાવે છે.

મુદ્દા—અથવા લોકના એક એક પ્રદેશ ઉપર એક એક ગોલાને સ્થાપન કરે, આ પ્રમાણે ગોલાને સ્થાપન કરવાથી ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના જેટલા પ્રદેશો રહે છે તેટલા જ પ્રમાણવાલા આકાશ પ્રદેશને વિષે ગોલાઓ થાય છે. (૨૨)

અથવા લોકસ્થેવ પ્રદેને ઈકકસ્મિન્ સ્થાપય નિષેદિ । વિવ-
ક્ષિતસમત્વપુસુત્તો ગોલમેકૈકમ્ । તત્રધૈવમુક્તક્રમસ્થાપને ઉત્કૃષ્ટપદે
યે ઈકત્રીયપ્રદેશાસ્તે તથા તેષુ તત્પરિમાણેષ્વાકાશપ્રદેશેષ્વિત્પર્યઃ,
માન્તિ ગોલા ઈતિ ગમ્યમ્ । યાવન્ત ઉત્કૃષ્ટપદે ઈકત્રીયપ્રદેશાસ્તા-
વન્તો ગોલકા અપિ ભવન્તીત્પર્યઃ । તે ચ કલ્પવયા કિલ લક્ષમ-
માણા હમયેજીતિ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ—અથવા લોકના એક એક પ્રદેશને વિષે એક એક ગોલાને સ્થાપન કર. હે ઇચ્છિત સરખાપણાને જાણવાને ઇચ્છનાર શિષ્ય ! આ મુજબ ક્રમથી સ્થાપન કરે છતે ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એક જીવના જેટલા પ્રદેશો રહે છે તેટલા જ પરિમાણવાલા આકાશ પ્રદેશોને ગોલા થાય છે, અર્થાત્ એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર એક જીવના જેટલા પ્રદેશો છે તેટલાજ પરિમાણવાલા ગોલાઓ પણ છે. કલ્પનાથી બાન્ને એક એક લાખ છે. (૨૨)

અથ સર્વજિવિભ્ય ઉત્કૃષ્ટપદજીવપ્રદેશા વિશેષાધિકા ઈતિ
વિમણિપુસ્તેષાં સર્વજીવાનાં ચ તાવત્તમતામાહ—

ગોલો જીવો ય સમા, પણસઓ જં ચ સઘ્વજીવાવિ
હુંતિ સમોગાહણયા, મજ્જિમઓગાહણં પપ્પ ॥ ૨૩ ॥

કોટીમાયમંડલસ્ય મદ્યાદુર્નર્વનોઝમંડલેવાગમ્ય કન્ન
 ગતમંડલસ્ય વિવક્ષિતમુક્ષમગોચરકાવગાદનાયામવગાદનન્, પ
 સ્મિંશ પ્રદેશે મત્યેકં નીવમદેનચ્ચસ્યાવગાદત્વાન્, ચત્ત
 ગતગુણત્વેન કોટીમમાણન્વાન્, નમ્યાથોન્નૃષ્ટપદં પમેગાન્,
 ક્તમુત્ષૃષ્ટપદનીવમદેનમાનં કોટ્યાધિકં મવતિ ॥ ૨૫ ॥

ટીકાર્થ—લોકની અંદર કેટલાક ખંડ ગોલાઓ છે, ગોલાઓ પૂર્ણ ગોલાથી ભુદા છે. અવરાશિ પૂર્વે કંપનાથી કોટાકોટી ગણી છે તે ખંડ ગોલાને અગિ એટી થાય છે.

પૂર્ણ ગોળામાંજ પૂર્વોક્ત સંખ્યા મળે છે. આ કારણથી દક્ષી સંખ્યા નાખવા વડે ખંડ ગોળાઓ પૂર્ણ થાય તેટલી અવ મૂલ્ય અવ સંખ્યામાની એટી કરવી, કારણ કે તે અવરાશિ ગોલામાં નથી, આ અવરાશિ કંપનાવડે એક કોટીની છે, આ રાશિ દર કોટા કોટી અવરાશિમાંથી બાદ કરવાથી અવરાશિ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદ તો છે તેટલુંજ હોવાથી વિશેષાધિક છે.

ઉત્કૃષ્ટપદે અવપ્રદેશે તથા અવરાશિ આ જન્મેને સરખા પ્રથમ બતાવ્યું, તે તો ખંડગોલાને પૂર્ણગોલા માનીને બહુતું, બાદર નિગોદો તથા વિગ્રહ ગતિવાળા અવેના પ્રદેશે ઉત્કૃષ્ટપદ વિશે રહેવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ સર્વ અવરાશિથી વિશેષાધિક થાય છે. તપર્થ આ છે કે બાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ ગતિવાળા અવે અ છે, તો પણ તે અવે સૂક્ષ્મનિગોદ અવેના અસંખ્યાતમા ભાગ દલા છે, કંપનાવડે એક કોટી પ્રમાણ ગણી પ્રથમની અવરાશિ કોટી એટી કરી છે, તે પ્રમાણે ગણી મૂળ અવરાશિમાં નાંખવા ઉત્કૃષ્ટપદ તથા અવરાશિ આ જન્મે સરખા થાય છે, તોપણ તે હર અવરાશિ એક કોટી પ્રમાણવાળી છે, ઉત્કૃષ્ટથી તો સૂક્ષ્મ અવે અસંખ્યાતમે ભાગે છે, તેમાંથી કંપનાવડે એ અવે સ્મિંશ સુ નિગોદના ગોળા ઉપર અવગાહેલ છે, તે અવે આકાશના એક

મદ્ય ઉપર પેતાના એક લાખ પ્રદેશોથી વ્યાપેલા છે. આવા સો
 હપેા સૂક્ષ્મ નિગોદના ગોળા ઉપર અવમાહેલ હોવાથી લાખને સોએ
 શુદ્ધવાથી એક કોટી પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે નાંખવાથી પ્રથમ ગણા-
 વેલ ઉત્કૃષ્ટપદ એક કોટી અવપ્રદેશોથી અધિક થાય છે. અવરાશિ
 કરતાં. (૨૫)

યસ્માદેવમ્—

તદ્મા સઘ્વેહિંતો, જીવેહિંતો ફુડં ગહેયઢ્વં ।
 ઉક્કોસપયપણ્ણા, હુંતિ વિસેસાહિયા નિયમા ॥૨૬॥

મૂલાર્થ—આ કારણથી સર્વ અવરાશિ કરતાં ઉત્કૃ-
 ષ્ટપદને વિષે અવપ્રદેશો વિશેષાધિક થાય છે. આ વાત
 મગટ જાણવી. (૨૬)

‘ તદ્મા ’ इति ॥ २६ ॥

इदमेव मकारान्तरेण भाष्यते—

ઉત્કૃષ્ટપદે અવપ્રદેશો તથા સમગ્ર અવો આ બન્ને સરખા છે,
 આજ વાત બીજી રીતે બતાવે છે.

अहवा जेण घहुसमा, सुहुमा लोण्डवगाहणाए य ।
 तेणिक्किं जीवं, बुद्धीए विरहण लोण ॥ २७ ॥

મૂલાર્થ—અથવા જે કારણથી લોકને વિષે સૂક્ષ્મ
 નિગોદના ગોળાઓ ધણે ભાગે સરખા છે, અવમાદનાને
 આશ્રિને, તે કારણથી ગોળા સંખ્યાથી એક એક અવને
 બુદ્ધિથી મહણ કરી કેવલિસમુદ્ધાનની માફક અવના

એક એક પ્રદેશને લોકાકાશના એક એક પ્રદેશ ઉપર ર
પત કરવા, કે જેથી ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો તથા સમગ્ર જ
ખન્નેની તુલ્યતા માત્રુમ પડશે. (૨૭)

યતો बहुसमाः प्रायेण जीवसंख्यया । कल्पनयैकैकाव
हनाया जीवकोटीसहस्रम्यावस्थानात्स्वण्डगोलकैर्व्यभिचारपरि
रार्थं चेह बहुग्रहणम् । सूक्ष्माः सूक्ष्मनिगोदगोलकाः कल्पन
लक्षकल्पाः, लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मके । तथावगाहनया च सम
कल्पनया दशसु दशसु प्रदेशसहस्रज्ज्वात्स्वात्तस्मादेकप्रदेशावगा
जीवप्रदेशानां सर्वजीवानां, च समतापरिग्रानार्थमेकैकं जीवं बुद्ध
'विरह्य' इति केवलिसमुद्वातगत्या विस्तारयेत् लोके । अयम
भावार्थः—यावन्तो गोलकस्यैकत्र प्रदेशे जीवप्रदेशा भवन्ति कल्प
नया कोटीकोटीदशकप्रमाणास्तावन्त एव विस्तारितेषु जीवेषु लो
स्यैकत्र प्रदेशे ते भवन्ति सर्वजीवा अप्येतत्समाना एवेति ॥२७॥

ટીકાર્થ—સૂક્ષ્મ નિગોદના ગોલાઓ જીવની સંખ્યાપ
ધણે ભાગે સરખા છે, કલ્પનાવડે એક એક ગોલા સંખ્યા
અવગાહનાને વિષે એક હજાર કોટી જીવો રહ્યા છે, ખંડ
ગોળાની સાથે વ્યભિચાર દોષ દૂર કરવાને માટે, બહુ
ચબ્દનું પ્રહણ કર્યું છે. આવા ગોલાઓ કલ્પનાથી ચૌદશ
લોકને વિષે એક લાખ છે. અવગાહનાથી પણ બધા ગોલાઓ
એક સરખા છે, કલ્પનાથી દરેક ગોલાઓ આકાશના હજાર પ્રદે
શને વિષે વ્યાપિને રહ્યા છે. હવે આકાશના એક પ્રદેશને વિષે રહેલા
જીવ પ્રદેશો તથા સમગ્ર જીવો આ ખન્નેનું સરખાપણું જાણવાને
માટે એક એક જીવને બુદ્ધિવડે કેવલી સમુદ્ધાન ગતિથી વિસ્તારવા
લોકને વિષે આનું રહસ્ય આ છે. એક ગોલા સંખ્યાની નેટલા જીવો

પ્રદેશો છે, કલ્પનાપડે હથ કોટાકોટી છે. તેટલા જ પ્રદેશો, લોકાકાશના એક પ્રદેશ ઉપર છે. કેવલિસમુદ્ધાતની માફક એવ પ્રદેશોનો વિસ્તાર કયે છે, એવો પણ આટલા જ છે. આથી કરીને પણ ઉત્કૃષ્ટ પદે એવ પ્રદેશો, તથા સમગ્ર એવો બન્ને સુલ્ય થાય છે (૨૭)

અંત ઇવાદ—

एवंपि समा जीवा, एगपदसगःयजियपएसेहि ।

यापरबाहुच्छा पुण, हुंति पएसा वितेसाहिया ॥ २८ ॥

આજ વાત 'સાઅકાર કહે છે.

મૂળાર્થ—આ પ્રમાણે એવો તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એવ પ્રદેશો આ બન્ને સરખા છે બાકર નિ-ગોદના એવ પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટ પદમાં નાખવાથી ઉત્કૃષ્ટ પદ વિશેષામિક થાય છે. (૨૮)

एवमापि न केवलं 'गोत्रो जीवो य संया' इत्यादिना पूर्वो-
क्तन्यायेन सया बीषा एवमपदेनमतेर्जीवमपदेशोरिति । अथरादस्य
ह्य भावना प्राग्दवसेवेति ॥ २८ ॥

ટીકાર્થ—આ પ્રમાણે અવગાહનાને અર્થિ પ્રથમતા ન્યાય પ્રમાણે તમામ એવો તથા ગોલાઓ માત્ર સરખા છે એમ નહીં પણ એવો તથા એક આકાશ પ્રદેશ ઉપર રહેલ એવ પ્રદેશો આ પણ સરખા છે. ઉત્તરાર્થનો અર્થ પ્રથમતી માફક અણુવો. (૨૮)

अथ पूर्वोक्तरासीनां निर्दशनान्यभिधित्युः वस्त्वावपमाह—

तेनिं पुण रासीणं, निदरिसणामिणं भणामि पशस्सं ।

सुहगहणगाहणस्थं, टवणारामिप्पमाणेहि ॥ २९ ॥

હવે પ્રથમ બતાવેલ જીવરાશિ તથા જીવ પ્રદેશે સંબંધી
દર્શન બતાવવાને અધ્યાવાસા મૂલ્ય સાત્રકાર પ્રસ્તાવના કરે છે.

મૂળાયે—પ્રથમ બતાવેલ જીવરાશિ, તથા ઉત્કૃષ્ટ-
દને વિષે રહેલ જીવ પ્રદેશો, આ બન્નેની ગણતરી બાલુ-
વાને ઇષ્ટાંત દમણાં પ્રત્યક્ષ રીતે કહું છું. સુખેકરી જ્ઞાન
થવાને સાડું, તથા બીજાને જ્ઞાન કરાવવા સાડું કલ્પનાવે
સ્થાપન કરેલ જીવ તથા પ્રદેશોના રાશિપ્રમાણથી. (૨૬)

‘ भेसि ’ ॥ २९ ॥

गोलाण लक्ष्मिकं, गोले गोले निगोयलक्षं तु ।
इक्षिके य निगोण, जीवाणं लक्ष्मिकिं ॥ ३० ॥

મૂઢાપં—ગોસા એકલાખ છે. હરેક ગોસાએ એક એક લાખ નિગોહ છે. હરેક નિગોહે હવે એક એક લાખ છે. (૩૦)

‘मौज्यम’ ॥ ३७ ॥

कोटिसयमेगर्जावप्यणममाणं समेय लोगम्भ ।
गोत्रनिगोयजियार्णं, दसउ सहस्रता समोगाहो॥३१॥

મુગ્ય—દરેક જીવોના પ્રદેશો સો ડોઝી પ્રમાણે છે. અને તેરતાજ પ્રદેશો લોકાકાગના પાત્ર છે, ગોચરો, નિગોચરો, તથા જીવો, આ ત્રણેની અવગતના મરખી રંગ દ્વરે આકાશ પ્રદેશ અપિ છે. (૩૧)

• **चौथी** • ॥ ३० ॥

કોડી ઉક્તોસપયમ્મિ ઘાયરનિયપ્પણ્ણસપક્કલેવો ।

સોહણયમિત્તિયં ચિય, કાયદ્ધવં સ્વંદગોલાણં ॥૩૫॥

મૂઢાર્ય—ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે બાહર જીવોના એક કોડી પ્રદેશો નાંખવા, તેમજ ખંડ ગોલાને આશ્રિ જીવની મૂઢ રાશિમાંથી એક કોડી જીવો ઓછા કરવા. આમ કરવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક થાય છે. (૩૫)

ઉત્કૃષ્ટપદે મૂઢમીવમદેશરાગેભારિ કોડીમમાણો ષ.દરમી-
વમદેશાનાં પ્રસેષઃ કાર્યઃ; ઘતકલ્પત્વાદિવશિતમૂઢમગોલકાસાદ-
વાદરતીયાનાં તેવાં ચ મન્યેકં મદેશજલ્પસ્પોત્કૃષ્ટપદેજાસ્યિતરાન્,
તન્મીલને ચ કોડીમદ્ધાવાદેનિ । તથા સર્વગીરગનેર્મધ્યાન્ ગોપ-
નકમપનયનં ‘ ઇતિયં ચિય ’ ઇતિ પતારનામેવ કોડીમંજ્યાનામેવ
કર્મણ્યઃ; ચણ્ડગોલાનાં ચણ્ડગોલકપૂર્ગતાકરણે નિપુત્તતીયાનાં
તેવામમદ્ધાવિકરણાદિનિ ॥ ૩૫ ॥

ટીકાર્ય—ઉત્કૃષ્ટપદ લોકાકાશના એક પ્રદેશને વિષે સૂક્ષ્મ
નિગોદ જીવોના જે પ્રદેશો પૂર્વ કરેલા હતા કોડીકોડી કરેલા છે તેના
ઉપર બાહર નિગોદ જીવોના એક કોડી પ્રદેશો નાંખવા. કારણ કે જે
ચિદ્ધત સૂક્ષ્મ નિગોદના નેત્રા ઉપર બાહર જીવો આવ્યાને, તેવા
થી તેમજ તે જીવોના એક એક લાખ પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર છે.
આ મદ્ધવાથી એક કોડી જીવપ્રદેશ થાય છે તેમજ મમજ જીવો
શિમાંથી એક કોડીનું ગ્રાપન કરવું એટલે એક કોડી બાદ કરવા
ખડેનારા પૂર્વ કરવાને. કારણકે ખડ નેત્રામાં નેત્રથી જીવશક્તિ
કે હી છે અથવા ખડનેત્રામાં બાહર નિગોદનેમજ વિરુદ્ધનિગોદ
જીવો એક કોડી નાંખવાથી અથવા નેત્રા એક મદ્ધવા થાય છે. તે
જે ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે બાહર જીવોના એક કોડી જીવપ્રદેશ

इति श्री विवाहप्रज्ञासूत्रस्यैकादशशतकस्य दशमोद्देशकात् स्यविरेण समुद्धृता निगोदपदत्रिंशिकाया गुर्जरभाषा श्रीमद् पंन्यासजीश्रीकमलविजयजी गणिद्विष्य श्रीमद् पंन्यासजीश्रीकेशविजयजी गणिः तद्गुप्तावा मुनि देवविमलेन समर्थिता पाटनाख्यनगरे पूर्णगता सं० १९७२ कार्तिकमासे शुक्लपक्षे पंचमी तियौ शुभं भूयात् ।

નિગોદ છત્રિશિનો સારાંશ.

(ભગવતીજ નવ સતક ૧૧ ઉદ્દેશો ૧૦).

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન.

૧ હે ભગવન! એક નિગોદને વિષે અનત જીવો રહે છે, તેમજ તે જીવો પરસ્પર સંકુચિત થઈને રહે છે, તો તે જીવોના પ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે જ્યન્યપદી તથા ઉત્કૃષ્ટી કેટલા રહે છે? તથા સમગ્ર જીવો કેટલા છે?

ઉત્તર.

૨ હે ગૌતમ! જ્યન્યપદે જીવ પ્રદેશો સર્વથી ઘોડા છે. જ્યન્યપદ કરતાં સમગ્ર જીવો અસંખ્યાતશુભા છે. સમગ્ર જીવો કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદે જીવપ્રદેશો વિશેષાધિક છે.

૩ જ્યન્યપદ કોને કહે છે? ઉત્તર-જે આકાશપ્રદેશને ત્રણ દિશિગત નિગોદની સ્પર્શના છે. ત્રણદિશિ અલોકને લઈ આરજ-

તિન યદુ છે, આવા આકાશપ્રદેશને જ્યન્યપદ કહે છે. આ જ્યન્ય-
પદ ત્રિકુટ કે જે લોકાના છેડે છે, ત્યાં મળે છે.

૪ ઉત્કૃષ્ટપદ કેને કહે છે? ઉત્તર-જે આકાશપ્રદેશને હિ-
ચિગત નિગોદની સ્પર્શના છે, તેમજ જે આકાશપ્રદેશ ઉપર બાહર-
નિગોદ તથા વિભક્ત ગતિવાલા હોયો જ્યાં વધારે સ્પર્શો છે તેને ઉ-
ત્કૃષ્ટપદ કહે છે.

૫ ગોલાની ઉત્પત્તિ કેમ થાય છે? ઉત્તર-ઉત્કૃષ્ટપદને સ્પર્શ્યા
વિના ગોલાની નિપ્પત્તિ થાય છે. ગોલાની અવગાહના અંશુલના
અસંખ્યાતમા ભાગ નેટલી છે. આવા ગોલાઓ અસંખ્યાતા છે,
અને બધા ગોલાઓ એક સરખા છે.

૬ ગોલાઓ અસંખ્યાતા છે, એક ગોલામાં અસંખ્યાતી નિ-
ગોદ છે, અને એક નિગોદમાં અનંત હોયો છે.

૭ લોક તથા હવ બન્નેના પ્રદેશો સુખ્ય છે, તેમજ હવ,
ગોલો તથા નિગોદ એ ત્રણેની અવગાહના એક સરખી જ અંશુલના
અસંખ્યાતમા ભાગ નેટલી છે.

૮ જે દેશમાં હવ અવગાહેલ છે, તેજ દેશમાં નિગોદ તથા
ગોલો પણ અવગાહેલ છે.

પ્રશ્ન.

૯ એક આકાશપ્રદેશમાં હવ મળખી, નિગોદ સળખી તથા
ગોલા સળખી કેટલા પ્રદેશો અવગાહ્યા છે?

હવ સળખી ઉત્તર.

૧૦ એક આકાશપ્રદેશમાં હવ સળખી અસંખ્યાતા પ્રદેશો
રહ્યા તે અસંખ્યાતાના અસંખ્યાત ભેદો દ્વારાથી અસંખ્યાત ભાગ
વા કંપનાથી આ વાત સમજાવે તે હવના અસંખ્યાત પ્રદેશો હતા
અને અમજ કહેવા આ પ્રદેશોમાંથી એક આકાશપ્રદેશને વિશે

એક જીવના એક લાખ પ્રદેશો અવગણ્યા છે, એક અજન્ય પ્રદેશને દયહીનર આકાશપ્રદેશ અવગણી જીવની અવગણનાથી ભાગ આપવાથી એક લાખ પ્રદેશો આવશે.

નિગોદ આશિ ઉત્તર.

૧૧ એક આકાશપ્રદેશને વિષે એક નિગોદ આશિ જીવપ્રદેશો અસંખ્ય અનંત છે. કલ્પનાવડે ૧) હબાર કોટી છે, એક નિગોદમાં જીવો અનંતા છે, છતાં કલ્પનાથી એક લાખ ગણે, પ્રથમ ગણાવેલ જીવ સંબંધી એક લાખ પ્રદેશ સાથે નિગોદ સંબંધી જીવ એક લાખ ગુણે જોથી એક હબાર કોટી જીવપ્રદેશો એક આકાશપ્રદેશને વિષે નિગોદ સંબંધી આવશે.

ગોળા આશિ ઉત્તર.

૧૨ એક આકાશપ્રદેશમાં ગોળા સંબંધી જીવપ્રદેશો વાસ્તવિક અસંખ્ય અનંતાઅનંત છે. કલ્પનાથી દસ કોટીકોટી છે. નિગોદ સંબંધી એક હબાર કોટી જીવપ્રદેશોને ગોળામાં રહેલ એક લાખ નિગોદથી ગુણકાર કરવાથી દસ કોટીકોટી ગોળા સંબંધી જીવપ્રદેશો થાય છે.

સમગ્ર જીવોની સંખ્યા બતાવે છે.

૧૩ જીવો વાસ્તવિક અનંતા છે. કલ્પનાથી દસ કોટીકોટી છે. કોઈના અસંખ્યપ્રત પ્રદેશો છતાં કલ્પનાથી એક અજન્ય પ્રદેશવાળા કોઈને વિષે દયહીનર પ્રદેશ અવગણી ગોળાઓ લાખ છે, અને દરેક ગોળામાં નિગોદો લાખ છે. લાખને લાખે ગુણવાથી નિગોદો હબાર કોટી થાય છે, તેમજ દરેક નિગોદો જીવો લાખ કલ્પવાથી ફરી લાખે ગુણવાથી દસ કોટીકોટી જીવો થાય છે.

૧૪ ઉપર બતાવેલ જીવની સંખ્યા પૂર્ણ ગોળાને આશિ બતાવેલી પણ કેટલાક ખટગોળાઓ દેવાથી તેમાં ।

૧૫નાવડે એક અબજ એાછી હોવાથી ઉત્કૃષ્ટપદ જીવે કરતાં વિશેષાધિક છે.

૧૫ ઉપર બતાવેલ જીવસંખ્યામાં બાદર નિગોદ તથા વિગ્રહ-મતિવાળા જીવો એક અબજ નાંખવાથી પ્રથમ ધરેલ સંખ્યા પૂર્ણ થાય છે, તેા પણ ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે. તેજ બતાવે છે.

ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે.

૧૬ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે મણુવેલ દસ કોટાકોટી જીવપ્રદેશો છે, આ ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર પૃથ્વીકાય, બાદરનિગોદ તથા વિગ્રહમતિવાળા જીવો પણ અવગાહેલ હોવા છતાં સો જીવો કહ્યો, તેના એક કોટી પ્રદેશો ઉત્કૃષ્ટપદ ઉપર અવગાહેલ હોવાથી જીવસંખ્યા કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક થાય છે.

મૂળ અંશકાર કદપનાથી જીવાદિકનું સ્વરૂપ બતાવે છે.

૧૭ ગોળાઓ એક લાખ છે, એક એક ગોળામાં નિગોદો એક એક લાખ છે, તેમજ એક એક નિગોદે જીવો એક એક લાખ રહ્યા છે.

૧૮ એક જીવના પ્રદેશો એક અબજ છે અને તેટલાજ પ્રદેશો લોકના પણ છે.

૧૯ જીવ, નિગોદ, તથા ગોળો આ ત્રણેની અવગાહના એક સરખીજ દસ હજાર આકાશપ્રદેશની બાજુવી.

૨૦ એક એક આકાશપ્રદેશને વિષે જીવના એક એક લાખ-પ્રદેશો અવગાહ્યા છે.

૨૧ લોકને છેડે રહેલ જલન્યપદને વિષે સો જીવોના એક કોટીપ્રદેશો અવગાહ્યા છે.

૨૨ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે એકહજાર કોટી જીવોના પ્રદેશો દસ કોટાકોટી અવગાહ્યા છે.

૨૩ આજ ઉત્કૃષ્ટપદને વિષે જ્યારે બાહર નિગોદ તથા વિગ્રહ ગતિવાજા સો લખેના એક કોટીપ્રદેશો અવગાહે છે, ત્યાં તાત્વિક ઉત્કૃષ્ટપદ કહેવાય છે. અર્થાત્ જ્યાં વધારે લખના પ્રદેશો મળે તેજ તાત્વિકપદ બાણુ.

૨૪ લખે કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદ વિશેષાધિક છે. કારણ કે સમગ્ર લખે દશ કોટાકોટી છે, તેના કરતા ઉત્કૃષ્ટપદ એકકોટી વધારે હોવાથી વિશેષાધિક છે.

૨૫ લખે તથા ગોળાઓ અનના તથા અસંખ્યાતા વાસ્તવિક છે. કલ્પનાથી ઉપરનું માન બાણુ.

આ મુજબ નિગોદ છત્રીસનો સારાંશ પૂર્ણ થાય છે.

